

IRODALMI SZEMLE

LXVII ■ 2024 ■ 3

ÁRA: 2,50 € / 1100 FT
ELŐFIZETŐKNEK: 2,00 € / 900 FT

- ALAPÍTÁS ÉVE: 1958
- LXIV. ÉVFOLYAM
- ALAPÍTÓ FŐSZERKESZTŐ:
DOBOS LÁSZLÓ
- FŐSZERKESZTŐ: MIZSER ATTILA
(ATTILA.MIZSER@GMAIL.COM)
- SZERKESZTŐ:
NAGY CSILLA
(CSILLESTER@GMAIL.COM)
NÉMETH ZOLTÁN
(NEMETX@GMAIL.COM)
- LAPTERV ÉS TÖRDELÉS:
GYENES GÁBOR, VÁCLAV KINGA
- KÉPSZERKESZTŐ:
GYENES GÁBOR, VÁCLAV KINGA
- KORREKTOR: SZANISZLÓ TIBOR
- FŐMUNKATÁRSÁK:
CSANDA GÁBOR, **GREDEL LAJOS**,
N. TÓTH ANIKÓ, POLGÁR ANIKÓ,
TÓZSÉR ÁRPÁD
- SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:
BALÁZS IMRE JÓZSEF, BÁRCZI ZSÓFIA,
DARVASI FERENC, JUHÁSZ TIBOR,
NAGY HAJNAL CSILLA, PLONICKY TAMÁS,
SZALAY ZOLTÁN
- SZERKESZTŐSÉG:
MADÁCH EGYESÜLET, P.O.BOX 7, 820 11
BRATISLAVA
- ISSN 1336-5088
- WEB: WWW.IRODALMISZEMLE.SK
- FACEBOOK.COM/IRODALMISZEMLE
- IRODALMISZEMLE@GMAIL.COM

LAPSZÁMUNKAT JOZEF MNICH ALKOTÁSAIVAL ILLUSZTRÁLTUK.

JOZEF MNICH 1997-ben született Slovinkyban, tanulmányait a kassai Műszaki Egyetem Képzőművészeti Karán kezdte, majd a Pozsonyi Képzőművészeti Főiskola grafika tanszékén diplomázott. Tanulmányúton vett részt Lettországon, több csoportos kiállításon prezentálta műveit. Lapszámunkban a diplomamunkájából közlünk képeket, mely a „Menekülés” címet viselte. Mních egy sajátos rétegzett technikát fejlesztett ki, mely az olajfestés és a szitanyomás kombinációjából áll, s egy, a kaparós sorsjegyhez hasonló lehetőséggel rendelkezik: a felső réteg (szitanyomás) mechanikus lekaparásával az alsó réteg (olajfestés) felfedését teszi lehetővé. Mních az escapizmust, a mindennapi stresszfaktoroktól, nyomasztó hírektől a digitális világba való menekülés témáját vette célba. A képein az egyes reáliák szürreális, groteszk viszonyrendszerekbe kerülnek. A böngészés, scrollozás során kikapcsolt tudat, a digitális hírfolyamok, az álhírek, a digitális spektakulum, az ingerlicit képezi azt az olvasztótégelyt, amelyben a közölt képek generálódtak.

-
- 3 CSEHY ZOLTÁN: CSETNEKI LEONINUSOK. SZÜLETÉSNAPI VERS SZÁSZI ZOLTÁNNAK
- 4 SZÁSZI ZOLTÁN: MINDEN RENDBEN LESZ; JANE BIRKIN MÁR AKKOR IS...; POSZTMODERN ÖNFOGALMAZÁS (VERSEK)
- 12 VASAS TAMÁS: A LÁTOGATÓ (VERS)
- 14 DEBRECENI BALÁZS: SZISZIFUSZ... (VERS)
- 16 HRABOCZKI MÁRTON: KOGNITÍV DISSZONANCIA REDUKCIÓ (KDR); A MONTEL-TEREK REFLEXÍVEK; EGY FECSKE NEM CSINÁL NYARAT (VERSEK)
- 20 FELLINGER KÁROLY: A HOLDUDVARBA; NEGYVENNYOLC (VERSEK)
- 22 FRIED ISTVÁN: A MEGTÉRŐ SZERELMES VERSE (KÖZELÍTÉSI KÍSÉRLET A *KIT FELEDNI VÁGYTAM...* POÉTIKÁJÁHOZ) (TANULMÁNY)
- 29 SZILÁGYI MÁRTON: SZABADSÁG ÉS SZERELEM: EGY PETŐFI-FORMULA ÁTÉRTELMEZÉSE JÓZSEF ATTILÁNÁL (TANULMÁNY)
- 40 TONE HØDNEBØ: TOLLAK; SZIMMETRIA 2; NULLA; ELMÉLET; 10 (VERSEK, A. DOBOS ÉVA FORDÍTÁSAI)
- 45 DOMINIKA MORAVČÍKOVÁ: SZARVASOK HÁZA (PRÓZA, PÉNZES TÍMEA FORDÍTÁSA)
- 48 PÁLFALVI LAJOS: KRAKKÓI KOCSMÁROS A PARNASSZUSON (ELŐSZÓ A PRUS-FORDÍTÁSHOZ)
- 51 MACIEJ PIOTR PRUS: FULDOKLÁS (REGÉNYRÉSZLET, PÁLFALVI LAJOS FORDÍTÁSA)
- 62 MURÁNYI SÁNDOR OLIVÉR: STUBNYAFÜRDŐRŐL SVÁBRA. RÉSZLET EGY KÉSZÜLŐ 21. SZÁZADI LOVAGREGÉNYBŐL (PRÓZA)
- 66 JUHÁSZ ROKKO: KÉK LAGÚNÁK AZ ATACAMA-SIVATAGBAN (ÚTIRAJZ)
- 75 TÓTH LÁSZLÓ: FELJEGYZÉSEK, KÖRÜLMÉNYEK, MEGFONTOLÁSOK. ÖNÉLET - KÜLNÉZETBŐL (RÉSZLET)
- 83 NÉMETH ZOLTÁN: HALLUCINÁCIÓK 3. LOGIKA (PRÓZA)
- 86 BAKA L. PATRIK: SZERELMEK A VÉSZKORSZAK IDEJÉN. JANIKOVSZKY ÉVA: NAPLÓM 1938-1944 (KRITIKA)
- 91 POLGÁR ANIKÓ: VALAHOL MEGINT ZONGORÁK ÉGNEK. SZÁSZI ZOLTÁN 13 CÍMŰ KÖTETÉRŐL (KRITIKA)

96 SZERZŐINK

■ KIADJA A „SPOLOK MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET”
■ (EV 153/08), NYILVÁNTARTÁSI SZÁM: 30807719.
■ A LAP MEGJELENÉSÉT A SZLOVÁK KÖZTÁRSASÁG
KISEBBSÉGI KULTURÁLIS ALAPJA TÁMOGATTA.

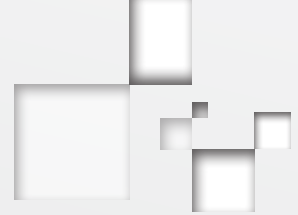
 **KULT
MINOR**
FOND NA PODPORU KULTÚRY NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN

■ NYOMTA AZ INFOPOINT KFT. ■ TERJESZTI A KIADÓ ÉS A SLOVENSÁ POŠTA, A. S. ■ MEGRENDELHETŐ A SZERKESZTŐSÉGBEN, ILL. A KÖVETKEZŐ CÍMEN: SLOVENSÁ POŠTA, A. S. STREDISKO PREDPLATNÉHO TLAČE, UZBECKÁ 4. ■ P. O. BOX 164, 820 14 BRATISLAVA 214. ■ E-MAIL: ZAHRANICNA.TLAC@SLPOSTA.SK ■ MEGJELENIK HAVONTA (ÉVENTE 10 RENDES ÉS EGY ÖSSZEVONT SZÁM). PÉLDÁNYSZÁM: 170. ■ EGYES SZÁM ÁRA: 2,50 €. MAGYARORSZÁGON: 1100,-FT. ELŐFIZETŐKNEK FÉL ÉVRE 12,- € , EGY ÉVRE 23,50,- €, ■ MAGYARORSZÁGON FÉL ÉVRE 5500,- FT, EGY ÉVRE 10.500,- FT. SZLOVÁKIÁN, ILL. MAGYARORSZÁGON KÍVÜLI POSTÁZÁS ESETÉN A POSTAKÖLTSÉGET FELSZÁMÍJTJUK.

■ MAREC/2024 ■ VYDÁVA „SPOLOK MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET” ■ (EV 153/08). ■ SPOLOK IRODALMI SZEMLÉ EGYESÜLET ■ ŠÉFREDAKTOR: ATTILA MIZSER ■ REDAKTOR: CSILLA NAGY, ZOLTÁN NÉMETH ■ GRAFICKÁ ÚPRAVA A OBÁLKA: GABRIEL GYENES, KINGA VÁCLAVOVÁ ■ VÝTVARNÝ REDAKTOR: GABRIEL GYENES, KINGA VÁCLAVOVÁ ■ JAZYKOVÝ REDAKTOR: TIBOR SZANISZLÓ ■ ADRESA REDAKCIE: MADÁCH EGYESÜLET, P.O.BOX 28, 931 03 ŠAMORÍN 3. ■ ISSN 1336-5088. ■ WEB: HTTP://WWW.IRODALMISZEMLE.SK ■ ADRESA VYDAVATELSTVA: SPOLOK MADÁCH, MIEROVÁ 16, 821 05 BRATISLAVA 2. ■ IČO VYDAVATELSTVA: 30807719. ■ REALIZOVANÉ S FINANČNOU PODPOROU FONDU NA PODPORU KULTÚRY NÁRODNOSTNÝCH MENŠÍN ■ TLAČ: INFOPOINT, S.R.O. ■ ROZŠÍRUJE VYDAVATELSTVO A SLOVENSÁ POŠTA, A. S. OBJEDNÁVKY NA PREDPLATNÉ PRIJÍMA REDAKCIA A KAŽDÁ POŠTA SLOVENSKEJ POŠTY. OBJEDNÁVKY DO ZAHRANIČIA VYBAVUJE SLOVENSÁ POŠTA, A. S. STREDISKO PREDPLATNÉHO TLAČE, UZBECKÁ 4. P. O. BOX 164, 820 14 BRATISLAVA 214. ■ PARTNER: SPOLOK IRODALMI SZEMLÉ EGYESÜLET ■ E-MAIL: ZAHRANICNA.TLAC@SLPOSTA.SK. ■ VYCHÁDZA MESAČNE (10 RIADNYCH A 1 SPOJENÉ ČÍSLO ROČNE). ■ NÁKLAD: 170. ■ CENA JEDNÉHO ČÍSLA: 2,50 €. PREDPLATNÉ ZA POLROK: 12,- €, NA ROK: 23,50,- €.

Helyreigazítás. A 2024/2. lapszám 36. oldalán Grendel Lajos mellett Zeman László látható.

CSEHY ZOLTÁN

CSETNEKI LEONINUSOK

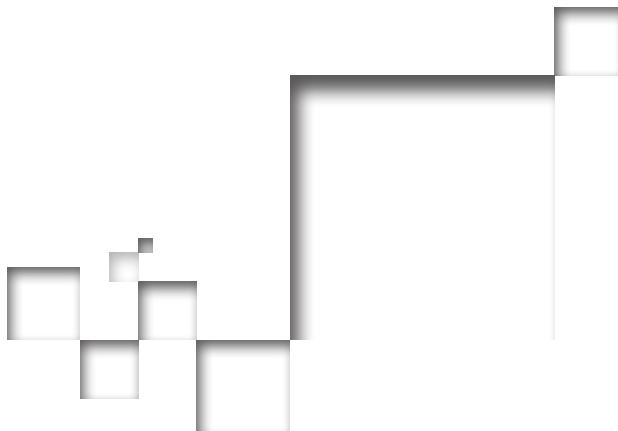
SZÜLETÉSNAPI VERS SZÁSZI ZOLTÁNNAK

Árny csak alig jut a dombra: a nyár nem jár araszolva,
fénytel telt meg a rét, izzad a ritka ranét.
Rommá rogygan a pajta, de vágyik a nagy zivatarba,
és hol a kecske legelt, néma a kúriakert.
Sörhabbal behabozva zsibonghat a csetneki kocsmá,
néha a busz be se jár, s várja a bús proletár.
Ősz várótermében ritka a szűzi szemérem!
Lágy venyigékben a bor, véres a rózsabokor.
Szállnak dongva a méhek, a rítust zengi az ének,
dongóraj ha zenél, boldog a bodzalevél.
Innen látsz a barokkra: a díszítést fanyalogva
tűri a türkisz eség, mit neki annyi negéd!
Nyugszik a költő teste a kígyós sírba temetve,
négy-sarkú dalait őrzi a Múza-csalit.
Vénuszodat megzengte, Murány! Márssal szerelemben
így jut a mennyei báj: nincs szerelemre szabály.
Csetneki lantmuzsikára ne vágyna az emberi pária?
Orpheuszé ez a sír, hadd koszorúzza a hír!
Itt állunk mosolyogva, a tűnt szépségnek a foglya
mind, aki erre siet: vedd, ez a vers a tied!

SZÁSZI ZOLTÁN

MINDEN RENDBEN LESZ

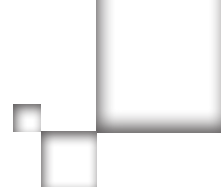
gondtad minden rendben lesz
nem feszül pattan süvít
gondtad csend marad élheted
a hét a köz s a napokat
beszólni nem fog semmi se
se dül se ború se csatazaj
lánctalpak moraja sem
minden rendben lesz
élhetsz csendesen
nevel a kert majd virágnak téged
szavak nélkül is
megértnek ítélt mikor kell
a halál leszakít szép szilva gyanánt
az ősz díszeként
gondtad nem kell pánikolni
klíma atom politika
elszabadult bikáit megfogja távol tőled
valami biztos határ
hitted van ilyen hited
jó és kegyes szép óvatos isten
aki rád is vigyáz meg úgy mindenkire
és hogy ő jófiú ontja a kegyet
s a hegyek le nem omlanak és amúgy meg minden rendben lesz
tél tavasz nevet
ősz és a nyár nem folyik egybe agyad
ez lesz kerti agyag trágya humusszal
már csak jót látsz csak azt tanulsz s adod
tovább de mégis lőnek sortüzet rád
a holnapok

JANE BIRKIN MÁR AKKOR IS...

Jane Birkin már akkor is jó nő volt amikor
én még porbafingóként totyogtam egy
tyúkszaros kiskert rozsdás kerítésébe kapaszkodva
élni nem lehet csak megöregedni úgy hogy nem is éltél
megtanulni sem lehet másképpen csak
így fokozatosan elhülyülve
lassan felismerve milyen szar amiben benne
vagy amibe beleszülettél amiben benne éltél
és nem vagy ez van de nem vagy egy filmsztár bombanő gyereke
csak az anyád az anyád és az anyád az aki
és aki siratja magát feladja
az idő hármását amit komplett a postán kapod meg partecédulák házassági értesítők formájában
nem lesz belőle sosem múlt se jelen belőled semmi nem lehet ez van
de jövőnek is gyatra vagy és más amúgy se lehetett csak ez és már úgyis mindegy
anyád nem volt rossz nő de nem a Jane Birkin vagy
a Sophia Loren akivel nem mellesleg egykorú
és ha csak tizedét mit tizedét ha csak a tízezrednyijét utazhatta volna annak
amit Sophia biztos más hajaj persze hogy más
lenne most a rálátása erre az általa folyton szidott mocskos világra
de még a Balatont se látta legfeljebb filmen
rossz magyar ál-Piedone-változat bárgyúságként a havazó tévében legfeljebb
az lehetett hogy néha vett pár palack badacsonyi kéknyelűt de tulajdonképpen
csak azért mert a KGST-n belül az volt a legjobb bor amit nálunk
venni lehetett a nagyboltban hátul volt a borospolc egészen hátul
az ásványvizek mellett egyszer a Kecse csúfnevű haverom lopott belőle
majd betojtam amikor átcusszantunk a pénztárnál és jól megittuk a parkban tizenöt évesen
a film színház muzsika aktuális számában Jane Birkin meg
Sophia Loren is talán egyszerre benne voltak éppen akkor
már nem tudom melyik volt bikiniben
csak hogy az marha izgatónak volt és pirultunk mikor megvettük az újságot
micsoda idők ez a múlt jelen lesz majd ha lesz hármas hogy ez milyen szar hogy hatvanéves is lettem

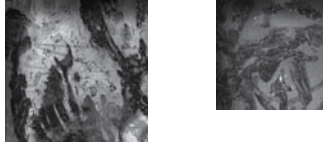
POSZTMODERN ÖNFOGALMAZÁS

nappal nap napnak háttal
hold holddal szemben éjjel
csillag csillagnak felé se néz
végig
ülni állni
végig bírni
egy utazást végig írni
órákon át rakni csapdákat
szemnek
kivárni
figyelmes mezőkről
két koszos üveglap közé szorult párafoltokon
átintó homály
mire ingerel
átlagolod szavak számát
halmozod
a kérdezni felesleges érvét
mérték mi
vagy a sok vagy a kevés
vagy semmi se ok
várom a tollba szorult kék
fehér lapra mit ont
hogyan akarna engem
micsoda ízlés
a nosztalgia végéig érni
mesélni ott
a rókákat hogy lestek rám ketten
miként lát
imaginárius és reális ego
egymást kérdezik
miért vagyok csak ennyi
miért akarok csak várni
az elképzelhetetlenre
ha fáj
a valót ki kell operálni
itt van ez az

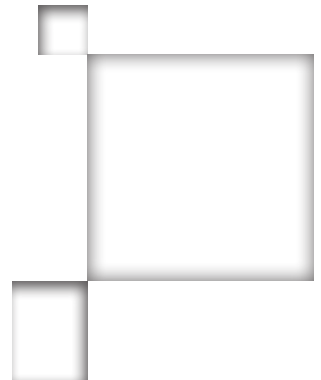
mutasd
hogyan
lehet
élhető a pillanatnyi szabadság
fájdalommentesen
elveszhető
miként kerék sikít
sínkanyarban
köszörülöm magamnak az irányt
végtelenben találkozó párhuzamosokra
létem nem hajaz
kedvem sincs arra várni
mi lenne
ami lehetne valami
s a van ha engedné is lenni
nekem
hogyan
simogathatnám élve
a saját bolygóm
köré gyűrűkként
elhullott őselemek porát
minek része vagyok
egészen végig
látom
gyémántta fényeződésüket
és monumentális kiáltással
viharostort fonok
ütni csillaghalmazokra
de az is visszacsapódna
az időt várni
millió parszek
a távol
kvazárok árnyékában
ott figyelném
ezen a bolygón nekem mesél
a pihegő reggelektől
egy másik én
elmozduló trópusi kontinens
lenne

virágfonat alkotta egyenlítő
így végre körbe érnék
magamon
mennék végig rajtamon
lehetnék
lennék vagyok istenem
magamnak
lány árnyék
értelmezhetetlenje
az értelmezett valótlanágnak
s mindkettő helyett
nem egy merev fémlemezbe kalapált
átlyuggatott százszor átfestett váz
gép is lehetnék
ki magát pótolja
lehetnék
megváltó kiváltó felváltó
semmiképp nem ilyen
hulladék másodlagosan gerjesztett
mű isten
nem illet forrasztanék
magam köré
hogyan védjen
nekem burkom legyen
az őselem
a tűz a víz a lég
mely annyi formában van jelen
e világon
például a víz
látom
egyszer Marilyn Monroe könnye
majd Jennifer Lawrence ágyékán guruló ondó
Dante Beatrice szájába átcsorgó nyála
Néró vesebajos véres vizelete
Martin Luther King arcán halálos verejték
Brezsnyevre hulló zúzmara
Che beszáradt nyála mézes szivarvégen
vagy csak a saját vérem

a lég
kondenzcsík az égen
Antarktisz felfedező norvég matróz fagyott leheletkődje
vagy csak hangyasavból párolgó gomoly
holttestem bontja
saját gyomorsavam
de gáz
folyadék egy nem élő nem mozgó tartályban
lehetségesként ez
mind másra nem fut ki
vulkánba kell lépni
emelt fővel
már úgy megtudom
én vagyok a bináris kód szerint
ismeretlenből saját magam beavatottjává vált anyag
igen nem nem igen
víz por gáz plazma
sorba szedett megnyilvánulás lehetőségek
egy időben élt senki
aki névtelenek és híresek
cseppfolyósított fúziója
ez voltam én
csúnyák és szépek
nedve lehelete tüze
így vártam ki
elemek
körbe forgása legyenek
egy dolog itt és most
kettős úr helyett

a tegnap lett bizonyos
nem kell félni
a kilövéstől
már lehetek annyira őszinte magamhoz
hogy ne foglalkozzak a leírt szavak következményeivel
csak csordogáljak végig ezen a bolygón
létező víz lég tűzként
metamorfózis legyenek
keringhessenek
bennem is mind kik holtak
elhiggyem
részük vagyok voltam
őket ki és elolvasom
meg és leírom
én aki
megettem kiittam
kivéreztem lenyeltem
kiköptem kivizeltem kilihegtem sóhajtottam
magamból már minden ihatót beszívhatót
legalább
a végén leírt szavak tárgyiasított következménye lehetek
a minden ami szép is
víz is tűz is lég is
meg ők akik híresek voltak
bennem tornyosulnak
s végleg nem kell többé foglalkozni magammal
leszek végre aki

VASAS TAMÁS

A LÁTOGATÓ

szemben ülnek egymással.
nehezen indul ez a beszélgetés.
mit mondjon neki, hogy már
nem csak odakint akadtak
gondok a hűséggel, de úgy
tűnik, a bolondok házában
is el fog csábulni? inkább
megdicséri az új kulcstartóját
a nissan indítóján. mindig is
nagyra tartotta, amiért megtanult
vezetni. legalábbis ő ezt próbálta
elhitetni magával. egy szép napon,
egy szép napon... ő is autót fog vezetni.
az elmúlt 24 óra teljesítménye ennyi.
ez a szaros mondat. „a mai nap
teljesítménye ennyi.” innentől minden
csak rosszabb lesz. eszébe sem jut
szegénynek, ez az igazság, hogy ez
a beszélgetés azért nem működik,
mondjuk ki érthetőbben, azért nem
történik semmi, mert nem akar ma
beszélni vele. igazából annak örülne,
ha nem is jött volna ide, de persze,
akkor meg most cigije nem lenne,
szóval, valahogy megint csak az van,
hogy így sem jó, úgy sem jó. rágyújt,
elindul a keze, és bár már a mozdulat
legelején megbánja, jézusom, hogy lehet
ennyire éber az önreflexiója még ilyenkor
is, de mindegy, mégis, milyen lenne, ha
most visszahúzná a kezét, ezért végül
inkább csak megsimogatja ügyetlenül
a felkarját. hideg a kabátja. mintha
csak tél lenne. most idegeneknek
tűnnek egymás szemében, mintha
nem akarnák bevallani önmaguknak
sem ezt az elmúlt három évet, mintha
valami eleve természetlenné, sőt,

a tisztaság utáni vágyakozásukban
eltunyulva, rémségesen szentségtelenné
tette volna már előre is ezt a kapcsolatot,
de ők erről, persze, nem is tudnak semmit,
hiszen csak vakon, a sötétben szerették
egymást, mit sem sejtve arról, hogy mit
érint a kezük valójában, amikor egymáshoz
érnek egy hosszú, unalmas nap végén.

hát, nincs mese, ebből kell felépíteniük
ezt a lehetetlen kórházi szituációt is.
nagyon szerette volna kívülről ártatlannak
látni magát, azt akarta, hogy olyannak tűnjön
ebben a helyzetben, aki csak vértlen,
tehetetlen elszenvedője az eseményeknek
és azok következményeinek, de szinte
fojtogatta a szomorú bizonyossága annak,
hogy mindazokért, amik miatt most
nem mernek megszólalni, de itt vannak,
mind a ketten itt vannak, azokért igenis
ő a felelős, sőt, valójában a szándéka
szerinti, ahogy ő mondaná, „vegytisztán
a szándéka szerinti” döntés a végső forrása
ennek a kellemetlen jelenlétnek és hallgatásnak.

parancs jános szerint csak azért éri meg igazán élni,
amiért meg is halnánk. fogalma sincs miért, de ezt
elmondja neki. pedig jól tudja, hogy minden idegesíti,
aminek köze van azokhoz, amit olvasni szokott.
közben a cipőjére gondol, bár képes lenne nem
bámulni, hogy miért az az ócska, nyúzott,
cikis sportcipő van rajta, valahogy
nem passzol a kocsikulcsához.

DEBRECENI BALÁZS

SZISZIFUSZ . . .

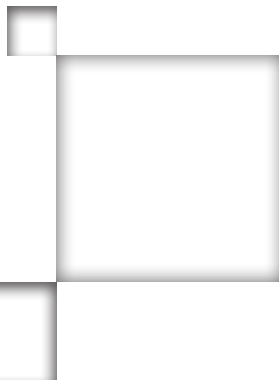
I. A végtelen mondat

Vajon „ellenpont”-e még az ellenpont ellenpontja?, vagy az már *pont* olyan, mint maga a Pont? – Mint Homérosz, Michelangelo, Mozart hatalmas Ellenpontja?

Az ellenpontok szaporodása osztódásos.
Amint a pont – vagy ellenpont – kettéhasad,
máris kezdetét veszi a láncreakció!

Ezért:

1. Sohasem tehetünk pontot egyetlen mondat végére sem: a szövegben szereplő minden mondat végtelen hosszúságú
2. A szövegek pontos terjedelme a pontok (és ellenpontok) számától függ
3. Pontot sohasem tehetünk *fel*

II. Rondó (palindrom)

KERÉK-KERÉK-KERÉK-KÉREK-KÉREK-KERÉK-KERÉK-KERÉK

III. Végtelen SzIszIfusz

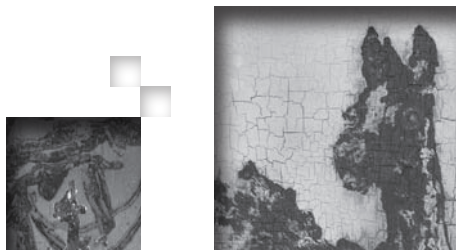
HIába IparkodIk, hIába IparkodIk
A *pontot* sohasem tehetI *fel*

Ott így beszélgetnek, pontok nélkül
Bár azt a bizonyos pontot Ő maga sohasem tehetI fel
Úgy kieresődött, kíizmosult, hogy számára gyereklyáték volt
Felépíteni a Gíza* pírámisokat és satóbbít
Úly értelmet adott a „lókés” és „szakítás” fogalmának
Ő építette a Gíza* pírámisokat, a maya pírámisokat és Borobudurt
Végtelen sok munka van ebben, mondIya – Az emberek el se hínnék,
Mennyi sok lemondás árán lyutzs el a csúcsig, ők csak a talmi csillogást
Látlyák, azt nem tudlyák, milyen áron. Milyen keserves érzés a csúcs
Előtt megbícsaklaní egyetlen pillanattal, mÍkor ísmét minden a nyakadba szakad.
De a Gíza* pírámisok – szúrom közbe
Ígen, a Gíza* pírámisok – Azok legalább állnak, mondIya

HRABOCZKI MÁRTON

KOGNITÍV DISSZONANCIA REDUKCIÓ (KDR)

Az a baj, hogy megjegyezni nem fogjátok
ezt a verset. Visszatértek mind hozzátok.
Az a baj, hogy nem fog eszetekbe jutni,
amikor belétek fogtok újra bukni.
Akárhogy provokálok, bármit is produkálok
magatokhoz – reflexből, de vígan – tovaszálltok,
és továbbra is csak kognitív disszonanciát redukáltok.

A MONTEL-TEREK REFLEXÍVEK

Fiderico Pagarenak

Tétel

A Montel-terek reflexívek.

Bizonyítás

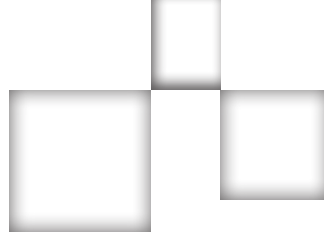
Szeparált lokálisan konvex térben minden gyengén korlátos és gyengén zárt halmaz az eredeti topológia szerint is korlátos és zárt, mert a korlátos halmazok a kanonikus dualitással kompatibilis topológiák szerint ugyanazok.

Ezért Montel-térben minden gyengén korlátos és gyengén zárt halmaz kompakt az eredeti topológia szerint, így gyengén is kompakt, hiszen az eredeti topológia majorálja a gyengített topológiát.

A félreflexivitás jellemzése alapján ez azt jelenti, hogy minden Montel-tér félreflexív.

Ugyanakkor a Montel-tér hordós tér is, így a reflexivitás jellemzése alapján reflexív.

EGY FECSKE NEM CSINÁL NYARAT

Tétel

Egy fecske nem csinál nyarat

Bizonyítás

Az egy elem által generált csoport mindig kommutatív, a fecske általi is. Ezért elég, ha megmutatjuk a nyárról, hogy az nem kommutatív, amihez elég, ha mutatunk két nem felcserélhető elemet. Belátjuk, hogy a vizsgaidőszak és a nyaralás jó választás: ha előbb mész el nyaralni, mint vizsgázni, akkor érdemjegyedként visszakapod a csoportod egységelemét (megbuksz), méghozzá 1 valószínűséggel, azaz biztosan, viszont, ha fordítva intézed, akkor nem 1 a valószínűsége annak, hogy az érdemjegyed is ennyi lesz.

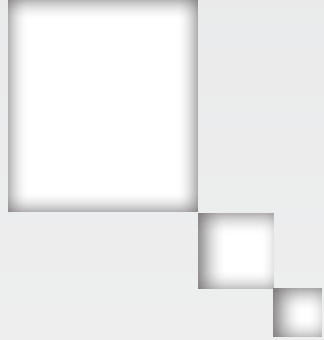
FELLINGER KÁROLY

A HOLDUDVARBA

A holdudvarba tartozók
nem szeretik az udvaron
élő állatok bűzét

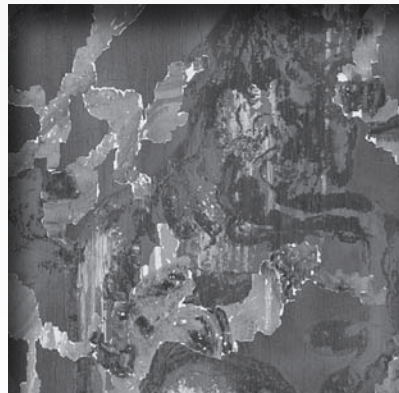
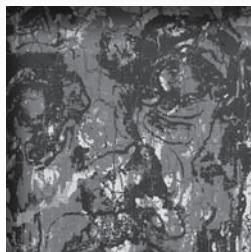
a tyúk itatóvá lett
edényéről lepattogzott
a máz
akár a szavakról a csönd

a tanácstalan
véletlen nélkül
nem menne előre a világ
nem lehetne megírva
a sorsa senkinek

NEGYVENNYOLC

Visszaváltható üvegek lesznek rég
elfelejtett emlékeink, az Isten
beváltja valamennyit az utolsó
napon, akárcsak az ígéreteit.

FRIED ISTVÁN

A MEGTÉRŐ SZERELMES VERSE

(KÖZELÍTÉSI KÍSÉRLET A *KIT FELEDNI VÁGYTAM...* POÉTIKÁJÁHOZ)

Két vers kezdődik „kit”-tel a Petőfi-lírában. Az első még 1843-ból való, s a költői beszéd alakzatai között tapogatózó húszesztendő poéta keresi a lírikusként a megszólalás számára kielégítő lehetőségét. Az erős felütés szándéka nyilvánvalónak tetszik, ám a némileg antikizáló (ön)megszólítás még nem eléggé erőteljes, hogy az Én jelentőségét, vers általi megjelenítését a költészet közügyévé tegye. Egyébként is a tárgy majd eltérít a személyestől, az alapvető szituációból következtet a beszéd erkölcsi intelmet, színházi feladattudatot, egyszóval: érzelmi és meggyőzésbe sorolt megszólalást tartalmazó üzenete. A megszólító és megszólított közé elgondolt költőiség ugyan a kettős vonalvezetést indokolja, de nem kedvez annak az Én-teremtődésnek, melyre a felütés céloz. Ilyenmódon a korszak szólamait és utalásrendszerét még elhagyni nem teljesen képes ifjú költő azzal tűnik ki, hogy a hagyományos költői beszéden belül mégis jelzi a kilépés irányába tett erőfeszítést. „Kit a dal istene/Szent csókjával füröszt”... – mintha a műzsákhöz történő felfohászzkodás vonzaskörében maradna. A folytatás azonban a megszólaló személyiségét állítja – egy pillanatra – az előtérbe: „Első vagyok”, hogy ezután a „hazám” megszólítottként azonos súllyal jelenjen meg (a vers vége felé „A hon áldó szava” térít vissza a „színpad–művészet–összegzés”, „Szent a cél” viszonyrendszerek terébe. A „lelkessültés” hangzatainak jelentőségét csökkenti a magyarázó-meggyőző-rábeszélő fordulatok egyensúlyozó igénye, az Énnek a tolmácsolás feladata jut, jellemző módon a záró szakaszban az „életünk” többes számával mintegy a meggyőződés és a megbízatás közé szituálódik mindaz, ami a vers első strófájában az Én és a dal közvetítésének eszköze. Ami az Én vállalásának számított, egyaránt láthatóvá válik: „Zengjen tehát a lant!/S legelső énekem”. Áruklodó a „tehát”, amely vagy sorkitöltő, vagy rosszabb esetben logikai-következtető síkra terelné át a verset. Minek következtében a „prodesse” előnybe jut a „delectare”-val (a használati gyönyörködtetnival) szemben.

Az 1844-ben írt *Az alföld* megszabadult a korábbi vers túlvállalásának nyüggé vált igyekezetétől, itt a felütés erős pozícióban juttatja az Ént, az első és a végső strofa első sorában hangsúlyos helyre kerül a *nekem*, a strofák a vadregényes és az egyszerűségében megragadó Szépet az Én tetszésétől teszik függővé, hozzáteve a bináris oppozícióban alapvető jelentőséghez juttatott magas-sík, fenn-lenn, távoli-közeli szembeállítását. Az első versszak a leplezetlen állásfoglalás helye (miként az utolsó is), az elutasítás és az azonosulás, az idegenség és a saját közötti esetleges választást tematizálja. Ami a közbeeső strofákat illeti: a nézőpont kijelölése, a nézőponthoz fűződő „szabadságélmény” utalása az európai romantikából már ismert szemléleti formára utal, majd a tájleírásként aposztrofálható szemle, előre gondolva a vallomásos befejezésre, az új típusú lírai beszédnek mintául szolgálhat. A tájat szemlélő Én egyszerre beszél arról, amit lát (s amit látnia kellene mindenkinek, aki „az irodalmi táj” felé vetődik), valamint arról a sugallás és megszólalás hogyanja segítségével, miképpen magasról letekintve kitetszik egy gondolatban bejárt út. A látot-

tak részletezésével a lírai megszólalás egy (nagyjövőjű) lehetősége körvonalazódik, a vizualitás és az auditivitás egyként lesz eszköze az érzéki megismerésnek és a költő megpillantotta táj és a legapróbb részei a költőiségének. A vers végére érve az eddig jórészt ismeretlen költőiség felé tájékozódó költő visszaírja versét a magyar költői hagyományba. Mint azt másutt igazolni véltem: a *Szózat* parafrázisául szolgál, az *itt* háromszori megismétlésével, továbbá bölcső és a sír egymásra vonatkoztatott versbe foglalásával. A közel egy esztendő alatt sok minden tisztázódott a Petőfi-lírában, a lírikusi személyiség megjeleníthetőségének kérdései kezdenek határozott formába szerveződni, nem kevésbé fontos a Vörösmartyétól eltérő romantika kialakítása az irodalmi népiességnek minősülő dalköltészet tónusát bevonva a líra ártértékelésébe. Amikorra a *Kit feledni vágytam...* megfogalmazódhatott (Pesten, 1847 márciusában) Petőfi már szuverén poéta módján élt az 1842/1843-ban még csak csodált, megtanulni kezdett, majd később általa kidolgozott eszközökkel. Ennek a tudásnak teljes körű birtoklása érzékelhető a vers szövegébe alaposabban beletekintve.

„Kit feledni vágytam, /S már-már elfeledtem” – ritka erős kezdés. Az első pillanatokban még meg nem nevezett, majd csak a harmadik sorban előtűnő, s mint kitetszik, megszólított személyhez a lírai én két helyzete tematizálódik, összeolvasva paradoxont sugall: feledni vágytam, a vágyanak nem tárgya kap itt alakot, hanem egy hozzáfűződő kettős viszony, a feledésé, még ugyanabban a verssorban helyesbítve a feledni vágyásé, mely megerősítésre szorul. Ezt kapjuk a második sorban. A feledés és annak vágya azonban kétségessé válik, és ebből a kétségből fejlődik ki a minden mást háttérbe szorító, az emlékezéstől az elképzelésig („képzet”), az érzelmi önéletrajztól az egyre nyíltabbá váló szerelmi vallomásig ívelő versáradás, mely a rövid sorok, az egymásra halmozott „képek” közvetítette indulat fokozódásával kísérli meg érzékeltetni a korábbi szituáltságra rakódó, azt szétgondolni igyekvő költőiség térnyerését. Mert míg a múltba tekintéssel a lírai Te különös gazdagsággal felruházott személyisége egyre újabb alakváltozatokban tűnik föl, a lírai én a maga érzelem- és képzelet-történetének ad hangot metaforás beszédében. A parttalanul hömpölygő, sietős ritmussal nem történet beszélődik el, hanem a szemlélet egészül ki körülírt jelenések képeivel. Valójában a világmindenséget járja be ez a képzelet, amely egy e földi történet (egy szerelem újraéledését és révbe juttatását) kísérli meg a látvány tárgyává tenni; veszedelmek, reménykedések, bánkódások és várt örömeik stációin vezet keresztül, hogy a szétválástól az egymásra találásig tartó útra terelje a nem egyszer széttartó gondolatokat. Amelyek ugyan egyetlen célra vannak összpontosítva, s ez a vers harmadik harmadában ki is mondatik, en-

nek eléréséhez azonban – úgy tetszik – szükségesnek bizonyul egy költői világ teljes bejárása. Ez a világ nem más, mint olyan költői képek egymásutánja, amelyek előzményül fölkelhetők a magyar és a világirodalomban, de ebben a „szép rendetlenségben” (Boileau, a désordre-t akár zűrzavarnak is fordíthattam volna) aligha lehet a klasszika rendjére találni. Éppen ennek a szeszélyesnek is minősíthető képáradásban, metaforaözönben formálódhat meg a két helyzet közé került én zaklatottsága. Nem az ide-oda kapkodás vagy a tétova, esélyt szalasztó bizonytalanság tónusában, hanem az érzéki benyomások pontosságra törekvő, ezért a „helyes” szót kereső Én állandó készenlétében, közelebbi és távolabbi (költői) tényezők bevonásában jelölhető meg az a költői igyekezet, amely egyfelől reagálni próbál az irodalmi hagyományból ismerős képekre, metaforákra, másfelől azonban nem elégszik meg a metaforák ismerős hangzatával és jelentéspotenciáljával, hanem földeríti azokat az „üres helyek”-et, amelyeket a maga szavaival betölthet. Eképpen talál rá a lírai te alakját megjelenítendő, „Dús lelked kincstára, /Mely hét színben játszik/ Szivárvány módjára”, hogy itt különféle helyekről származó emlékeztetőredékekékké gondolt motívumok alakuljanak át, majd forrjanak össze. A lelki kincstár akár a szakralitásból ideemelt, profanizált szólás lehetne, melyet a sokféle jelentésű hetes szám ezúttal a színszimbolikával hoz össze, amely a „szövetségkötés” allúziójával rendelkező szivárványban jut alakhoz. A vándormadár motívum, amely egy tájversből kölcsönözve illeszkedik a sorok közé, a boldogság forgandóságát mintegy illusztrálja. Innen a vers a csillag szintén közkeletűnek hitt utalásával lép ki a gondolatkörből, és lép be más motívumokkal együtt egy kevésbé meglepő, de ebben a szövegösszefüggésben mégis újszerűnek ható költői világba. „E csillag vezérli, /A hajósok sorsát, /Kik egy ismeretlen/ Hang után eveznek,/ Amely vonja őket,/ Míg örvénybe vesznek.” Egy történet epizódjai villannak föl, hogy gyorsan megszűnjének történet lenni, mivel egy kedélynek, érzelemnek, egy ki nem mondott, de odaérthető hasonlatnak vannak alávetve. Az elátkozott hajó(s) regéje éppen úgy következhetne a folytatásból, mint amennyire indokolható a történet hirtelen megszakítása, ponttal lezárulása. Mivel ami utána következik, mintha egy más irányból érkezne, vagy más irányba tartana. Eljátszik a vers a létezés álomszerűségével ugyanúgy, mint a reménység és a lemondás költőiségbe vonásának nyelvi-képi lehetőségével (a remény „vakmerő kalandor”, a lemondás űzi a bú vadonába: itt is fölmerülhet: egy történet szerveződésének esélye, ám a különféle helyekről származó gondolatredékek csak annyira foghatók össze, hogy metaforaként szolgálják egy költői beszéd hitelességét). A következő sorok ugyan nem bontják ki a „történetet”, ám egy magatartásváltozatot igyekeznek rekonstruálni aképpen, hogy az előző részletekkel azonos előadás poeticitásával ne kerüljenek ellentétbe. A Te-ről az Én-re kerül

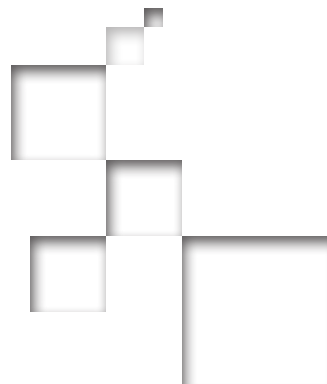
át a hangsúly, inntől kezdve az Én lehetséges pozíciói íratnak körül, miközben halvány emlékeztetőül a Petőfi-líra némely ismert fordulata utal ennek a poézisnak kontinuitására. Arra nevezetesen, hogy új poétikai helyzetben akképp válnak érvényessé/meggyőzővé a korábbi megoldások, hogy a továbfgondolást segítő beszéd elemei újra szituálódnak.

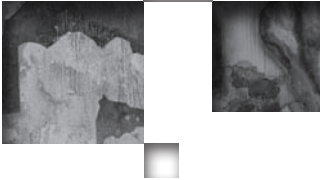
Érzelmi önéletrajz rajzolódik föl, mely hangvételében nem különbözik a keresés, vesztesség, reménykedés, képzelet számára kikísérletezett tónustól. Azt meg külön értékelhetjük, hogy szerelmes vers öleli magába a más tárgy kidolgozásában jelentékeny szerephez jutó szókincset, mintegy jelezvén a szójelentés rögzíthetlenségét. Előbb (tehát) a vallo-másigényű epizód önnön életrajzából, mely ugyan korántsem spontán kitérés kísérlet egy kínos helyzetből, mindenesetre egy történetben váratlannak tűnő fordulat. Nem megmagyarázhatatlan, mégis értelmezésre szoruló kilépés egy következetesen végigvitt történetből. Még akkor is, ha az akadályokat nem maga emelte, hanem az ellentmondásos helyzet, melynek részese lett. E vers szigorú megszerkesztettségéből adódik, hogy a meglepő kitérés is visszautalhat egy korábbi helyre, az előrevetítések és visszagondolások jól megépített utalásrendszert eredményeznek. Ha a reménnyel összefüggésben már felvetődött a kalandor vakmerősége, akkor ez nem maradhat következmény nélkül a továbbiakban, a bú vadonában tévelyegve: „Könnyelműség szárnyát/ Vállaimra vettem/ És a könnyelműség/ pillangója lettem.” A „pillangó-mítosz” csupaszítva áll előttünk, olyan összefüggésben, amelyben még aligha lehetett találkozni vele. Ám szerkezetileg a helyén leljük, egy gondolat indításául, mivel éppen a könnyelműség szárnyával lendülhet át az Én folytatódó (légi) útjára.

„Átröpültem már nagy / Hosszu messzeséget” – emígy a következő sorok, megidézvén a *Jövendőlés* és *Az alföld* hasonló képeit. A megidézés egyben az újabb, és ebben a versben a korábbi sorokra utaló gondolattal emlékeztet arra, hogy a feledésre ítélt leány újra föltűnt képzetében. A szárnyalás illuzórikus marad, az emlék erősebbnek bizonyul, újra a földön kénytelen megtapasztalni bánattól vezetett sorsát. Hogy bánata elismerésének kellő súlyt adjon, oly életepizóddal példalózik, mely nem egyszerűen egy képes beszéd hitelességével szavatol a szolás mellett, hanem máshonnan, költészete más területéről származó utalással szólaltatja meg régi bánatát, „Mely gyötör most jobban.” „Mint a börtönőr a / Foglyot, aki tőle/ Elszökött, és aki/ újra megkerüle.” Ennyi azonban nem elég, a rab-börtön(őr) példát a vers nem engedi el, a bilincs-börtön versek tematikájából idekívánczik még valami, ami a Petőfi-líra több szegmensére emlékeztet: „Csörög lelkemen a /Fájdalom bilincse,/ Lesz-e kéz, amely ezt/ Róla lefeszítse?” A legmélyebből emel ki a kérdés, amely átvezetésül szolgál,

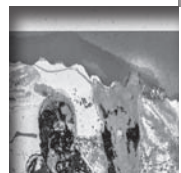
a börtönnek és szabadulásnak ily közeli emlegetése a reménytelenség ellenében, a reményen túli remény képzetét eleveníti föl. Közbevetésül: a Petőfi-líra megélt börtönverseinek szubjektívizálódása a rab sorsának nem csupán egy elvonatkoztatott szabadság-rabság „toposz”-nak leírásával, hanem például *A bilincsből* megszemélyesítéssel válik igazán személyessé. A *rab* című vers a reménytelenség-remény nyomába ered, hogy a megvalósult remény változzék reménytelenséggé (ti. a rab kiszabadulása pillanatában holtan esik össze). *A Kit feledni vágytam...* kérdéssel nyitja meg a reménykedő beszéd sorát, nem feledkezve meg a metaforáról, amelynek működtetésében a leánykának nem kis szerepet tulajdonít. A képek helyett a megszólalás sugallhatja a régi érzelmek újraéledését, ennek következménye lehet a börtön-metafora átváltása a szabadságéra, a politikai-forradalmár szókincsének a szerelmi költészetben való funkcionálása: „Mondd ki, hogy szerettél, / És hogy ott vagy még a /Régi érzelmenél,/ Mondd ki, hadd hulljon le/ Fájdalmas bilincse/ A szép szabadságot/ Lelkem hadd köszöntse.” A vers fináléja, az utolsó huszonkét sor: az érzelmi helyzetek között vergődő beszélőnek először a minden gátat ledöntő szerelem dala kínál örömet, majd – ha a gátak ledönthetetlennek bizonyulnak – ismét a megszólalás hoz (némi) vigaszt: az a tudat, hogy a régi érzelmek kölcsönössége nem szenvedhet kárt, hogy aztán kurtán-furcsán érjen véget a versáradás, lecsillapítva, amit lehet, az érzelmek tartóssága és az elválasztottság reménytelensége még mindig inkább boldogít, mint mások helyzete. A kutatás e helyen a Petőfi-életrajz, a Szendrey Júlia – Petőfi Sándor történet kanyarulatait idézheti föl, amely viszont nem adhatja a vers poétikailag elfogadható magyarázatát.

Hogy a teljes joggal felvetődő kérdésre válaszajánlatot kínálhassunk, hasznosnak bizonyulhat visszatérni ahhoz a megfigyeléshez, miszerint meglepetést okozható mozaikokból tevődik össze a vers, de ezek a mozaikok egyenként tartalmaznak valami olyat, mely megkönnyíti beilleszkedésüket a végeredményben összegzésükből szerveződő vers gondolatmenetébe. Olyan, az utalások, felidézések, emlékeztetések segítségével kibontakozó érzelmi viszony fogalmazódik meg, melynek szenvedélyessége, elszántsága a kozmosz egymástól távol elhelyezkedő helyeiből merítkezik. A szélsőségek metaforisztikus elgondoltságából azonban létrejön egy kikezdhethetetlenül szilárd szerkezet, amelyben a felejteni vágyott érzelmek, a feltámadó szerelem, a múltat megelevenítő, ám a jövő felé irányító akarat az újonnan alakított, a régebbit nem egyszerűen rekonstruáló, hanem felfokozó magatartás révén reméli a képzeletben közelivé lett vágyteljesülést. Kiegészítve azzal, hogy a saját vágy kivételése nem ellenkezik a „leányka” vágyának tárgyával. Ilyen módon esély nyílik a „boldog szerelem”, az „egyesülés” megvalósítására. Ennek (a képzelet sugalmazása szerint) csupán külső akadályai vannak, amelyek elválasztják egymástól azokat, akik (s ez szintén a reménység keltette érzetből fakad), immár nem akarnak elválni egymástól.

A vers szövegéből kitetszik, hogy a beszélő gyakran él a felszólító móddal, majd áttér egy bizonyosságot megcélzó feltételezésbe / És ha szerettél, s ha / Még szeretsz...” Ez a feltételezés aztán felszabadítja a beszélőt, képzelete előtt mintha nem magasodna akadály: „mi gátol, / Elszakadnod értem / Az egész világtól”. A tűnésre ítélt világ helyett egy másikat ajánl: „Én leszek világod, / És te istenem léssz...” Innen már nincs megállás: „Oh jer karjaimba... / Vagy még többet remélsz?” Itt szakad félbe, nemcsak az ajánlattétel, hanem a képzelet „munkája”, mert a beszélő számára egy másik, feltehetőleg valóságközelibb folytatása történetüknek, legalább ily erővel tör a megvalósulása felé: „Vagy ha szembeszállni/ Nincs erőd a vésszel, / Melyet egyesülő / Szerelmünk idéz fel...” Egyelőre nem lép ki a gondolat a feltételezés körülményei közül, bár azt aligha tagadhatni, hogy a „vész” meglehetősen baljóslatúként hangzik. Az Én nem tántorodik el, bízik a leányka (feltételezett?) vágyának erejében. Ezért változatlan hévvel fordul hozzá: „Mondd, hogy a boldogság/ Senki másától nem kell”. Zárásul pedig ennek az állapotnak a följebb megnevezett „világ”-ba helyeződése, egy könnyedén aligha értelmezhető körülmény vigasza hagyja nyitva az emlékezés, a képzelet, a reménykedés keltette lelkesültség versét. Az „örök elválás” a jövő realitásának tetszik, még akkor is, ha a beszélő makacsul állítaná az érzelmek változatlanságát. A „vész”-ekkel szembeszállni képtelen leánykát fölmenti. Az utolsó négy sor megint felszólítással indít, a szerelmesek helyzetére utal, ám furcsa módon vonja be a külvilágot: nem szánják az erőszakkal egymástól elválasztott szerelmespárt, hanem irigylik (feltehetőleg azért, mert érzelmeiket változatlanul megőrizték: „Hidd, hogy lelkeink e /Kincs állapotját/ Még a boldogok is / Irigyelni fogják”). Az enigmatikusnak tűnő befejezést az odavezető gondolatmenet alapján értelmezhetjük úgy, hogy a szerelmükhöz ragaszkodók a szerelem oly példáit szolgáltatják, melyekre még a „boldogok” (a beteljesült szerelem részesei) sem képesek. De talán úgy is, hogy az erőszakra nemet mondó szerelmesek azzal a világgal dacolnak, annak „törvényeit” utasítják el, mely gátakat emelt egymásra találásuk előtt. A szerelem nem egészen egyértelmű apoteózis az, ami a mások beteljesült „világ”-a fölé magasodik. Ilyen módon ennek a versnek kezdete és befejezése olyan keretet alkot, amely az emlékidézés és a „vész” közé helyezett szerelmi vallomást az Én és a Te különféle létezési feltételeivel határolja el a világtól, melyet tagad, fölajánlván egy világot, amely az Én vágyaiból, reményeiből, az akadályokkal szembeszálló érzelmekből épül föl. A párvers a boldog szerelemé, az ugyancsak rövid sorokat roppant lendülettel hajszoló *Szeretlek, kedvesem* (1848. decemberéből) a beteljesült, a vészeket legyőző szerelem vallomása, mely folytatása vázlatosan bemutatott versünknek. Nem cáfolata, hanem annak a „Világ”-nak létrejöttéről híradás, mely korábban csak vágyban, reményben létezhetett. Petőfi szerelmi költészetének csúcán járunk.

SZILÁGYI MÁRTON

SZABADSÁG ÉS SZERELEM: EGY PETŐFI-FORMULA ÁTÉRTELMEZÉSE JÓZSEF ATTILÁNÁL

Petőfi összes verseinek az 1847-es kiadásában, azaz a költő életében megjelent legteljesebb kötetében az élen, mottóként áll ez a néhány soros vers, amely egészen páratlan hatástörténetet mondhat magáénak.

Szabadság, szerelem!
E kettő kell nekem.
Szerelmemért fölládozom
Az életet,
Szabadságért fölládozom
Szerelmemet.¹

A rövid vers Kertbeny Károly fordításában már 1849-ben megjelent németül,² s ez alapján, azaz németből készült el például az első kínai nyelvű Petőfi-fordítás is, amely aztán egy egészen páratlan recepciót és kultuszt alapozott meg Kínában.³ A vers mégsem lett automatikusan része később a Petőfi-életművet összegző gyűjteményes kiadásoknak. Ennek a leglátványosabb jelzése az volt, hogy – véletlenül vagy szándékosan, de mégis csak – kimaradt az 1874-es, első Petőfi-összkiadásból.⁴

Ezért is volt annak idején felfedezés jellegű, amikor 1884-ben Meltzl Hugó hosszú tanulmányt szentelt egy kolozsvári lapban ennek a hatsoros versnek, s nemcsak azt rögzítette, hogy a szöveg nem került be az első gyűjteményes összkiadásba, hanem hosszan érvelt is a jelentősége (valamint a poétikai fontossága) mellett. Ő tekintette először a szöveget „Votum Petőfianum”-nak, s tulajdonított ars potica-szerű jelentést neki. Ezzel függött össze az is, hogy a vers keletkezését is szimbolikus dátumhoz iga-

- 1 A versnek nincs címe, ezért az incipit-jével szokás hivatkozni rá, s én is így teszek: [Szabadság, szerelem!]. A kritikai kiadásban: *Petőfi Sándor összes költeményei* (1847): Kritikai kiadás, s. a. r. KERÉNYI Ferenc, Bp., Akadémiai, 2008 (Petőfi Sándor Összes Művei 5.) [a továbbiakban: PSÖM 5.], 13. A dolgozat elkészítéséhez köszönöm Tverdota György tanácsait.
- 2 Alexander PETŐFY, *Gedichte: Nebst einen Anhang anderer ungarischer Dichter*, übertragen von [Carl Maria] KERTBENY, Frankfurt a. M., 1849, 349.
- 3 Erről tájékoztott Yu Zemin előadása (*Petőfi kínaiul*) a *Petőfi életműve és kultusza (Szövegek, városok, történetek 1823–2023)* című, debreceni konferencián 2023. június 16-án.
- 4 Ennek a kiadásnak a keletkezéséről lásd T. SZABÓ Levente, *A megszelídített Petőfi? Az 1874-es Petőfi-díszkiadás körüli vita és a korabeli Petőfi-filológia egyidejű egyidejűtlenségei* = „Szirt a habok közt”: *Tanulmányok Imre László 70. születésnapjára*, szerk. BÉNYEI Péter – GÖNCZY Monika – S. VARGA Pál, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2014, 158–171.

zította (amúgy igazi filológiai érvek nélkül): szerinte ugyanis „Petőfi az ő életjelszavát éppen születésnapjának 24-ik évfordulóján, illetőleg 24. születésnapjára írta”.⁵ Ezt az álláspontot aztán átvette Ferenczi Zoltán is a nagy, háromkötetes Petőfi-biográfiájába,⁶ s aztán elfogadta Horváth János is.⁷ Ez került bele datálásként a régi kritikai kiadásba is.⁸ Ezt csak az új Petőfi-kritikai vonatkozó kötetét sajtó alá rendező Kerényi Ferenc vizsgálta felül s mozdította el, ki is emelve a keletkezést abból a szinte kultikus keletkezéstörténetből, ahova annak idején Meltzl Hugó beillesztette. S ez nemcsak azért érdekes, mert – meggyőző érvek alapján – Kerényi már egy későbbi, 1847. január közepi megírást látott indokoltnak, hanem az ehhez a dátumhoz hozzárendelhető keletkezéstörténeti rekonstrukció eltérő szerkezetében és hangsúlyaiban áll az igazi újdonság.

Kerényi ugyanis a szöveg keletkezését szorosan összekapcsolta az *Összes költemények*, Petőfi első gyűjteményes kötete koncipiálásával. Erre voltak filológiai fogódzói. A költő ugyanis két részletben adta be kötete anyagát Reseta János cenzorhoz, ám – feltűnő módon – ez a vers még egyik kéziratköteggben sem szerepelt.⁹ Viszont a gyűjteményes kötet elé szánt, prózai bevezető – amelyet Reseta engedélyezett – a másodiknak benyújtott anyagrészt élen volt, ám aztán mégsem jelent meg. Sőt, a szövege is Reseta hagyatékában maradt fenn, s csak jóval később, 1908-ban került elő.¹⁰ Az előszó helyett pedig a megjelent kötetben már a [*Szabadság, szerelem...*] volt olvasható.

A cenzúráztatott versanyag amúgy két ponton tért el aztán a megjelent kötetől, ugyanis Petőfi két igen fontos, emblematikus szöveget utólag illesztett be a gyűjteménybe: az egyik az első szöveg, a [*Szabadság, szerelem...*], a másik az utolsó vers, az *Egy gondolat bánt engemet...* volt. Ezeket nyilván utólag kellett cenzúráztatnia, s hogy ez megtörtént, arra éppen a kötet megjelenése a bizonyíték – a cenzúráztatásra pedig 1847. január 12-e előtt kerülhetett sor.

Mindaz, amit Kerényi a rendelkezésre álló, korántsem teljes körű, s kissé mozai-kos adatokból levezetett, teljesen meggyőző. Megítélésem szerint csak ezután kezdődik el nála egy új legenda kiépítése. Kerényi ugyanis úgy vélte, „az őt ért kritikákra az *Előszó*ban a szokásos indulatos módon válaszoló költőt Reseta beszélte le az *Előszó* megjelentetéséről”.¹¹ Erre csak logikai következtetés vezethette a sajtó alá rendezőt, aki ugyanezt a gondolatot saját, kiváló monográfiájában is kifejtette.¹² Kerényi első érve

5 MELTZL Hugó, *Petőfi jelszava (Hat sorról hét czikk)*, IV. rész, Magyar Polgár, 18. évf. (1884), 47. szám (febr. 26.) [1.].

6 FERENCZI Zoltán, *PETŐFI ÉLETRAJZA*, I–III. kötet, Bp., Franklin-Társulat, 1896. A konkrét szöveghely: III. 4, 46.

7 HORVÁTH János, *Petőfi Sándor*, Bp., Pallas, 1922, 372.

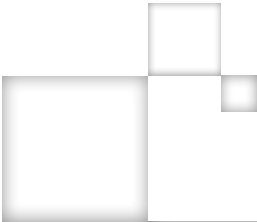
8 PETŐFI Sándor *költeményei* 2., s. a. r. VARIAS Béla, Bp., Akadémiai, 1951 (Petőfi Sándor Összes Művei II.), 133.

9 A két kéziratköteg jelzete: OSzK Kt. Fond VII/97; PIM Kt. P 54.

10 Vö. PETŐFI Sándor *vegyes művei. Útirajzok, naplójegyzetek, hírlapi cikkek és egyéb prózai írások*, s. a. r. V. NYILASSY Vilma – KISS József, Bp., Akadémiai, 1956 (Petőfi Sándor Összes Művei V.), 206.

11 PSÖM 5. 310.

12 Vö. KERÉNYI Ferenc, *Petőfi Sándor élete és költészete: Kritikai életrajz*, Második, javított kiadás, Bp. Osiris, 2022 (Osiris Irodalomtörténet, Monográfiák), 279.

azonban rögtön erősen kikezdhető: az irodalomtörténész arra utal, amit Zilahy Károly rögzített a Petőfi-biográfiájában, hogy 1846 februárjának a végén Reseta le akarta beszélni Petőfit *A hóhér kötele* kiadásáról, noha a megjelenés elé nem gördített cenzori akadályokat.¹³ A máshonnan nem ismeretes történet persze akár igaz is lehet, ám ez az eset aligha szolgálhat megerősítő párhuzamával az *Összes költemények* nyitódarabjának a cseréje kapcsán, hiszen Resetára ezek szerint egyszer már biztosan nem hallgatott Petőfi. Kérdéses, hogy miért hallgatott volna most, amikor még nagyobb súlya volt a dolognak, hiszen olyasmiről volt szó, amelyre Petőfi nemzedékéből, de még csak az őt megelőzőekből sem volt képes senki: egy 24 éves fiatalember összes addigi verseinek egy kötetben való publikálása forgott kockán. Egy ilyen, kivételes helyzetben vajon miért nem tételezzük föl inkább azt, hogy a kötet kompozíciós kérdéseit (egy új nyitó- és egy új záróvers beiktatása, s az előszó teljes kihagyása ilyennek tekinthető) maga Petőfi alakítja, s nem olyasvalaki, aki nem tartozik Petőfi bizalmas barátai és tanácsadói közé, s akinek esetleges korábbi beleszólása is teljesen hasztalan maradt? Illetve miért kellene azt gondolnunk, hogy egy ilyen súlyú poétikai kérdésben Petőfi valaki másnak, ráadásul éppen egy cenzornak (még ha, engedjük meg, egy igen kedves és irodalmi ügyekben tájékozott cenzornak) a tanácsára szorult volna? Önmagában az, hogy a kötet előszavának a kézírata Reseta hagyatékában maradt meg, aligha elegendő egy ilyen súlyú következtetéshez – hiszen ez a tény e nélkül is magyarázható lenne: mondjuk úgy, hogy miután Petőfi lemondott erről a szövegről, Reseta elkérte tőle emlékül, vagy miután maga Petőfi hagyta ott nála, Reseta ezt eltette afféle emléktárgyként. Ez a két utóbbi verzió éppúgy nem bizo-

13 ZILAHY Károly, *Petőfi Sándor életrajza*, Pest, Emich, 1864, 85.

nyitható, mint a korábbi, Kerényi jegyzeteiben olvasható feltételezés – tehát pontosan ugyanannyira valószínű is.

Érdeemes azonban – miután ez a kérdés pusztán filológiai érvekkel nem dönthető el egyértelműen – inkább arra figyelni, amit szintén az imént ismertetett történetből lehet kibontani: ezek szerint Petőfi még az utolsó pillanatban is egy olyan kötetegész megalkotására törekedett, amely külön jelentéssel rendelkezik. Akár azon az áron is, hogy kiiktat bizonyos szövegeket a kompozícióból (nem is akármit, hanem magát a nagy gonddal fogalmazott előszót), s két, kulcsfontosságú helyre új versszövegeket illeszt be. Ez utóbbinak a leglátványosabb következményére már Ferenczi Zoltán felhívta a figyelmet: így a kötet a *szabadság* szóval kezdődik, s ennek bővített variációjaként a *világszabadság* szóval fejeződik be.¹⁴ Ez is arra mutat, hogy érdemes lenne alaposabban foglalkozni Petőfi kötet szerkesztési gyakorlatával, mert nem arról van szó egyszerűen, hogy a költő a kronológiai elv alapján minden egyes szövegét közölni akarta volna első gyűjteményes kötetében.¹⁵ Ennek egyébként az is ellentmond, hogy életművének számos darabját ki is hagyta innen – ahogyan ezt a kritikai kiadás mindig megbízhatóan regisztrálja is.

Azaz nem kizárólag a két vers beiktatása a bizonyítéka a kötet tudatos megszerkesztésének – ám éppen az utólag betett két költemény a leglátványosabb eleme ennek a költői tudatosságnak. S nemcsak a pozíciójuk, hanem a tartalmuk is sokatmondó. A nyitóvers ugyanis nem kizárólag a szabadságot hangsúlyozza, hanem a szerelmet is hasonló státuszban exponálja. S ez alighanem a kötet egészének a tudatos átértelmezése irányába mutat, mintegy az addigi versanyag meglévő, de némileg rejtett, ilyen módon nem hangsúlyozott centrumának a kiemelését szolgálja. A szabadság és a szerelem ugyanis az a két irányulás, amelyet Petőfi verseinek a kötetben is bennelevő kulcsdarabjai szakrális pozícióba helyeztek, s így ezek az abszolútummal való kapcsolat nem hagyományos értelemben vett, megszentelt lehetőségét hordozzák. Margócsy István ezt úgy írta körül, hogy Petőfi ebben a versében jelentette be „a szabadság szinte isteni jellegű mindenek felettiségeinek s mindenhatóságának korlátlan igényét”.¹⁶ Ezt érdemes kiegészíteni azzal, hogy Petőfi verseiben a szerelemnek is hasonlóan transzcendens státusza van, gondoljunk csak a feleségéhez írott szerelmes versek (amúgy

14 FERENCZI *i. m.* III. 46–47.

15 A kritikai kiadás sorozata nem tulajdonított különösebb jelentőséget a kompozíciós elveknek Petőfi gyűjteményes kötetének az összeállításakor, hiszen az alapelve a kronológia volt, bár arra a fontos szempontokra minden egyes esetben fölhívta a figyelmet, ha a költő valamely művét kihagyta onnan. Az újabb szakirodalom néhány tanulmánya azonban már komolyabb figyelmet szentelt a válogatás és az összeállítás különböző kérdéseinek: RATZKY Rita, *Petőfi kötet szerkesztési elvei az első megjelent gyűjteményes kötetben: Versek (1842–1844) = „Szirt a habok közt”: Tanulmányok Imre László 70. születésnapjára*, szerk. BÉNYEI Péter – GÖNCZY Monika – S. VARGA Pál, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2014, 150–157.; THIMÁR Attila, *Arcképrajzolás a hírverés jegyében: Gondolatok Petőfi első kötetének szerkesztési elveiről*, Irodalomismeret, 26. évf. (2015), 2. szám, 62–65.; KARDEVÁN LAPIS Gergely, *Népdalciklus és szerkesztett verseskötet az 1840-es években = Doromb: Közköltészeti tanulmányok 5.*, szerk. Csörsz Rumen István, Bp., Reciti, 2017, 283–304.

16 MARGÓCSY István, *A szabad elvű Petőfi = Uő, Petőfi-kísérletek: Tanulmányok Petőfi Sándor életművéről*, Pozsony, Kalligram, 2011 (Margócsy István válogatott munkái), 199–221. Az idézet: 200.

formabontó szemléletű és a hagyománnyal szembenálló) vonulatára – ezen versek persze már jórészt ezen a gyűjteményes köteten kívül rekednek, mert később keletkeztek. Hiszen Petőfi már azzal is felrúgott egy konvenciót, hogy saját feleségéhez írt szerelmes verseket, miközben a lírának ezt a típusát korábban és ekkor is általában a vágy és az udvarlás konvencióinak feleltették meg, amely nem fért össze a házastársi státusszal. Ennek illusztrálására csak egyetlen példát idéznék a Petőfi kortársai közé tartozó Tompa Mihály egy kiadatlan leveléből (a levél csak néhány évvel később keletkezett, s a beállítódást jól mutatja): „Mért nem éneklek meg feleségemet? Minek? itt van, enyém testestül lelkestül, felesleges volna a Dal; aztán barátom más az a szerető, meg más az a feleség.”¹⁷

Így aztán Petőfinek a kötetnyitó státuszba emelt verse, amelyről Margócsy István joggal mondta azt, hogy „tömörségében is nagy ívű, romantikusan fellengző és rejtélyes állítás és vállalás”,¹⁸ valójában az egész lírai életmű összefüggésében értelmezendő: nem egyszerűen a gyűjteményes kötet anyagára vonatkozik, hanem legalább annyira a későbbi pálya megelőlegezett szemléletét közvetíti. S innen nézvést persze jórészt eselik az a felsejlő kifogás, hogy körvonalazatlan marad az itteni szabadságfogalom, hiszen nem tudni, a lírai én kitől vagy mitől akarna szabad lenni.¹⁹ A [*Szabadság, szerelem...*] ugyanis más viszonyrendszert érzékeltet. A szabadság ugyanis nem a valamitől való megszabadulás állapotára, hanem a valamire való képesség állapotára vonatkozik, s így a lírai én számára elérhető legnagyobb értékek megnevezését végzi el – úgy, hogy ezen belül az egymásra való átválthatósággal képes érzékeltetni ezeknek a belső hierarchiáját is. S ezért is kell a gyűjteményes kötetben belül megteremteni a belső szimmetriát vagy híd-szerkezetet azzal, hogy a kötet utolsó versében (*Egy gondolat bánt engemet...*) a két transzcendens érték közül a szabadság tér vissza. Petőfi szerkesztési eljárása éppen ezt valósította meg.

Ez az utólagos irodalomtörténeti felismerés persze nem volt szerves része sem a 19. századi, sem a 20. századi Petőfi-értelmezéseknek. A [*Szabadság, szerelem...*] hamar formulaszerűvé váló, a kifejtetlensége miatt könnyen alkalmazható szembe-

17 Tompa Mihály *Szemere Miklósnak*, Kelemér, 1851. máj. 18. A levél magántulajdonban van (köszönöm a kézirat birtokosának, hogy megtekinthettem és átírhattam).

18 MARGÓCSY, *i. m.*, 199.

19 A Margócsytól felsorakoztatott, igen gondolatébresztő retorikus kérdések sorozatát a fogalom értelmezhetőségéről (illetve megragadhatatlanságáról) lásd MARGÓCSY, *i. m.*, 200.

állítására igen könnyen leegyszerűsödött a későbbi használatban. Éppen ezért igen érdekes s akár a Petőfi-hagyomány szempontjából is sokatmondó, miképpen értelmezte át mindezt József Attila – igaz, az ő életműve korántsem kínál annyira gazdag anyagot a saját Petőfi-képének megragadásához, mint kortársáé, Illyés Gyuláé, aki már a harmincas években külön könyvet írt Petőfiről.²⁰ Van azonban József Attilának egy kései töredéke, amelyet Stoll Béla kritikai kiadása 1837 első felére datált, s amely éppen ennek a közvetlenül Petőfitől származó formulának a felhasználása miatt igen tanulságos.²¹ A [*Szállj költemény...*] kezdetű, háromstrófás vers középső szakasza tartalmazza a szempontomból fontos részletet:

Nyugtasd a gazdagok riadt
kis lelkét – lesz még kegyelem.
Forrást kutat, nem vért itat
a szabadság s a szerelem.²²

A versben Petőfi versének két kulcsfogalma formulaszerűen bukkan ugyan fel, mégsem idézetként. Az a megoldás pedig, hogy a szabadság és szerelem szó közé beékelődik egy kötőszó, eltérően az eredeti Petőfi-versestől, nemcsak ritmikai kérdés. Bár persze az is, hiszen a József Attila-versestől nem idegen a nyelvi játékoság sem (lásd az előző sor belső rímét, a 'kutat' és 'itat' szavak egymásra vonatkoztatását). Így viszont éppen az válik feltűnővé, hogy ez a két, egymás mellé helyezett fogalom a humánumnak lesz a hordozója, hiszen a korábbi sorral együtt azt az ellentétpárt rajzolja ki, hogy a szabadság és a szerelem (mindkettő!) itt éppen nem a bosszú és az erőszak lehetőségét jelentik. Azaz József Attila versében ez a formula radikálisan le van választva Petőfinek egy másik kulcsfogalmáról, a forradalomról, amely ugyan nem az 1847-es kötetben mutatkozik fontos tényezőnek, hanem inkább az azután kezdődő periódusban, az 1848-as, 1849-es versanyagban, de fontos darabjai már korábban megíródtak (mint például *Az ítélet* vagy a *Levél Várady Antalnak*). Ez az a verscsoport, amelyet az újabb szakirodalom az 1980-as évektől – Veres András terminus technicusával – „forradalmi látomásversek”-nek nevez,²³ s amelyekben a kívánatos társadalmi átalakulás

20 Illyés Petőfi-képeről lásd a következő – egyébként igen szigorú, de szakmailag teljesen megalapozott – véleményt: MARGÓCSY István, *Illyés Gyula Petőfi-könyvéről* = Uő, *Petőfikísérletek: Tanulmányok Petőfi Sándor életművéről*, Pozsony, Kalligram, 2011 (Margócsy István válogatott munkái), 376–414.

21 A vers népszerűségéhez jelentősen hozzájárult, hogy Bródy János megzenésítésében és Koncz Zsuzsa előadásában népszerű és gyakori darabja volt a könnyűzenei koncerteknek, s több lemezre is rákerült.

22 JÓZSEF Attila *összes versei 1927–1937*: Kritikai kiadás, s. a. r. STOLL Béla, Bp., Balassi, 2005, 416.

23 A kategória – tudtommal – először az 1980-as évek nagy vihart kiváltó gimnáziumi irodalomkönyv-sorozat vonatkozó kötetében, a Petőfiről szóló fejezetben bukkant föl, s ennek a szerzője VERES András volt: SZEGEDY-MASZÁK Mihály – VERES András – BOJTÁR Endre – HORVÁTH Iván – SZÖRÉNYI László – ZEMPLÉNYI Ferenc, *Irodalom II.: A gimnázium II. osztálya számára*, Bp., Tankönyvkiadó [1980].

nembeli jelenségként és egy apokaliptikus képzetkör segítségével íratik le. Ezeknek a verseknek lesz fontos, visszatérő metaforája a vértenger, vérözön, ahogyan ezt éppen az imént emlegetett két Petőfi-versben is láthatjuk.²⁴ József Attila verse éppen ettől határolja el a szabadság és a szerelem fogalmát, ami egyrészt markáns Petőfi-értelmezés, másrészt igen pontos érzékelése a [Szabadság, szerelem...] című vers azon funkciójának, amelyet az imént követtem végig a gyűjteményes kötetbe való bekerülése kapcsán. Annál is inkább, mert az idézett négy sorban van még egy fontos elem: a 'kegyelem' szó. Ez ugyanis olyan, többjelentésű kifejezés, amelynek óhatatlanul jelen lévő eleme az isteni gondviselés rendjére való utalás is. Az tehát, hogy ez lesz a rímhívó szó, amelyre majd a 'szerelem' szó válasszol, jelentésszerű megoldás, hiszen ezáltal meg tud jelenni a versben a szabadságnak és a szerelemnek a transzcendens, a kegyelemtanokra hajazó jelentéstartománya is. Ez pedig szintén nem független Petőfi „forradalmi látomásversei”-nek a tradíciójától. S innen nézvést az egész József Attila-töredéknek az a sajátossága, hogy a gazdagok és a szegények egymás mellé tételéből indul ki (sajnos, nem tudjuk, ez milyen kompozícióhoz vezethetett volna el), nemcsak egy szociális indulat lenyomatának látszik, hanem egy régi, biblikus eredetű polarizáltság felidézésének is, amelyben a felosztásnak morális következményei is vannak (ezért is kap helyet a versben, mintegy ellenpontosításul a gazdagok „riadt kis lelke” szintagmának, a szegények jelzőjeként a „szorgalmas”).

Mindez persze már egy alighanem egy sajátos gondolati út eredménye József Attilánál, hiszen az 1930-as évek elején neki számos olyan verse és egyéb megnyilatkozása van, amely éppen a forradalom marxista értelmezésének a hagyományába illeszkedik. S innen nézvést, akár ez a Petőfi-formula is lehetett volna egy ilyen felfogásnak a hordozója.

Csak hogy úgy tűnik, 1937-re József Attila már erre a kérdésre is másként tudott tekinteni. Ez az 1937-es töredéke arra mutat, hogy – bármennyire futólag érintette is – igen mélyen megsejtette Petőfi egyik legfontosabb lírai vonulatának

24 Erről bővebben SZILÁGYI Márton, *A magyar romantika ikerkisságai: Jókai Mór és Petőfi Sándor*, Bp., Osiris, 2021 (Osiris Irodalomtörténet, Tanulmányok), 149–160.

eredeti koncepcióját, s ezt nemcsak a korabeli Petőfi-kultusz, hanem akár még a progresszívnek számító, de a politikai költészet kapcsán némileg szintén leegyszerűsítő, kortársi értelmezések (mint például Illyés vagy akár Horváth János Petőfi-koncepciója)²⁵ ellenében tette.

Ez a megoldás pedig akár reakcióinak is tekinthető arra az egyébként nagyon érdekes kritikára, amelyet Illyés Gyula írt a *Külvárosi éj* című József Attila-kötetről. Ennek a kritikának a talán leghangsúlyosabb eleme ugyanis egy olyan észlelet volt, amely éppen a forradalmiság szervesen belekeverését állította a költő más hangvételű lírai verseibe (ez éppen József Attila azon verseire vonatkozott, amelyben erősen jelen volt a marxista forradalom-felfogás). S Illyés példája, amelyhez mérten elmarasztalta József Attilát, Petőfi volt: „Az ő [ti. József Attila – Sz. M.] világa tehát a külső, nyugtalan világ, fegyelmezett, nyugodt belső világból nézve. A legszerencsésebb költői alkatok egyike ez, mely kitűnően érvényesülne az ő izmos, friss, az ősi virágénekek magyarságát idéző nyelvezetében. De ő nem éri be ezzel. Három-négy hibátlan szakasz után ráeszmél, hogy ő tulajdonképpen forradalmár is, sőt – és itt jön a nehezebbje – tudományosan képzett marxista is. Nem szeretném, ha félreértenének. Semmi kifogásom forradalmisága ellen, a baj csak az, hogy ez ép egy nyugodt szemléletű, minden izgalomtól és lázítástól mérföldnyire eső vers írása közben jut eszébe. A két merőben különböző érzelmi állapot nem fér össze. Képzeld el, hogy Petőfi a »Reszket a bokor...« hangulatába és egyik szakaszába akarta volna elhelyezni azt, a maga helyén különben kitűnően megálló gondolatát, hogy a királyokat sürgősen fel kell akasztani.”²⁶ Illyés Petőfi-példája persze sarkított és célzatos, hogy erősebben mutassa az állítás paradoxitását, de az kétségtelen, hogy Petőfinél a kétféle terület (a szerelmi költészet és a „forradalmi látomásköltészet”) egyszerre van jelen, bár kétségtelen nem egyazon versegészben, hanem inkább az életmű szinkrón darabjaiban. Gyűjteményes kötetének a mottója úgy is felfogható, mint erre való költői reakció – még ha ez a gondolat Illyés idézett gondolatmenetében nem is kapott helyet. Ám

25 Erről lásd MARGÓCSY István, *Horváth János Petőfi-könyvének újraolvasása = Uő, Petőfi-kisérletek: Tanulmányok Petőfi Sándor életművéről*, Pozsony, Kalligram, 2011 (Margócsy István válogatott munkái), 365–375. Valamint fontos háttérolvasmányul: KOROMPAY H. János, *A nemzeti klasszicizmus jegyében: Horváth János élete és hagyatéka*, Bp., Universitas, 2020.

26 ILLYÉS Gyula, *Külvárosi éj (József Attila versei) = Kortársak József Attiláról I. 1922–1937*, szerk. BOKOR László, s. a. r. TVERDOTA György, Bp., Akadémiai, 1987 (Új Magyar Múzeum 13.), 260–262. Az idézet: 261. A kritika eredetileg a Nyugat 1932. dec. 16-i számában jelent meg.

ennek a jellegzetességnek a József Attila költészetében (pontosabban ezen kötetében) való érzékelése kétségtelenül finom és érzékeny megfigyelés, s innen nézvést tanulságos a [*Szállj költemény...*] belső értékviszonyait nemcsak Petőfi-értelmezésként, hanem az illyési kritikára adott válaszként is felfogni.

Maga a dilemma pedig alighanem erősen foglalkoztatta József Attilát. Ennek is van némi nyoma – igaz, inkább interjúkban s nem gondosan kifejtett tanulmányszövegekben, s ezért némileg kérdéses lehet, hogy az itt olvasható okfejtések mennyire hűen tükrözik József Attila gondolatait (aki valaha már adott interjút, tudja, hogy a végül elkészült szöveg nem feltétlenül pontos lenyomata az ezt megalapozó beszélgetésnek). Az ide idézhető hírlapi szövegek egyike, Molnár Tibor interjúja 1936. július 5-én jelent meg a Brassói Lapokban, meglehetősen bombasztikus címmel (*Beszélgetés a magyar Panait Istratival*), s ebben József Attila hosszasan beszélt a szerelmi és politikai költészet kapcsolataról és összeférhetőségéről. S miközben magáról igyekezett beszélni, az egyik legfőbb példája persze Petőfi volt. Vagyis neki is egy Petőfi-értelmezésen keresztül vezetett az útja önnön törekvései szemléltetéséhez. A gondolatmenet ugyan nem teljesen tiszta és egyirányú, de könnyen lehet, hogy ez nem a nyilatkozó hibája, hanem az újságíró foglalta össze pontatlanul a hallottakat – ezt, sajnos, már nem tudjuk ellenőrizni. De József Attila vélekedése akkor is igen izgalmas, ha egymásnak némileg ellentmondó elemekből látszik összeállni.

A költő első állítása az, hogy „a reális szerelmi élethez kapcsolt szerelmi verset írni, sokkal forradalmibb cselekedet sokszor, mint a politikai vers.” Erre a példája David Herbert Lawrence *Lady Chatterley szeretője* című regénye. Majd következik egy újabb tételmondat (ezeket egyébként a lap kurzívával ki is emelte): „Petőfi is legkevésbé szerelmi verseiben volt forradalmi.” Ezen a ponton a fogalomhasználat tűnik némileg homályosnak: ez vajon azt jelenti-e, hogy Petőfi szerelmi verseiben nem kapott helyet a forradalom, a politikai tartalom (ez szinte Illyés kritikájának a gondolatmenetével harmonizálna), vagy arról van szó, hogy Petőfi szerelmi versei nem haladták meg annyira a közízlést, hogy abból botrány lehetett volna? Mindez a „forradalmi” szó poliszemiája miatt állhat elő. A folytatás mintha az utóbbi lehetőség felé mutatna: „Szerelmeit [ti. Petőfi – Sz. M.] népdalokban énekelte meg, vagy pedig a nyugat-európai magas formát választotta. De azt a testi közvetlenséget, ami például tájleírásaiban van, sohasem érte el

egyik szerelmi versében sem.”²⁷ Ennek a kijelentésnek a Petőfire applikálása persze némileg vitatható, hiszen ő számos értelemben szembement a konvenciókkal ebben a zsánerben is – ha csak arra gondolunk, amit Margócsy István mondott Petőfi szerelmes verseiről, már az sem csekélység, hogy „szinte vallássá emelte a szerelmet”.²⁸ Amúgy éppen ezt a vonatkozást mutatja a [*Szabadság, szerelem...*] című versnek a gyűjteményes kötet élére helyezése is. S a testi vonatkozás sem hiányzott mindenestül Petőfi szerelmes verseiből – csak mindez egy olyan, némileg rejtjelezett nyelven mondatott el, amely nem kívánta mindezt a nyelvi durvaság vagy a szleng felhasználásával exponálni. József Attila szavai, ha a szerelem ábrázolása kapcsán valóban ezt a nyíltságot kevesellte, már a pszichoanalízis tapasztalataiból is táplálkozhattak: a korai freudizmusból kialakított mércé szerint ugyanis a fejfenn tartás kényszere az emberi psziché egyik legfőbb hajtóerője – s innen nézvést Petőfi egyébként formabontó szerelemábrázolása még túlzottan biedermeier jellegűnek tűnhetett. Ám ha József Attila interjúbeli kijelentéseit nem kíséreljük meg valamiféle kifejtett gondolatiság mércéjével, irodalomtörténeti relevanciájú értelmezésként felfogni, akkor közelebb jutunk az állítások lényegéhez: a költő még így is pontosan érzekelte a szerelemnek és a közeleti tartalomnak az együttes jelenlétét Petőfi költészetében, s kettősségüket itt az egymásra való hatásban ragadta meg (s ezen a mércén persze értékelhette kisebbre Petőfi szerelmi líráját, mint az megérdemelte volna).

Éppen ezért lesz nagyjelentőségű, ezt a dilemmát is továbbgondoló, poétikai válasz a [*Szállj, költemény...*]. Hiszen az ott megjelenített szembeállítások már nem mutatják kibékíthetetlen vagy éppen egymás ellen kijátszható ellentétnek a szabadság és szerelem világát. Sőt, a választás már inkább a két, itt immár egybetartozó fogalom és a „vért itató” forradalom között látszik lenni.

S ez akár Petőfi poétikája felől is jelentésszerű értelmezés.

József Attila olyasmit sejtett meg, amit csak jóval később érzékelt maga a Petőfi-kutatás.

S ez nem is kevés.

27 MOLNÁR Tibor, *Beszélgetés a magyar Panait Istratival = Kortársak József Attiláról I.* 1922–1937, szerk. BOKOR László, s. a. r. TVERDOTA György, Bp., Akadémiai, 1987 (Új Magyar Múzeum 13.), 419–424. Az idézet: 423.

28 MARGÓCSY István, *Petőfi mint hazajáró lélek: A Szeptember végén százhatvanadik születésnapjára = Ő, Petőfi-kísérletek: Tanulmányok Petőfi Sándor életművéről*, Pozsony, Kalligram, 2011 (Margócsy István válogatott munkái), 231–256. Az idézet: 241.

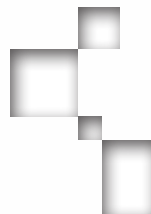

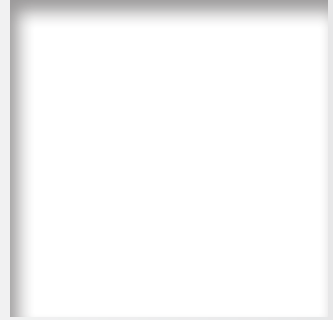
TONÉ HØDNEBØ

TOLLAK

Semmi sem gyanúsabb, mint ha valami egyértelmű,
vagy – ritkábban – ami nyilvánvaló,
és amire emlékszünk, és főként
amire emlékezni akarunk.

Elzárkóztam a világtól, és kinyitottam a könyvet,
de nem világított a hold.
Számodra a remény nem tollakkal díszített tárgy,
amely átfúrja a lelket.

SZIMMETRIA 2

A Fukusimán mutáns lepkéket találtak
és hamarosan vége a nyárnak.
Születhet a semmiből egy minta, amely majd eltűnik?

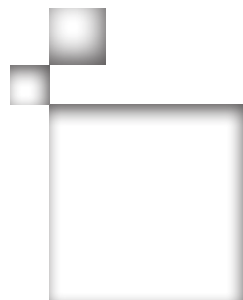
A lap margóján látszik egy folt,
amely nem tűnik el,
lárva a levél hátulján.

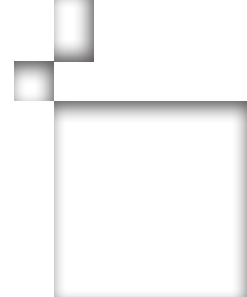
Mi az, ami könnyebb, mint levegő,
vagy erősebb, mint tűz,
mit látsz csukott szemmel?

NULLA

Túl későn jöttem, vagy túl korán,
sosem éppen jókor,
lehetetlen:
a folyó folyik, vagy a víz?

A halál és az élet nem ugyanannyit nyom,
a lélek súlya 21 gramm.
A nulla semmi,
a végtelen egy szám.

ELMÉLET

Egy kódot vagy egy matematikai képletet
újabb és jobb elmélet követhet,
csak az emberek tettei zavarhatják meg.

Figyeld meg jól, és gondold át, amit látsz,
mint egy diák egy magánpokolban,
vagy Ozu, vagy Su Yu filmjeiben,
ahol nem az értelem vagy érzelem játszik,
hanem a test.

10

Ada Lovelace-nek

Egy mondatot kérek tőled,
de elfordulsz és azt kérdezed:
miből van több,
mondatból vagy számból?
Az elektronikus agy problémája
az integrált áramkörök létezése
egy kibernetikai rendszerben.
A szövegek önmagukat írják,
a világ összeomlik és szétporlad.*

A. Dobos Éva fordításai

* Tone Hødnebo *Jótállás az igazságért* című verseskötete A. Dobos Éva fordításában a Magvető Kiadónál jelenik meg.

DOMINIKA MORAVČÍKOVÁ

SZARVASOK HÁZA

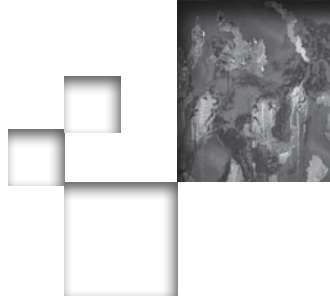

Nagyjából minden lyskyi generációban születik olyan gyermek, aki tud beszélni a kövekkel. A nagymamám, aki még a születésem előtt meghalt, ilyen kivételes képességekkel bírt. A köves gyerekek békés arcukról, csendes, sőt félénk természetükről voltak felismerhetők, és előszeretettel vetődtek az erdőbe vagy hódoltak a kőborlásnak. A köves gyerekek rendszerint kivétel nélkül lányok voltak. Úgy beszéltek, hogy hajdanán társalogtak a kövekkel fiúk is, de ez a jelenség egyre ritkábbá vált, és a mi nemzedékünkben már nem bukkant fel egyetlen köves fiú sem.

Úgy hírlik, hogy egykoron Lyskyben olyan gyerekek is napvilágot láttak, akik ették a köveket. Anya azt állította, hogy az ilyen gyerekek egészben ki is ürítették azokat, de rejtélyes módon képesek voltak jóllakni tőlük, kiszívni belőlük valamiféle belső tápanyagokat, amiket a kövek tartalmazhattak. A kőfaló gyerekek egészen hatéves korukig nem voltak hajlandók mást fogyasztani, csak anyatejet és köveket. Az a hír járta, hogy ez a gyerekfaj már rég kihalt. Képtelenség volt, hogy új kőfalók lássanak napvilágot, mert az ilyen gyermekekben a kőfaló faj ősi vérének kellett volna elegyednie azokból az időkből, amikor a Föld még másképp nézett ki, és nem volt más táplálék, csak ízeltlábúak és egyéb ormótlan, szív és vér nélküli, vagyis mérgező vagy tápláló péppel bélelt rovarok. Ez a régi vérvonal már teljesen felhígult és elenyészett, és sem természetes módon, sem céltudatos keresztezéssel nem lehet többé két ember húsból olyan gyermeket összegyúrni, amelyik vágyna a kőfalásra és a gyomra képes lenne kövek befogadására.

Az én életemben még fel lehetett fedezni az emberek közt olyan köves gyermekeket, akik képesek voltak beszédbe elegyedni a kövekkel. A kőszirteket és a sziklafalakat részesítették előnyben, a patakok, tavak és utak kavicsai nem keltették fel különösképp az érdeklődésüket.

Tízéves koromban kiderült, hogy a legkisebb húgomnak, Veronának is van ilyen adottsága. Ezt akkor tudtam meg, amikor véletlenül rajtaptam, amint a patakparton egy sziklához suttog, és arcát a sima kőfalhoz szorítja, mintha az egy ember vagy egy puha állat lenne. Amikor meglátott, összerezett, felugrott és elszaladt. Néhány nap múlva felfedte előttem, hogy a kövek halk, csábító füttyszóval hívogatni kezdték, arra vágyva, hogy hosszadalmas életük örömeibe-bánataiba beavassák.

A többi köves gyerekekkel ellentétben Verona húgom nem vetette meg a kisebb kavicsokat sem, amiket a partok mentén fonott kosárba gyűjtött, amit aztán a hátán vitt fel az Árva-domb tetejére. Amikor a szüleink rájöttek, hogy Verona a domb tetején gyerekkőtemplomot épít, veréssel büntették, egész napos rönkökön térdepeléssel és áldozatbemutatással a bálványoknak, saját bálványpiramisát pedig lebontották. Az Árva-dombot ugyanis mindig is keresztény szertartásoknak tartották fenn, és csak egynéhány, esküvőre, születésre és gyászra vonatkozó pogány rítusnak. Az Árva-dombon nem mutathattak be áldozatot bálványoknak vagy a barbár hit szerint imádott fáknak, és a Verona garázdálkodása után kihirdetett szabályok szerint kőgyermek-vallásnak nem volt szabad emlékművet állítani.

Veronát azonban nem lehetett eltántorítani. Épített egy másik piramist a domb aljában, a völgyben fekvő tisztás közelében, és rendszeresen megbízott néhány fiút, hogy hordjanak neki egyre nagyobb köveket a völgybe. A tisztás körül hamarosan temetőre emlékeztető kőültetvény nőtt ki, és köves Verona több követ is megjelölt betűkkel, számokkal és egyéb jelekkel, amiket rajta kívül senki sem értett. Adottságának egyedisége miatt Verona magába zárkózott, amit azzal magyarázott, hogy nem érdekli az emberekkel való társalgás, és hogy csak a kövekkel tud értelmes beszélgetéseket folytatni. Hallgatása körülbelül egy évig tartott. Megpróbálták gyógyítani, de sem a pap által javasolt módszerek, sem szüleink szent könyvei nem segítettek, és amikor újra szóra nyitotta a száját, csak azért tette, mert már egyáltalán nem értette a köveket.

A kövekkel beszélgetés képessége a köves gyerekeknél rendszerint alig tartott ki a serdülőkorig. Miután húgom betöltötte a tizennegyedik életévét, közönséges gyerek lett, később pedig közönséges fiatal nő, csak talán egy kicsit visszamaradt a fejlődésben, alkalmatlan volt a földeken végzett dologra, ügyetlen volt a házimunkákban, és ami a vicceket vagy a bölcs beszédet illeti – egyiket sem értette. Időnként még megesezt vele, hogy a semmibe meredt, lehunyta a szemét, és puha arcát a sziklafalnak döntötte. Ujjai megremegtek, sóhajtozott, és könnyek peregtek a szeméből, amik a szikla csillogó bőrére hulltak. Vulkán-ésőként égethették, mert már nem tudott úgy szólni a lányhoz, hogy az hallja.

A szerencsétlen Verona, adottsága visszatértének alig észlelhető felvillanásaiban, amik apró szikrácskákban éltek túl, újra hallotta a köveket. Észlelte azok csengő-bongó zörgését, sustorgását és kénköves csöndjét, akik egykor réges-rég a testvérei, atyái, anyái, tanítói és tanítványai voltak, figyelte a kövecskék és a homokkőszirtek, a sziklatömbök, a kerek

és a gránitkavicsok, a kacsázó kövek és a kemény kőzetek mély magjában a mocorgást, és bár már nem értette őket úgy, mint korábban, de legalább egy ideig újra hallgathatta őket.

Aztán Veronát apránként teljesen elhagyta a kőértő képessége. Első gyermeke születése után soha többé nem hallotta a kövek hívását, és a folyami kavicsoktól és lapos kövektől kezdve a malomköveken, a kőfalak és a templomok tövében álló harangtornyok kövein át a hegyekből kitiüremkedő, a Föld alapját képező legnagyobb szikláig, amik azokból az időkből származtak, amikor még léteztek a világon kőfalók, a kőnemzetség egyetlen teremtménye sem szólongatta többé. Elfeledte vad gyermekkorát, és felmérgezte, ha valaki felemlegette. Úgy tett, mintha nem értene, és minden alkalommal azt morogta, hogy nem emlékszik semmire, micsoda buta beszéd, és hagyják békén. Láthatóan feldúlt volt, de élete ezen részét mélyen az összes többi érzés és emlék alá kellett gyűrnie saját maga elöl, és nem nyithatta meg számukra az utat elméje felszíne felé, mert újra összetörte a szíve amiatt, amit elveszített.

Tartottam tőle, ugyanakkor vágytam is rá, hogy a saját gyermekem is kőves gyermek legyen, csak hogy – attól tartok – a bálványok hátrahagyásával bezárult e lehetőség előtt az út. Végül a bátyám, aki kard ágon pogány maradt, feleségül vett egy barbár nőt, akit elcsábított a természetes vallást gyakorló fiataloktól, a távoli vidékről elhozta és szolgájává tette, a szertartásokon segítőjévé és tojótúkká a szaporodáshoz. Ettől a barbár nőtől az elsőszülött lánya kőgyermek lett, ő volt azonban az utolsó, és nem bukkant elő több ilyen a mi lyskyi pogány nemzetiségünkben.

Pénzes Tímea fordítása

PÁLFALVI LAJOS

KRAKKÓI KOCSMÁROS A PARNASSZUSON

Várj te változatlanul, s ne igyál velük!
(Konsztantyin Szimonov)

Aligha gondolta volna Maciej Piotr Prus, amikor húszévesen, a Jagelló Egyetem lengyel szakos diákjaként már verseskötete jelent meg *A nyomok eltörlése* (1978) címmel, hogy milyen hosszú út vezet még az irodalomhoz, igazából csak harminc évvel később találja meg a hangját – nagyon távol a lírától, regényre emlékeztető irodalmi riportban.¹ A hetvenes évek második fele aranykor volt ahhoz képest, ami utána jött: néhány év alatt teljesen megváltoztak az irodalmi élet szabályai. A hadiállapot alatt már egy párizsi lengyel emigráns lap szerkesztője volt (1981–1984), majd hazatért Krakkóba, befejezte az egyetemet. A változatosság kedvéért ekkor már szamizdat lapot szerkesztett, 1987-ben visszament Párizsba, és a *Kontakt* irodalom rovatát vezette, de 1988-ban már Kanadában volt kertész, építőmunkás, pizzafutár. Rögtön megtalálta a helyét a kapitalizmusban tobzódó, heroikus múltját gyorsan elfelejtő Lengyelországban, ahol volt még egy jó évtizede az internet korai korszakában a nyomtatott sajtónak (a *Playboy* főszerkesztő-helyettese nem akárki) – de még ez sem volt az igazi.

Gorkij már ebből is hatalmas regényeket írt volna, de Prus még csak eztán találta meg az igazi témáját. E pályaképből joggal következtethetünk arra, hogy kiterjedt ismeretségi köre van. És helyezzük mindezt Krakkóba, ahol mindenki művész. Ma is látható, szinte eredeti formájában a Floriańskán a Michalik Barlangja kávéház, ami majd százharminc éves fennállásának első évtizedeiben művészeti szalonként működött, majd elvesztette kulturális funkcióját, működő kávéházként muzealizálódott. A kabarek viszont mint intézmények mindent túléltek ebben a városban, és alighanem ezek ihlették inkább azt a csoportot, amely a saját képére formálta az ezredforduló után a kulturális élet legizgalmasabb részét, nem a művészkávéház. Így foglalta össze a változásokat az egyik résztvevő (Iggy Popból kiindulva): nálunk nem (night)clubbing van, hanem knajping, vagyis kocsmázás.

Három különböző energia találkozott, amikor a tulajdonosok megteremtették életük fő művét, a Szép Kutya (Piękny Pies)² kocsmát. Prus képviselte a hippivilágot és az irodalmat, Krzysztof Chwedczuk (Kiwi) a punk kultúrát (de festőnek készült),

1 Magyarul is jelent meg részlet belőle: <https://1749.hu/szerzo/maciej-piotr-prus-1958>

2 Jó néhány irodalmi műben jelenik meg a hely, Jerzy Żulczyk *Instytut* c. regényének narrátora és két szereplője is a Csúnya Macska kocsmában dolgozik.

Małgorzata Źarczyńska pedig az igen befolyásos képzőművészeti lobbiból (mint performer). A hely kis túlzással spontán szerveződő művészeti akadémiává vált. De legyünk szerényebbek: szórakozóhely és kultúrház lett. Fesztiváloztak a performerek, kiállításokat tartottak a fotósok és a képzőművészek, könyvbemutatókat, koncerteket tartottak, filmeket vetítettek, színházi csoportok léptek fel. Amit máshol kínkeservesen sem lehet összehozni, hatalmas támogatással, itt magától működött. De a hely legkülönlegesebb attrakciója a hosszú éveken át folytatódó Dumáló Kutya volt, ahol ötperces fellépéseken produkálhatták magukat a különös logika szerint összeválogatott szereplők.

A Kutyaiban, a pult mögött lett igazi író Prus (pedig előtte már kiadott négy kötetet). Az első könyv még szorosán kötődik ahhoz, amit kitérített pozíciójából látott, tele van könnyen azonosítható jeles személyiségekhez köthető anekdotákkal. Bár szívesen örökítik meg az írók a törzsvendégek hálás történeteit, a kocsmáros alig jut szóhoz, jó esetben is csak közvetítők juttatják el hozzánk a gondolataikat (Faludy György például igen empatikus volt, mert mély nyomot hagytak benne azok a gondolatok, melyeket nagyapjától, az egyesült Európáról ábrándozó zsolnai kocsmárostól hallott), így igen értékes élettapasztalatok tűnnek el nyomtalanul. Az első könyv még nagyrészt erről szól – persze kellett ehhez egy különleges hely, ahol épp akkor újabb kulturális robbanás történt –, a *Fuldoklás*ban viszont már csak kiindulópont a kocsmára. Azonosítható a helyszín, de aztán eloldódunk a jelentől, a közeljövő csúf világába kerülünk, ahol maszkban járnak az utcán a krakkóiak (2017-ben jelent meg a regény, Prus mintha megjósolta volna a járványt), a zsidónegyedet, Kazimierzt pedig szögesdrót választja el a belvárostól. Abból bontakozik ki a történet, hogy a főszereplő ismer egy celebet a Kutyaiban, aki hónapokra elutazik. Ott hagyja neki a lakáskulcsát, hogy viselje gondját a szobanövényeknek. Mintha kezdene a helyébe lépni a hős, ami akár kellemes is lehetne, ha nem változna közben olyan ijesztően a külvilág.

FULDOKLÁS

(REGÉNYRÉSZLET)

Ismerik minden művét - a filmjeit, a könyveit, a darabjait -, csak arcról nem ismernék fel. Filip Front nem szerepel a tévében, ha pedig nagy ritkán interjút ad egy lapnak, halvány, elmosódó fényképpel illusztrálják. Néha feltesznek egy-egy fotót a netre, és esküdöznek, hogy ő az, de nem sokan tudják, hogy is néz ki valójában.

Filip Frontnak nincs telefonja. Nemcsak otthoni, hanem mobiltelefonja sincs, csak az interneten van jelen - de lehet üzenetet hagyni neki a pultnál. Persze azt is tudni kell, hogy hol, melyik pultnál és milyen városban. Akik akarják, tudják: követik a nyomokat, szaglászhatnak, végül meg kiszagolják.

Most a Szép Kutyában ül a pultnál, előtte kávé és vinjak. Ha lehetne dohányozni, rágyújtana. Kicsit még hasonlít is rám: valamivel alacsonyabb, kövérebb, de néha ösztévesztenek vele.

- Megint el kell mennem - mondja. - Utálom ezeket a kiruccanásokat.

- Hosszú időre mész? - kérdezem.

- Két-három hétre. Elszárad a virágom - mondja Filip a homlokát ráncolva.

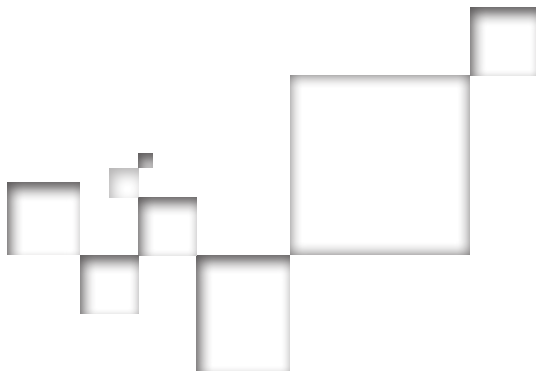
- Mióta van virágod?

- Egy nő hozta. És mivel kedves volt, elfogadtam. Most ott van nálam, nagyon szép. Ha elmegyek, elszárad, én pedig szeretem azt a virágot.

- Ha akarod, öntözöm, amíg nem leszel itthon.

Így került a birtokomba Filip lakáskulcsa. Aztán Filip elutazik, én pedig három nappal ezután már megyek öntözni azt a kis virágot, amiről kiderül, hogy egy csenevész fikusz. Nem gondoltam volna, hogy ilyen a lakása. Azt hittem, másképp néz ki, jellegzetesebb, több egyéni dolog van benne, valamelyest eredeti. De fájóan banális. Már az első napon, ahogy beléptem, rögtön ráéreztem Filip titkára: ide rejtőzik a középszerűségével. Úgy van elrendezve minden, mintha egy jelenetet vennének fel. A kis asztalon számítógép, mellette hamutartó, tele csikkekkel. Pár papírlap meg egy könyv. Hiányzik valami. Talán egy skalp vagy egy Oscar-szobor.

Megöntözöm a fikuszt, és megyek. Filip küld egy mailt, még két hét, megyek hát megint, megöntözöm a fikuszt. A fotelban ülök, átsüt a nap az ablaküvegen, porszemek örvénylenek a ragyogó fénycsóvákban. Azt hiszem, túl könnyen hatoltam be a privát szférájába. Annyi örült vágyik erre, nekem meg ilyen egyszerűen összejött: Filip Front fotelében ülök, az ő levegőjét szívom, számba vehetnék egy csikket a hamutartóból.

*

Hazajön Filip, aztán megint elmegy. Öntözöm a virágot, néha meg a fotelban üldögélek. Egyszer beállított a kézbesítő, ajánlott levelet hozott. Átvettem és aláírtam Filip nevében. Egy svéd egyetemről jött a levél. A konyhaasztalra tettem, ahol már halomban álltak a borítékok. Miért Filip nevében írtam alá? Az volt az érzésem, hogy így egyszerűbb, nem kell magyarázkodnom. Oda se nézett a kézbesítő.

Megismertem egy lányt este a Kuttyában. Poznańi vagy wrocławai. Még egy mojito, nevetgélés, vallomások, illúziók, meghitt közelség. A zsebemben Filip lakáskulcsa. És végül ott kötünk ki.

Házigazdaként viselkedem, kerítek dugóhúzókat, hagyom, hogy befeküdjön Filip ágyába, törülközőket veszek elő.

A reggeli kávénál az asztalon heverő levélért nyúl, elolvassa a címzett nevét, és rám néz.

- Itt lakott? - kiált fel.

- Most is itt lakik - felelem búvájos mosollyal.

- És te vagy az?! Te vagy Filip Front, én meg Filip Fronttal feküdtem le? - És olyan képet vág, hogy már nincs szívem igazat mondani.

Kikísérem a pályaudvarra. Végig le van sokkolva. Biztos nem hiszik el a barátnői. Elmegy, arra kér, hogy telefonáljak, küldjek mailt, postagalambot, füstjeleket, de az lenne a legjobb, ha meglátogatnám. Ekkor érzem először azt, hogy jó Filipnek lenni, az ágyában aludni és a tányérjából enni.

Külföldi ösztöndíjat kap Filip. Amerikába kellene mennie, hogy kukoricaföldek mellett alkothasson.

- Nem, nem megyek - mondja Stockot kortyolgatva. - Nincs útlevelem, egyébként is félek a repülőtől.

Mindig arra vágytam, hogy velünk legyen Filip, igya a whiskyjét vagy a vinjakját, mert értelmet adott annak, hogy itt ülök a bárban. Az volt az érzésem, hogy Filip jelenlététől mélyebb jelentést kapnak a rosszmájú megjegyzéseink, a pletykáink és a beszélgetéseink, nemzeti kultúrjavakká válnak, külön fejezetet alkotnak a világkultúra vaskos kötetében. Most meg azon kapom magam, hogy szeretném, ha elmenne egy hétre, egy hónapra vagy akár fél évre.

*

Nem ment el. Megijedt a nagy térségtől, az egyenes utaktól, az indiánoktól, a csörgőkígyóktól, a prédikátoroktól és a *large* méretű pohárba töltött kólától. Büszkén járt-kelt, mert híre ment a világban annak, hogy visszautasította. Ilyen ajánlatról ábrándozhatott mindenki, az amerikai ösztöndíj lett volna a jutalom a depresszióért, másnaposságokért, a hajnali hideg veritékéért. De Filip inkább velünk üldögél, és vinjakot iszik. Mindenki tudja már, az amerikaiak és a franciák is, a művelődési miniszter is tudja már. A visszautasításban rejlik Filip ereje. Mindenki örül; sejhaj - zeng az ének, én pedig magamban kicsit számítottam arra, hogy foglalkozhatok a fikusszal, és úgy érzem, életem nagy esélyétől estem el. Mintha rejtett, titkos ajtókat nyitna meg bennem a Filiptől kapott kulcs.

Hazamegyek, éget az ágy, nem ízlik a csapvíz, mindvégig van bennem valamiféle, szinte erotikus feszültség.

Meg kell tudnom, milyen tervei vannak Filipnek. Napok óta nem volt a Kuttyában. Elindulok megkeresni, mint egy dzsanki a következő adagját, vagy a feleségét egy fölszarvazott férj. Benézek két helyre a főtéren és még háromba Kazimierzben. Jót tesz a sok séta, így legalább vigyázok a vonalaimra. Útközben csökken a feszültség, működésbe lép az analitikus gondolkodás. Érzem, hogy beteg dolog ez, vigyáznom kell.

Végre megvan. A pultnál ül, és a pultossal beszélget az 1970-es angol slágerlistáról.

- Biztos rajta volt a *Something* Shirley Bassey előadásában.

- Nincs kizárva - feleli a pultos elgondolkodva, de nem biztos a dolgában. Filip mester, mindent tud. Tudja, ki volt a Seeds basszusgitárosa, hogyan halt meg a Morphine éneke. Amikor Filip találós kérdésekkel szórakozik, kicsit már be van rúgva, és unatkozik.

- Hogy van az én imádott fikuszom?

- Nekem is bejön.

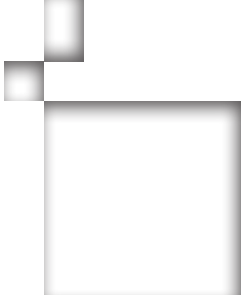
- Nincs jobb dolog, mint egy összeillő pár - teszem hozzá viccesen, és kérek egy whiskyt.

Ülünk, dumálunk - inkább csak pletykálkodunk, nem beszélünk komoly dolgokról. Ez hallgatólagos megegyezés. A kulcsára vagyok, így még inkább ügyelnem kell a diszkrécióra. Végül mégis, mintegy mellékesen megkérdezem, készül-e valahová. Még nem tudja, messzire nem megy, egy hete lezárták a határokat, egyelőre senki sem mehet sehová.

*

Gondosan megmosakodom, még a fogamat is megmosom a fogkeféjével. Visszamegyek a szobába. Lefúj a szél néhány papírlapot az íróasztalról. Összeszedem, vissza akarom tenni, de eljut

a tudatomig az, hogy Filip írását tartom a kezemben. Ezt még senki sem látta, lehet, hogy egy új mű kezdete, amelyből film készül, és megint el lesz ájulva tőle az egész világ. A címe: *A cigarettába kapaszkodom, hogy el ne vesszek.* Leülök az íróasztalhoz, és elkezdem olvasni.

Dohányzom, mert unalmas, reménytelen a világ, mert nincs benne semmi értékes, az ostobaság és a giccs válik uralkodóvá. Tehát azért dohányzom, mert ez az én lázadásom. Mindent hamisítanak, a vásári művészeté a jövő. Ugyanolyan sors vár a művészekre, mint azokra, akik cigarettáznak. Nincs hely számukra. Nem tudom, hogyan tovább, megijedtem, amikor teljes dohányzási tilalmat rendeltek el. Egy ideig elnézően kezelték ezt a tilalmat, nem vették komolyan. Rágyújtottunk séta közben, néha még nyilvános helyeken is. Dohányoztunk a házibulikon, arról nem is beszélve, hogy otthon is rágyújtottunk. De egyre nehezebben tudtunk cigarettát venni. Egyre rosszabb és egyre drágább lett. Forgalomban volt egy darabig egy nagyobb tétel Afrikából becsempészett jó cigaretta. Kiárusították a hadsereg régi készleteit, volt Camel, Marlboro és Lucky Strike. Sokba került, de megérte. Fél éve az is elfogyott. Most már csak hamisítványt lehet kapni.

Egy adott pillanatban aktiválódtak bizonyos csoportok, és azt kezdték kiabálni, hogy gyenge az állam, mert nem tartják be a törvényt. Megjelent a rendőrség az otthoni összejöveteleken, és mindenkit letartóztatott. Amikor kiskorúakat is begyűjtöttek cigarettázás miatt, hajtóvadászatot indítottak. Most már becsukok minden ablakot, összehúzom a függönyöket, ha rágyújtok otthon. Nem hihetünk senkinek, a szomszédoknak meg pláne nem.

A naponta elszívott cigaretták mennyiségével mérjük az időt. Tudom, hogy amikor húsz szálát vagy még többet szívtam, összezsugorodott az idő, minden összehúzódott, összezement a világ, az óra más órát jelentett, és sokkal kevesebb fért bele.

Amikor nem szívok többet tíz szálnál, minden kiterjed, és több mindent nyel magába. Most kevesebbet szívok, spórolok, megadom a módját. Finoman aprítom darabokra a napot. Reggeli - cigaretta, délből kávé - cigaretta. Aztán sokáig keresem a helyet (talán a garázs mögött), ahol megint rágyújthatok. Ha sikerül napközben meglátogatni egy megbízható embert, ott is rágyújtok. Ebéd után rohanok haza, és elszívok kettőt egymás után. Meg este is.

Tegnap eljöttek a szomszédért. Tudtam, hogy dohányzik. Azzal dicsekedett, hogy legyőzte a káros szenvedélyt. De túl gyakran beszélt erről, és mindenki tudta a házban, hogy dohányzik, vagy rögtön visszaszokik. Biztos följelentette valaki. Arra riadtam, hogy nagy

robajjal rátörök az ajtót. Nyolc drabál állat rontott rá golyóálló mellényben. A szomszéd vézna, hatvan körül lehet. Egy emelettel lejjebb lakik.

Aztán egész nap ott ült nála a nyomozócsoport. Biztos találtak nála cigarettát, állítólag dohánypalántákat is termesztett a szekrényben.

Csak nehogy úgy végezze, mint a házmester. Szenvedélyes dohányos volt, egész életében cigarettázott, de látszott rajta, hogy le akar szokni, csak nem jön össze neki. Késő este jöttek érte, már aludt, vagy legalábbis ágyban volt, mert pizsamában vezették el. Találtak vagy három karton cigarettát, harminc dobozt. Elítélték kereskedelemért, nyolc évet vertek rá. Azóta nincs házmesterünk, mert meghalt a börtönben, gyomorrákban.

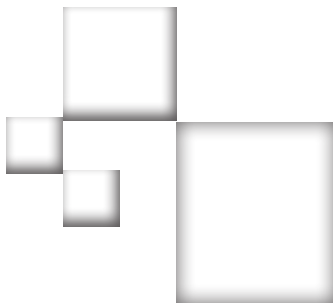
Több évet lehet kapni dohánytermesztésért. Nem számít, hogy csak egy tövet ápolt az illető, magának. Már a dílereknél sem lehetett dohányt venni. A heroin nem olyan kockázatos, ezért leálltak a dohánynal. Az az egyetlen reményem, hogy az egyik barátomnak van egy-két tő a szekrényben vagy a háztetőn, és nagylelkűen megosztja velem, miután megszártotta a leveleit.

Egyre több korlátozásba ütközünk. Adóhivatal, rendellenőrző hivatal, közterület-felügyelet, a kerületi tanács harcosai, a születésszabályozási hivatal, a tiltott szex ügyosztálya, a nyelv, a vér és a gallér tisztaságát ellenőrző bizottság. Rendőrség. Kamerák. Radarok. A régebbi előírásokat szabályozó újabb előírások. A törvény nevében. A katolikusok nevében. A biciklisták, a muzulmánok, mindenszentek nevében.

Mindannyian bűnözők vagyunk, mert a törvényt nem lehet megsérteni - ha szögesdrót alatt küszöl, nagyon könnyen beleakad a ruhád. Így hangzik a hatalom szokásos érve: akinek nem terheli semmi a lelkiismeretét, annak nem kell félnie. És mindannyian félünk.

Az élet minden területén vannak újonnan bevezetett előírások. A Köjál például új kézmosási szabályokat vezet be. És a szabályozással egyidejűleg indulnak el a hivatalnokok osztagai, és ellenőrzik, hogy helyesen mosol-e kezét. Ha a régi előíráshoz tartod magad, bírságot fizetsz, vagy bíróság elé állítanak.

Vagy újabb spermagyűjtést hirdet a Születésszabályozási Hivatal, melyben minden férfinak részt kell vennie, aki még nem töltötte be a negyvenet. Te pedig nem akarsz több spermát adni nekik, mert megtetted már ősszel, és azt súgja egy belső hang, hogy „elég volt”. Pár hónappal ezután hivatalos iratot kapsz otthon mint a rendeletet be nem tartó

állampolgár, hogy hét napon belül köteles vagy befizetni a törvényben előírt összeget, és adnod kell kétszázötven milliliter vért a lakhelyedhez legközelebb eső véradó állomáson.

Már nem is lázadunk, mert átaludtuk a megfelelő pillanatot, már rég meg kellett volna vívni a forradalmat. Talán még a dohányzást is megengedték volna egy kis időre. Ez mindig így megy forradalom után. Az a legszebb időszak - mielőtt üzembe helyezik a nyaktilókat.

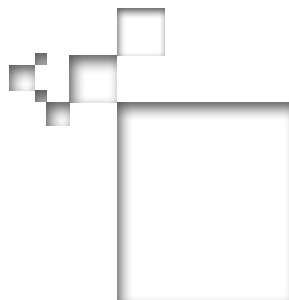
De nem reagáltunk, amikor kiderült, hogy a cigányok, a menekültek, a zöld szeműek, a melegek és a lesbikusok a hibásak. Akik túléltek a szociáldemokrata párt bukását, szekrényekben és pincékben rejtőzködtek, elvegyültek a tömegben. Följelentették a szomszédot, hajnaltájt jöttek érte, és papucsban, megbilincselve vitték el. Most rajtam a sor. Meg kell erősítenem az ajtót, mindig fogat kell mosnom, mielőtt elmegyek otthonról. Vigyáznom kell a szomszédokkal. Meztelenül kell dohányoznom, és a másik szobában kell hagynom a ruháimat. Minden cigaretta után meg kell fürödni, ki kell szellőztetni, a lehető leggyakrabban. Tudom, hogy bármelyik pillanatban bejöhettek, szétverhetik az ajtót, eltörhetik a kezemet, én pedig nem tudok semmit felhozni a segítségemre.

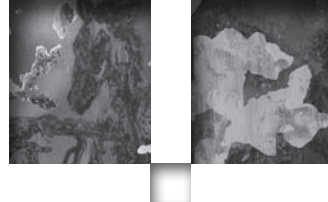
Lehet, hogy föladom magam, amnesztiát kérek. Állítólag segítenek kigyógyulni a káros szenvedélyekből, pénzjutalmakkal kísértének. Azt mondják, nem a kormány hibájából nem jött össze az előző amnesztia, hanem a frakcióharcok miatt. A szélsőségesek csoportja döntött. Fogadkoznak, hogy most már nem így lesz. Lehet, hogy van, aki hisz nekik, talán én is hihetek. Két éve, az első amnesztia idején sokan hittek nekik. Jelentkeztek, segítségre, új életre számítottak. Vonatra, repülőre, buszra raktak és kényszergyógykezelésre vittek mindenkit. Aztán meg már nem látta őket senki.

Nincs erőm már arra, hogy dílereket keressek. Bármelyik pillanatban leszokhatok a dohányzásról, de nem megy akkor, amikor rám parancsolnak. Nem lehetek rabszolga. Öreg vagyok már, végigéltem ezt az egész korszakot. Lehet, hogy elmegyek hozzájuk, és azt mondom, vigyenek el a hegyekbe, azokba a villákba, ahol állami költségre hozzák a tejes teát dekoratív ápolónők, és jóéjszakaátpuszt adnak a homlokomra. És mivel már nem lesz szükség ránk, talán engedélyeznek egy szál cigarettát este, a régi kórházi készletekből. De attól tartok, hogy villák helyett barakkok és krematóriumok lesznek.

Itt ér véget a gépirat. Leteszem az íróasztalra. Nagyon elszállt víziói vannak Frontnak, de ezek a képzetek csak a beteg pszichikumáról árulkodnak. Szerintem még nem ilyen rossz a helyzet. Hisz lehet még dohányozni, vannak ilyen helyek. Próbálok reménykedni valamiben, kinézek az ablakon, és rendőrorjáratot látok.

Pálfalvi Lajos fordítása

FORGÁCS PÉTER

KÖTELEK

Sosem jártam még abban a városban. Legalábbis ezt hittem mindaddig, amíg az az idősebb nő oda nem lépett hozzám. Merően nézett, szinte szuggerált a tekintetével, és csak annyit mondott, Pucunka. Rángás futott végig a testemen, mint akit áramütés ért, valahonnan a szférák mögötti kietlenségből vagy talán egy feneketlen kútból visszhangzott felém a szó, ami valójában egy név volt, derengett, hogy az én becenevem lehetett valamikor, több évtizeddel azelőtt, életemnek abban a szakaszában, amelyről egyetlen fénykép sem tanúskodik, és amit a szüleim sem emlegettek soha. Elém tette a könyvem, hogy dedikáljam, közben engem figyelt, én meg őt. Látom, még emlékszel, mondta megkönnyebbült mosollyal az arcán. Mire kéne emlékezniem, asszonyom, vontam kérdőre. Hát, azokra az időkre, amikor még... Milyen időkre, asszonyom, milyen időkre kellene emlékezniem, sürgettem, mert éreztem, hogy elindult bennem valami visszafordíthatatlan: az a név döngögni kezdte az emlékezet egyik bezárt kapuját. Azokra az időkre, Péter, amikor még itt éltél ebben a városban. Én, itt, az kizárt. Pedig bizony éltél itt, harminc éve, a nevelőintézetben.

Amikor egy hónapja levelet kaptam az ottani nyugdíjas klubból, hogy a nemrég megjelent novelláskötetem kapcsán szívesen látnának egy kis beszélgetésre, még nem gondoltam, hogy ez az ártatlannak tűnő meghívás a feje tetejére állítja az addigi életem. Megkértem a hölgyet, várjon meg a bemutató után, szeretném vele tisztázni ezt a Pucunka-ügyet. Beültünk egy közeli kávézóba, meg sem várta, amíg a pincér felveszi a rendelést, és már ömlött is belőle a szó. Hároméves korodig laktatok itt az otthonban, én voltam a dadusotok, Gita néni, nem emlékszel, ugye, mindegy, mindaddig, amíg örökbe nem fogadtak benneteket. Hogyhogy bennünket, kérdeztem értetlenül. Hát téged és a fivéredet. Döbbenet hallgattam. Őrá sem emlékszel? Az ikertestvéredre. Micsoda? Az ikerte... Palika! Ugye, nem emlékszel rá, ez szomorú, pedig olyanok voltatok, mint két tojás, csak én tudtalak titeket megkülönböztetni egymástól. Alig hittem a fülemnek, rengeteg kérdés tolt fel bennem, de a nő nem hagyott szóhoz jutni. Óriási botrány volt, amikor szétválasztottak benneteket. Palika későbbi nevelőszülei, tele kapcsolatokkal és pénzzel, valahogy elintézték, hogy csak egyikőtöket vigyék haza. Palikára esett a választásuk, fogalmam sincs, mi döntött mellette, talán csak a véletlen. Te meg, szegény Pucunka, ott maradtál velem, sokat sírtál, annyira sajnáltalak, el is döntöttem, hogy magamhoz veszek, az enyém leszel, de röviddel ezután téged is örökbe fogadott egy végtelenül kedves házaspár. Akkor megnyugodtam, tudtam, hogy jó helyre kerülsz, de azért igyekeztem figyelemmel kísérni a sorsodat. Közben eltelt harminc év, te felnőtél, komoly író lett belőled, én meg nyugdíjba vonultam. Van saját gyermeke, kérdeztem, kihasználva a szusszanásnyi szünetet. Sajnos nincs, szegte le a fejét a nő, aztán újra felnézett, és már mosolygott. De az otthonban minden gyerek

egy kicsit az enyém is volt, ahogy te is. Kíváncsi voltam rád és a könyvedre, ezért felvettem a klubban, nem hívunk-e meg. Hát, így kerültél ide, vissza.

Ahhoz képest, hogy egy órája még azt sem tudtam, hároméves koromig intézetben nevelkedtem, és nem a vér szerinti szüleim neveltek föl, elég jól álltam a sarat. Gita néniből áradt felém a szeretet, jó anyám lett volna, ha úgy alakul. Az egész történetben mégis Palika kezdett érdekelni a legjobban. Vajon mi van vele, hogy alakult a sorsa? Elhatároztam, hogy felkutatom őt, éljen bárhol is.

A szüleimtől, vagyis hát, most már tudom, a nevelőszüleimtől nem vártam segítséget, jól bántak velem, felneveltek, iskoláztattak, nem akartam idős korukra felzaklatni őket a múlttal. A vér szerinti szüleim érdekes módon egyáltalán nem érdekeltek. Jó esetben megvolt rá az okuk, hogy csecsemő korunkban intézetbe adjanak, de hogy azóta sem érdeklődtek felőlünk, arra nincs mentség. Lemondtak rólunk. Én is róluk.

Gita néni sok hasznos információval látott el. Két hónapos utánajárással, levelezgetéssel kiderítettem, hogy Pablo, vagyis Palika diplomata apjával és képzőművész anyjával még a nyolcvanas évek végén, nem sokkal az örökbefogadás után Spanyolországba települt. Miután elvégezte a madridi művészeti egyetemet, Barcelonába költözött, a tenger mellé, hogy zavartalanul kiélhesse festői ambícióit. Találtam a neten egy spanyol nyelvű recenziót a legújabb tárlatáról. A cikk írója izgalmasnak, sőt enigmatikusnak találta Pablo festményeit, amelyek mögött, szerinte, egy-egy szóban is elmesélhető történet búvik meg. Ezért olyan mozgalmasak, már-már túlsúlyfoltak a képei. Minden egyes alak vagy tárgy különleges jelentőséggel bír, nélkülük nem fejthető meg a festmények mögöttes jelentése, nem göngyölíthető fel a vászonra vitt történet. Kár, hogy a szerző csupán általánosságban írt Pablo művészetéről, az elképzeléseit nem támasztotta alá konkrét művek elemzésével. Lehet, hogy neki sem sikerült kibogozni a szálakat?

Régebben olvastam valahol, hogy az egyiptetjű ikrek között létezik egyfajta lelki kötelék, mintha az énjeik összekapcsolódnának, és kölcsönösen érzik, ha a másikkal történik valami. Bevallom, amióta tudom, hogy Palika létezik, több olyan eset is eszembe jutott, amelyre eddig nem találtam magyarázatot. Előfordult, hogy keserves zokogásra riadtam fel éjszaka. Én sírtam, látszatra teljesen ok nélkül, hiszen nem volt lázalmom, és nap közben sem történt velem semmi tragikus. De volt olyan is, hogy azt éreztem, valami külső erő írásra készítet, pedig akkor éppen semmilyen téma nem foglalkoztatott. Odaültem hát a laptopomhoz, és csak úgy szikráztak a billentyűk az ujjaim alatt, s mire felocsúdtam, ott lüktetett a képernyőn a szöveg,

amihez az égvilágon semmi közöm nem volt. Csak lejegyeztem. Akkor nem tudtam mire vélni ezeket a fura eseteket, de most már tudom, hogy Palika volt. Mintha egy telepátkus csatornán keresztül mindig is kapcsolatban lettünk volna egymással. Talán vele is történtek hasonló dolgok. Oda kell utaznom, még hozzá titokban, határoztam el egy pillanat alatt, hadd legyen meglepetés. Biztos, hogy Pablo nem tud a létezéséről, ellenkező esetben már rég megkeresett volna.

Sikerült jegyet szerezni egy fapados Budapest–Barcelona járatra. Habár információim szerint Pablo valahol a város egyik külső kerületében élt, úgy gondoltam, először megnézem a területét a katalán fővárosban, hogy úgymond „képben legyek”, ha majd találkozunk. A repülőgépen a kötetemet lapozgattam, mindig van nálam egy, talán babonából, talán hiúságból, de ezt a példányt most neki szántam. Valami frappáns, személyhez szóló ajánlason törtem a fejem, közben beleolvastam a nyitó novellába, amelynek *Mestermű* a címe. Egy megszállott türeleműveg-építőről szól, aki több hónapon át Kolumbusz Santa Mariájával bibelődik, igyekszik belevarázsolni a hajó kicsinyített mását egy palackba, közben azonban teljesen megfélemedezik vele együtt élő nőről. S amikor az végső elkeseredésében, és talán, hogy felhívja magára a figyelmet, felakasztja magát a padlásműhelyben, a férfi nem érti, miért tette. Viszont a palackba zárt hajón felfedez egy apró hiányosságot, ami még a gerendán himbálódzó élettelen testről is elvonja a figyelmét. Tudom, kissé morbid, vagy inkább abszurd a történet, de attól még valós párkapcsolati problémákat feszeget. A kötet első ciklusa ehhez hasonló, rögeszmés alakokról szól, van, aki az elemi boldogságra vadászik, és végül az ablaka előtt cikázó fecskék szabad röptében találja meg azt, és a felfedezés mámorában kilép az ablakon. Van, aki annyira azonosul a saját mániájával, történetesen a horgászattal, hogy hallá szeretne változni, és egy napon egyszerűen belesétál a folyóba, míg el nem nyelik a habok. Egy másik szövegben szereplő kínai szerzetes élő Buddhaként kíván a nirvánába jutni, ezért háromezer napon át sanyargatja a saját testét, míg teljesen ki nem szárad és el nem pusztul.

Közben megszületett a Pablónak szánt ajánlás szövege, ráírkantottam hát a kötet címlapjára, majd hátradőltem, és lehunyva szemmel élveztem a landolás pillanatait.

Taxival vitettem magam a neten megadott címre, a belváros egy csendes utcácskájában található galériához. A bejárat fölött nagy tábla hirdette a kiállítást, angolul is, gondolom az ideutazó turisták miatt: „*Painted stories – pictures by Pablo Vargas (Mégfestett történetek – Pablo Vargas képei)*”. Döbbenet meredtem a plakátról rám mosolygó férfira: én voltam! Vagy legalábbis a tökéletes alteregóm, Pablo, az ikertestvérem. Mint két tojás, jutottak eszembe Gita néni szavai, s valóban, ijesztő volt a hasonlóság, főleg így, hogy nem voltam hozzászokva a gondolathoz, hogy él valahol a világban egy tökéletes hasonmásom. A tekintete, a mosolya, de még a hajviselete is azt sugallta, hogy én vagyok a képen, vagy hogy az ott fenn nem is kép, hanem egy tükör.

Nyirkos tenyérrrel, izgatottan léptem a tágasnak éppen nem mondható, de ügyesen megvilágított terembe. Körülnéztem, majd elindultam a falat borító festmények felé. Egy széken idősebb hölgy bóbiskolt, talán a teremőr, a lépteim zajára felhorkant, majd mosolyogva rám köszönt: *Bienvenido, maestro!* Riadtan biccentettem felé, igyekeztem leplezni az ámulatomat, amit csak fokozott az a kosztümös fiatal nő, aki kilépve egy oldalajtón, sietve elvonult előttem, közben csak úgy odabökte: *Hola, Pablo! Hola,* vágtam rá gépiesen, és igyekeztem egy oszlop takarásában minél közelebb jutni a festményekhez, nehogy más is „felismerjen”.

A teremben csupán egy fiatal pár sétálgatott, műértő szenvedéllyel vizsgálgatták a képeket, közben halkán, gesztikulálva meg is beszéltek a benyomásaikat. Odaléptem az első festményhez. Már a falhoz közeledve feltűnt, hogy a központi alakja egy ablakban álló fiatal férfi, egy fiú, de azt csak a kép előtt állva vettem észre, hogy tekintete áhítattal követi két fecske könnyed cikázását az azúrkék égbolton. Zavartan pillantottam a kép címét feltüntető táblácskára: „*Felicidad elemental – Elementary happiness*”. Hátrahököltem a felismeréstől: de hiszen ez az *Elemi boldogság!* Igyekeztem aprólékosabban szemügyre venni a kép minden kis részletét. Bármennyire hihetetlennek tűnt is, rá kellett jönnöm, hogy amit látok, az nem más, mint az egyik novellám vizuális megjelenítése. A szöveg minden fontosabb rekvizituma ott volt a vásznon: a kinyitott laptop, amelyen a fiú tudományos precizitással osztályozta a boldogságra utaló elemi mozzanatokot, az ablak alatt tátongó hatemeletnyi mélység, és a kép sarkában gubbasztó, megtört anya, aki képtelen volt autizmusra hajlamos fiát kikökönteni a rögeszméjéből. Szinte félve közelítettem meg a következő festményt. Csak abban reménykedhettem, hogy egy fatális véletlen áldozata vagyok. De, amikor odasandítva megpillantottam a hálóingos nőt, ahogy a gerendáról lógva élettelen tekintetét az asztalon álló türelemüvegre szegezi, erőt vett rajtam a rémület. A palackban természetesen ott díszelgett Kolumbusz hajója, a Santa Maria, és mi más lehetett volna a kép címe, mint „*Obra maestra – Masterpiece*”, vagyis *Mestermű*. Szó szerint megszedített a megmagyarázhatatlannak tűnő mozzanatok sora, sürgősen le kellett ülnöm a legközelebbi zsámolyra. Mi ez, kérdeztem magamtól, mi akar lenni ez a kísérteties egybeesés? Lopva körbefuttattam a tekintetemet a falon. Így, hogy tudtam, mire figyeljek, már messziről láttam, hogy a többi festmény is valamelyik novellám történetét ábrázolja. A sorban talán hetedik képen épp Csang Liu-csüan kérgesre aszott testét helyezik el szerzetestársai a kicsiny kősrban, kezében az életjelt adó csengettyű szalagját szorongatva. A festmény címe: „*Tres mil dias – Three thousand days*”, vagyis *Háromezer nap*. Bingo!

Épp arra gondoltam, hogy sürgősen innom kellene egy sört, mert elszáradok, mint egy falevél, és háromezer nap helyett egy pillanat alatt az Élő Buddha sorsára jutok, amikor a terem hátsó részében kinyílt egy ajtó, és egy kisebb csoport közeledett felém. Spanyolul beszélgettek, nem ügyltek a hangerőre, gondoltam, talán bennfentesek lehetnek itt, azért. Megpróbáltam egy ki-

csit összeszedni magam, felálltam és feléjük fordultam. Öten voltak. A középső alak épp akkor vett észre, amikor én is őt: Pablo volt az.

Néha megesik, hogy az ember összefut valakivel, aki zavarba ejtően hasonlít rá. Állítólag mindenkinek akad egy-két alteregója a nyolcmilliárdból, de csak igen ritkán fordul elő, hogy egymásba botlanak. Ráadásul az egytetűjű ikrek esetében a hasonlóságot felváltja a tökéletes egyezés. Pablo arcáról lerítt, hogy a könnyeivel küszködik, szóval tudtórólam, futott át az agyamon. Nem volt mire várnom, széttárt karral tettem felé egy lépést. Palika, kérdeztem elcsukló hangon, és szinte azonnal jött is a válasz, tökéletes magyar kiejtéssel: Petike! Na ekkor törött el mindkettőnknél a mécses, egymás nyakába borultunk, a többiek ugyan nem nagyon tudták mire vélni a történeteket, talán csak sejtették, hogy egy váratlan családgyesítésbe csöppentek.

Három hónapja halt meg az apám, vágott bele Pablo a műterme felé hajtva a kocsijával. A halálos ágyán mondta el, talán, hogy könnyítsen a lelkén, hogy van egy ikertestvérem, Petike, akit szégyenszemre ott hagytak a gyermekotthonban. Állítólag azért tanított meg magyarul, mert mindig is tudta, hogy egyszer majd találkozunk. Ránéztem. Én is alig két hónapja tudom, hogy a világon vagy, Pablo, teljesen véletlenül derült ki. Majd elmeséled, fordult felém. Aztán szóltanul ültünk egymás mellett, némán kémleltük az utat, amíg meg nem érkezünk.

Pablo bevezetett a műtermébe, amit a lakása egyik szobájából alakított ki. Hellyel kínált, aztán valahonnan előkerített egy konyakosüveget és két poharat. Öntött, majd magasba emelte az italt: Arra, hogy ennyi év után újra együtt vagyunk! Koccintottunk, aztán előhalásztam a poggyászból a könyvemet, amit ajándékba szántam neki. Letettem elé az asztalra. Ezt neked hoztam, Pablo. Amikor meglátta, szinte elsápadt. *Superhold* – ezt te írtad? Meglepődve néztem rá. Igen, én, hebegtem zavartan, de gondolom, már olvastad, hiszen láttam a festményeidet, és hát... Nem, nem olvastam, vágott a szavamba még mindig izgatott hangon. Nem? Na de akkor hogyhogy... Viszont apám halála után festettem neked egy képet. Hátoldalával nyújtotta felém. Írtam egy ajánlást a hátoldalára, bíztam benne, hogy egyszer majd elolvashatod. „*Bárhoz is vagy, ugyanaz a hold süt rád is, rám is.*” Úgy éreztem, nyomban lefordulok a székről. Némán toltam elé a kötetemet a dedikációnál nyitva. Szinte szóról szóra ugyanaz a mondat. Pablo hitetlenkedve ingatta a fejét: ez nem lehet igaz. Közben megfordítottam a festményt. Teljesen megegyezett a *Superhold* borítójával.

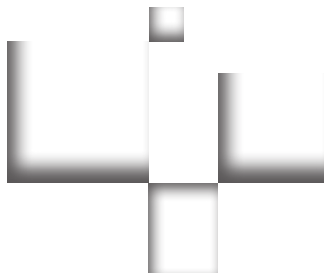
STUBNYAFÜRFÖRŐL SVÁBRA

RÉSZLET EGY KÉSZÜLŐ 21. SZÁZADI LOVAGREGÉNYBŐL

Elmondtuk a zárandokok reggeli imáját, ezután Krisz kipakolta a kísérekocsiból az enni-valót, majd a gázlángon virslit és kávét főzött. Reggeli után Balázs és párja, Frida bementek a szomszédos szálloda gyógyfürdőjébe. Mivel hetek óta nem láttam pénzt, én ezt nem engedhettem meg magamnak. Egy jó óra múlva jöttek ki, aztán nyergeltünk és indultunk. Farkas annyira visszafogta igényeit, hogy számára nem volt gond, ha nincs fürdés. Csomagjai között tett-vett, a lovakat készítette elő a mai útra. Stubnyafürdőt elhagyva földutakra tértünk, aztán átvágtunk egy réten. A 65-ös főúttal párhuzamosan haladtunk, aztán száz méterre a főút következett, majd újra egy földútra le, amely egyenesen Körmöcbányaig vezetett. Ekkor ért utol minket motorkerékpárral Farkas Flóra húga és sógora, Attila. Szendvicseket hoztak, és a csapatpénz maradékát, amit a patkolásra és a lószállításra még nem költöttünk el. Beszélgettünk velük egy kicsit úti körülményeinkről, aztán elköszöntek, és hazaindultak. A földúton haladtunk a város közeléig, de itt már akkora kerülőket kellett volna tennünk, hogy kimentünk vissza a főútra. Vídiaszeges patkóinkkal az aszfalt szélén ügetve hamar megláthattuk Körmöcbányát, amely az 1750–60-as évek első települése. 1335-től körmöci királyi kamaráról szólnak a források. Nagy Lajos király leánya többször tartózkodott itt. A város lakossága bányaműveléssel foglalkozott. Főterén a városháza levéltára igen értékes, egyike volt a történelmi Magyarország legnevezetesebb bányavárosainak. Thököly Imre körmöci aranyból veretett pénzt saját nevére. Eszembe jutott Bán János barátom, a szlovák nyelvterületek egyik legnépszerűbb külföldi színésze, a világhírű rendező, Jiří Menzel Az én kis falum című Oscar-díjra jelölt filmjének Otikja, akit elmondása szerint császárként fogadtak a városban. Még a föld alá is bevitték a titkos pincékbe. Mikor kérdezte vendéglátóitól, hol az arany, ezt felelték: A budapesti Andrassy úton kell keresni...

A gyönyörű óváros főterének parkjában Sziklát, a verekedőst és Parázst, a szökőst fához kötöttük, Pepét és Vándort pedig kicsit távolabb szabadon engedték. Jó a fű, hadd legeljenek. Aztán egy szép régi épületben kialakított kávézóban italokat rendeltünk, majd a teraszra ültünk ki, hogy a lovakat is láthassuk. Balázs és én angolul beszélgettünk a helyiekkel. Egyikük egy régi magyar nemesi családból származott, de már nem tudott magyarul. Álltunk itt vagy két-három órát. Késő délután volt, már majdnem este, mire továbbindultunk. Tovább haladtunk a szűk macskaköves utcán.

Épp elhagyni készültünk a várost, amikor villogó rendőrautó húzott elénk. Mivel mi nem tudtunk szlovákul, a rendőrök meg se angolul, se németül nem értettek, integetni kezdtünk egymásnak. Jelbeszédünk közben az 1505-ből való *Körmöcbányai táncszóra* gondol-

tam, amelyet a nyelv- és az irodalomtudomány, sőt, a táncstudomány is egyformán számon tart, valószínűleg németből készült fordítás, motívumai (a fiatalos ruhába öltözött vénasszony, aki táncolni indul és kecskeként szökell) Neidhart von Reuenthal egyik énekére emlékeztetnek:

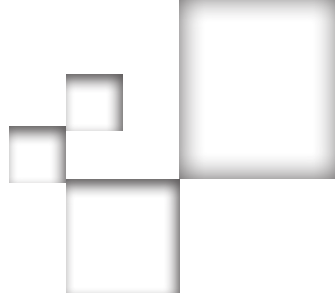
Zsúpra aggnő, szökk fel kabla,
Hazajött férjed, tombj, Kató!
Az te szíp palástodban,
Gombos sarudban:
Haja, haja, virágom!

Leszálltunk a lovakról, és egy tömbházsor mellett legeltetni kezdtük őket a fűvön. A rendőri intégetésből annyit megértettünk, hogy csapatunkból egyikünknek velük kell mennie. Farkas arca elkomorodott. Ajánlkoztam. Beültem a rendőrautó hátsó ülésére. Mielőtt rámcsták volna az ajtót, Farkas még odaszólt: – Megvárunk! – Szava egyszerre volt biztató és ijesztő, mivel továbbra sem tudtuk, mit akarhatnak tőlünk a szlovák rendőrök. Indultunk.

– Eljöttem lóháton zarándokolni, erre rendőrautóval folytatom utamat tovább. Több mint abszurd – gondoltam magamban. A két biztos komoran nézett előre. Egyre jobban féltém. Hova visznek? Mi a céljuk velem? Valamit rám fognak? Bezárnak? Meglőnek? Mivel a szomszédos országban háború volt, bármire számíthattam. Családomra gondoltam, talán nem láthatom viszont őket...

– Wohin fahren wir? – kérdeztem. Válaszul jelezték: nix tájcs, nem tudnak németül.

A hétpercnyi utat hét évnek éltem meg, míg végre parkolt az autó a körmöcbányai rendőrség épülete elé. Kiszállítottak. Az egyik rendőr eltűnt az épületben. – Ennyi volt. Pedig nem nyúltam az aranyhoz – gondoltam, mikor megint kinyitotta a bejárati ajtót. Nagy meglepetésemre egy seprút adott kezembe. Kezdem érteni: egyik lovunk a körmöcbányai kövekre piszkolt. A macskaköves utcán hagyott lócitromot kellett összesepernem. Mosolyogva ültettek vissza az autóba, és vittek a hely-

színre. Egyikük még segített is tartani a lapátot, majd ő maga dobta az utcai kukába a ganét. Fölöttébb rendesek voltak. Takarítás után visszavittek Farkashoz, akinek homloka kisimult, ahogy meglátott. Kérlelni kezdtem a két rendőrt, hogy legyen egy közös fotónk. Nemet intettek. Érthető, szolgálati időben voltak. Most már jól derültem magamon: elmegyek zarándokútra, kikötök a rendőrautóban. Körmöcbányát egy életen át nem felejthetem el.

Miután elhagytuk a várost, a főút mellett haladtunk, mert nem akartuk, hogy a hegyi utakon sötétedjen ránk. Úgy terveztük, hogy egy Karvaly nevű települést kellene elérnünk ma. Az még ide tíz kilométerre volt. Krisz azonban csak öt kilométerrel odébb, egy éjjeli szállásra alkalmasnak tűnő, füves parkban már félreállt. Nézegettük, megszállhatnánk-e itt. Egy *Dolná Ves* nevű, nagyon kicsi faluba érkeztünk, melynek a régi, magyar térképen a neve: Sváb. Magyarokkal azonban indulásunk óta még nem találkoztunk. Ezért is volt nagy a meglepetés, mikor egy szembejövő házaspár férfi tagja magyarul köszönt ránk. Kedves, készséges embernek tűnt, így szóba elegyedtünk. Magyarországról költözött ide, a felesége szlovák. Elmondtuk neki, mi járatban vagyunk, ez az első esténk, hogy nem találtunk szálláshelyet, úgy tervezzük, itt a parkban sátoroznánk. A férfi telefonált a helyi polgármesternek, aki azt mondta, hogy itt sátorozni nem lehet. A férfi ekkor beszélt a közeli panzióssal, akivel abban állapodott meg, hogy szállásunk felét ő fizeti ki. A másik fele már nem is volt olyan sok, arra csapatpénzből is futotta. Sándor bátyám – így hívták a férfit – szomszédjának volt egy nagy udvara. A lovakat az udvaron álló fákhöz kötöttük, Sándor bátyám felesége pedig vacsorát készített. Közben megérkezett Balassagyarmatról Zoli, aki a karikásostor-forgatás mestere. Ő készült tovább lovagolni Máté helyett, aki ma estig tudott velünk jönni. (Balázs Ári helyett szállt be ma reggel.)

Első magyar vendéglátónkkal sokáig beszélgetünk. Előkerült a körtepálinka, majd a házikenyér a gazdag vacsorához. Lefekvés előtt még egyszer megittattuk a lovakat, majd lepihentünk a panzióban. Villanyoltás után arra gondoltam: nehéz nap volt, úgy látszott, az első, amikor szállást sem találtunk, mégis jól végződött. Már lehunytam szememet, amikor Krisz hangosan megszólalt a sötétben: – A béke királynője ma megint megsegítette lovasait.

KÉK LAGÚNÁK AZ ATACAMA-SIVATAGBAN

A helyszín Chile északkeleti része, San Pedro de Atacama, 40 kilométerre a bolíviai határtól. Nagyon messze otthonról. A tüntetések továbbra is zajlottak Chilében, a tartomány székhelyéről, Antofagastából is szomorú hírek érkeztek, de itt, a sivatagban mindenki mással volt elfoglalva. A helyiek szerettek volna minél több pénzt keresni, a turisták pedig szerettek volna minél olcsóbban a legkülönlegesebb helyekre eljutni. Ha valaki évekket ezelőtt megkérdezte volna tőlem, hogy mi az a sivatag, akkor végeláthatatlan homokdűnéket képzeltem volna magam elé. Ehelyett holdbéli táj fogadott. Száraz, poros sziklák, kövek, kavicsok, szürke homok. Az erős napsütés és a só szinte minden élő organizmust évezredekkel ezelőtt megölt már. Nagy szenzációnak számított, hogy éppen itt találtak olyan szárazság- és sótűrő organizmusokat, amiknek a létezése is csoda. 2018-ban sikerült azonosítani egy állandóan jelen lévő életformát az Atacama-sivatag talajában. Ott, ahol évtizedek telnek el eső nélkül. Száll a por mindenfelé. Persze itt is vannak homokdűnék, de nem nagyon jellemzőek. Annál inkább a flamingók és a vikunyák. Életemben először láttam flamingót a természetben. Ezek a madarak nyugodtan nevezhetők akár az Atacama-sivatag lakóinak is. Ha Tanzániában, a Nátрон-tóban, ahol minden más élőlény már rég eltűnt, milliós populációban gyülekeznek, vagy ha a 4800 méteren, Bolívia határánál fotózott egyedeket nézzük, akkor az Atacama-sivatag tulajdonképpen számukra üdülőövezet.

Mivel csak pár napot tölthettünk a sivatagban, és már kora délután megérkeztünk, úgy döntöttünk, hogy még aznap nekivágunk az egyik látnivalónak, a Hold-völgynek. Viszonylag olcsón sikerült last minute utat foglalni az egyik utazási irodánál. Még ebédre is maradt időnk.

Az út valóban holdbéli (vagy inkább marsbeli) tájon vitt keresztül. Persze fogalmam sincs, milyen a Hold vagy a Mars felszínén nyáron gyalogolni, de valószínűleg ott is kevés a víz, viszont annál több a por. A sivatagnak vannak olyan helyei, ahol negyven éve nem esett eső. Az első meglepetés a só volt. Úgy nézett ki a táj, mint egy kiszáradt tenger. Minden tele volt sóval. Az idegenvezetőnk geológus volt, így elmondta, hogy az Atacama-sivatag nagyon-nagyon régen valójában tengerfenék volt. A tektonikai és a vulkanikus tevékenységek eredményeként emelkedett 2500 méter magasra. A következő meglepetés az volt, hogy a mindenfelé megtalálható térképeken az Atacama-sivatag úgy néz ki, mintha valami óriási meteor csapódott volna be oda. Vagy valami óriási vulkán hozta volna létre ezt a kalderát. Mindkettő igaz. Egy régi jó valenciai barátom, Valentin még

2016 táján ajándékozott meg egy kisebb meteoritdarabkával, amit itt, az Atacama-sivatagban talált. Azóta is nagy becsben tartom a kis fekete kődarabot. Vulkanokból a környéken pedig van vagy tizenhét. A legközelebbi úgy 30 kilométerre. Ez a már említett, 6000 méter magas Licancabur a bolíviai határon.

Késő délután hetedmagunkkal egy terepjáróban úton voltunk, hogy közelebről is meg-nézzük a híres Hold-völgyet. Előbb egy jócskán erodálódott hegyháttra vitt az utunk, ahonnan szépen be lehetett látni a völgyet, ahol csak élettelen táj terpeszkedik. Semmilyen életnek nem volt nyoma. Nem véletlenül hívják Hold-völgynek (Valle de la Luna). A szél, a só és a napsütés a legkeményebb kőzeteket is kikezdte már az évmilliók során. Akármerre néztünk, akármerre mentünk, sziklák, por, só, hegyomlások, egy-két homokdűne és a naplemente várt minket. Nem véletlenül telepítették ide Európa és a világ legnagyobb, legdrágább, legérzékenyebb teleszkópjait. Nincs fényszmog, nincs nedvesség a levegőben, és még a legmagasabb hegyek csúcsain is csak foltokban van hó. Gleccser errefelé egyáltalán nincs. Nincs a légkörben semmi, ami torzítaná a kilátást. Innen csodálatos sziklaképződmények között vezetett az utunk a völgybe.

Néhány ilyen képződményt fantázianevekkel láttak el. Talán a legszebb ezek közül a Las Tres Marías, azaz a Három Mária-szoborképződmény. Így nézhetett ki Lót felesége, aki sóbálvánnyá változott, amikor visszanézett az égő Sodomára és Gomorrára, a bűnös városokra. Itt ebből rögtön három is volt. Naná, szerintem a csapat fele visszanézett... Azon tűnődtem, hogy az elmúlás, az erózió is tud lélegzetelállítóan gyönyörű lenni. Márpedig itt minden az elmúlásról szól. És mint később kiderült, ebből egy keveset „sikerült” is magammal vinnem... Mivel közeledett az este, elindultunk egy magaslatra, ahonnan idegenvezetőnk szerint a legszebb a naplemente. Igaza volt. Fantasztikus színekben pompázott a Hold-völgy, amikor a nap vörös korongja bezuhant a sziklák közé. Persze a turisták serege is hozzáadott egy keveset a látványhoz és a hangulathoz.

Miután megittunk vagy három liter vizet, az idegenvezető kiosztotta a reklámban szereplő Pisco sour koktélokot, és ezekkel búcsúztunk a Hold-völgy vörösre festett árnyaitól.

Másnap kipihenten és szomjasan ébredtünk. Már jó előre befizettünk a következő, és egyben utolsó túrára, így maradt elég időnk a szükséges teendők elvégzésére. Repülőjegy-foglalás Santiagóba, hogy elérjük a már lefoglalt járatot Mexikóvárosba. Buszjegyvásárlás a reptérre, reggeli-ebéd, avagy brunch. Összepakoltunk egy kis hátizsáknyi cuccot a sivatagi túrázáshoz (törülköző, fürdőnadrág, sic!), és a kedvenc utazási irodánk elől egy felejthetetlen túrára indultunk.

LAGUNAS ESCONDIDAS DE BALTINACHE

Igen, lagúnák. Méghozzá a legeldugottabb, legkékebb, legszebb, legsósabb tavak. Némelyik tó sósabb, mint a Holt-tenger. Megközelíteni sem egyszerű ezeket a lagúnákat. Többórányi autózás után jutottunk el a völgy bejáratához, ahol a helyi őslakosoknak fizettünk belépődíjat. A helyi atacameños őslakosok az aymara és főleg a Chile középső részén élő mapuche őslakosokkal összefogva nagyon kemény és sikeres csatákat vívtak előbb az inkákkal, majd a spanyolokkal, míg végül a 19. század közepén legyőzték őket a telepések. Máiig harcolnak a jogaikért. Itt mindenki tiszteletben tartja őket. Az idelátogató turisták és turistairodák hálaáért, hogy rendben tartják a környezetet, a zuhanyzókat és a parkolót, és mindennap több ezer liter vizet szállítanak a helyszínre. Ez az ő földjük, és szerencsére ma már senki sem akarja elvenni tőlük. Nem szednek belépődíjat, viszont a szolgáltatásokért készpénzben fizettünk nekik.

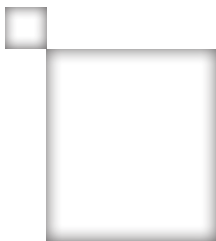
Miután leparkoltunk, közölték velünk, hogy összesen két óránk van körbejárni a tavakat. „Mission impossible.” Nem is sikerült. Csodálatos, a kék minden árnyalatát felvonultató tavak mellett vezetett az út egészen a legtávolabbi, legnagyobb lagúnához, amiben lehetőségünk volt megmártózni. Annyira magas volt a sótartalma, hogy lehetetlen volt elmerülni. Szinte járni lehetett a vízen. A környék tele volt fotótémákkal. Pao, aki egyébként ismert fotóművész, és én is rengeteget fotóztunk. Már megint olyan helyen voltunk, amit szavakkal lehetetlen leírni. Tulajdonképpen a több millió éves, 2400 méter magasságba felemelt,

csendes-óceáni víz utolsó tavacskaiban pancsoltunk. Még ha ez ebben a formában nem is igaz, de biztos vagyok benne, hogy a só hordozza a régmúlt idők faunáját és flóráját, amit az óceán, ha nem is túl gyakran, de megöntöz. Így bárkinek lehetősége van arra, hogy ezekben az eldugott lagúnákban megmártózva kapcsolatba lépjen régmúlt idők szellemeivel. Minden tó vize annyira tiszta volt, hogy le lehetett látni a fenekére. Talán csak a nagy tó a szürreálisan mélykék színével volt ez alól kivétel. Valószínűleg nagyon mély lehetett, de szinte mindegy is volt, mennyire az, hiszen a sótartalom miatt nem lehetett benne alámerülni. Ez a kontraszt ott, a föld legszárazabb sivatagjának közepén lélegzetelállító volt. Életnek persze itt sem volt jele. A tavak körül vastag, fehér gallérokban kristályosodott ki a só. Elfeledkeztünk az időről. Már alig voltak turisták a környéken, mire észbe kaptunk. Megértettük azt is, hogy miért fontos a zuhanyzás a fürdőzés után. Miután kijöttünk a tóból, úgy néztünk ki, mintha jó alaposan beszórtak volna minket sóval. Vastagon belepte a testünket. Elindultunk a találkozási helyre, lezuhanyoztunk, és már indultunk is tovább egy magaslatra, hogy megvárjuk a naplementét és elfogyasszuk az ajándék Pisco sour koktélnkat.

Percekkel az érkezésünk után már könyörögtünk az idegenvezetőnknek, hogy engedjen minket beszállni az autóba, ugyanis olyan szélvihar kerekedett, hogy egymást is alig láttuk a felkavart portól. Örültünk, hogy előző nap sikerült megnéznünk a naplementét. Az este hátralévő része a szokásos teendőkkal telt: szuvenírvásárlással, vacsorával, pakolással és alvással.

NAGYAPÁM BŐRÖNDJE ÉS A 30-AS PULZUS

Másnap reggel korán indultunk a legközelebbi, azaz a calamai reptérre. Nagyapám papírbőröndjét szokás szerint végigcsodálták a biztonságiak. Elindultunk hazafelé, Mexikóvárosba, ahol akkor már majdnem egy éve éltünk. Közeledett a karácsony is, amit most először Pao apjával és bátyjával terveztem tölteni. Az első állomás Santiago volt, majd Lima, és végül Mexikóváros. A majd 13 órás repülés számomra sajnos nem jól végződött. Miután az elmúlt pár hetet szinte állandóan 3000 méter felett töltöttük, időnként 4800 méteren is, és a száraz sivatagi levegő sem túl egészséges, ráadásul másfél hónapja állandóan úton voltunk, teljesen ki voltam merülve. Leszállás közben mintha valamit elmozdítottak volna a fülemben. Annyira rosszul lettem, hogy kerekesszékkal vittek le a repülőről. Legalább a hosszú repülőtéri sorban állást megúsztuk, bár akkor nem ez járt a fejemben. Bevittek a repülőtéri orvosi szobába. Pao közben spanyolul mindent elmondott, amit tudott, hogy ne engem terheljenek a kérdezősködéssel. Az első rossz jel az volt, hogy 30 körüli pulzust mértek nálam. Ami, mondjuk, nem sok... Lefektettek egy ágyra,

és beszúrtak egy tűt a karomba, majd infúziót kötöttek rá. Ott kellett feküdnöm mozdulatlanul. Szinte semmit sem regisztráltam az egészszööl. Pao öccse kijött értünk a reptérre, és talán ez volt a szerencsém. Bár volt biztosításom, és nem is ez volt az első eset, hogy azt Mexikóban használtam, jobban éreztem magam Pao karjaiban, aki gondoskodott rólam. Nem tudom, mennyi időt tölthettem abban a homályos, fertőtlenítő szagú helyiségben. Nagyon lassan tért vissza belém az élet. A legrosszabb az volt, hogy senki sem tudta megmondani, mi történt velem. Azt javasolták, hogy sürgösen keressünk egy kardiológust. Amikor már fel tudtam állni, elengedtek minket. Megint jól jött az utasbiztosításom. Mint később kiderült, komolyabb egészségügyi problémával kellett szembenéznem. Carlost, Pao bátyját, aki autóval és Tlacuachéval, a kutyánkkal kijött elénk a reptérre, kicsit megvárakoztattuk.

Még kótyagosan, de a saját lábamon hagytam el a repülőteret. Másnap bejelentkeztünk egy klinikára, ahol egy angolul is beszélő kardiológus fogadott. Szerencsére minden vizsgálati eredmény és vérteszt negatív lett. Bár még mindig nagyon bizonytalanul mozogtam, és jelentős fejfájásom volt, már lényegesen jobban éreztem magam. A legnagyobb meglepetés számomra az volt, hogy egy napon belül találtunk kardiológust, igaz, egy magánklinikán, de ez a biztosítómnak és a doktornak sem okozott problémát. Szerencsére nem is volt drága, bár a biztosító szinte azonnal kifizetett mindent, miután elküldtem a számlákat. A másik meglepetés a profin felszerelt klinika volt, ahol rend volt, tisztaság, és nagyon kedvesek voltak az emberek. Szinte mindenhol beszéltek angolul is. Szükségem is volt rá, hiszen a spanyol még nem ment, még csak az alapoknál tartottam. A kardiológus, miután begyűjtöttem az összes általa kért vizsgálat eredményét, továbbküldött endokrinológushoz és fogorvoshoz. Felmerült a gyanú, hogy a bölcsességfogammal lehet gond. Mivel számomra ez egy nagyon érzékeny terület, először körbetelefontuk az ismerőseinket, hogy ki tudna ajánlani egy profi fogorvost. Végül találtunk is egy fiatal doktort, aki szinte azonnal fogadni tudott. A rendelőben sikerült kicsit megnyugodnom, mivel láttam, hogy egy jól felszerelt helyre érkeztem. A doktor is szimpatikus volt. Következett egy igazi, mexikói gyökértömés. Két nap alatt megvoltunk mindennel. Hátra volt még az endokrinológus ugyanazon a klinikán, ahol már voltam. Megint vérvétel, ultrahang, röntgen, majd miután begyűjtöttem az eredményeket, jött is a diagnózis azonnal. Már én is láttam, hogy itt valami nem stimmel. A pajzsmirigy véreredményeiben volt olyan érték, ami annyira magas volt, hogy nem tudták mérni. Anti-TPO. A referenciaérték kevesebb mint 9, az enyém 2000 volt. Ennél többet nem tud mérni a teszt. Mint kiderült, valószínűleg már hosszabb ideje problémám lehetett a pajzsmirigyemmel. Ekkor jutott eszembe a hongkongi barátom, aki azt mondta, minden találkozásunkkor nagyobb és nagyobb vagyok. Aztán amikor néztük a fotókat, ennek fényében már valóban látható volt, hogy valami nincs rendben. Szerencsére olyan betegségről van szó, ami sok embernél előfordul és jól kezel-

hető. Viszonylag gyorsan be is állították a számomra megfelelő adagolást a gyógyszerből. Azóta Euthyroxot szedek minden nap.

Mint kiderült, a gyógyszertárak ott kicsit másképpen működnek, mint idehaza. Igaz, hogy az Euthyrox dobozára rá van írva, hogy vényköteles, de ott simán meg lehetett venni. Nem is volt drága. Ráadásul kétféle gyógyszertár létezik Mexikó-szerte. A klasszikus és az ún. generic. Ez utóbbi a non-branded gyógyszertár, ahol állítólag a lakosság 92%-a vásárol. Itt a gyógyszerek hatóanyaga ugyanaz, csak „no name” gyártótól származnak. Ráadásul szinte minden kapható recept nélkül is. Sokan az Egyesült Államokból ide járnak szteroidokat vásárolni.

Mire a vizsgálatok befejeződtek, már túl voltunk a karácsonyon is. A La Reforma, amit egyébként minden vasárnap lezártak az autósok elől, és olyankor a bringások lepték el a sugárutat, most tele volt árusokkal. Mindent is lehetett kapni. Jöttek az őslakosok gyönyörű, színes portékával, ingekkel, ponchókkal, kalapokkal, és természetesen az édesség minden fajtája kapható volt az árusoknál. Mivel rendszeresen jártunk ki kutyát sétáltatni, szinte mindent végignéztünk. A sugárút mindkét oldalán, a felhőkarcolók közelében, vagyis a Chapul-tepec parkhoz közelebbi részen az 50 méterenként felállított betlehemek és Szűz Guadalupe-szobrok jól keretezték az ünnepi forgatagot. A mindenféle stílusú, életnagyságú betlehemek között volt konstruktivista, minimalista, posztmodern ugyanúgy, mint barokk, gótikus és romantikus, de a nagy részük leginkább giccses és radikálisan eklektikus volt.

Elhatároztam, hogy a családot, mert időközben Paz papa is megérkezett, meglepem egy kis szilveszteri kapusztnyicával, azaz jó kis szlovák káposztalevessel. Szlovákiában minden szilveszterkor ezt szoktuk főzni. Nem is gondoltam, hogy mekkora feladatot vállaltam magamra. Először is elindultunk savanyú káposztát venni, de ez szinte lehetetlen feladatnak bizonyult. Mint ahogy a füstölt hús, a fehérrépa és a köménymag is. Végül el kellett mennünk Mexikóváros legkülönlegesebb piacára, a Mercado de San Juanba, ahol mindenféle élelmiszert, fűszert és főzési kelléket meg lehet venni a krokodilhústól a szárított skorpióig. Tökvirágtól a mameyig. Szárított fekete paprikától az epazotéig – ez utóbbi a babos ételek elkerülhetetlen zöldfűszere. Amit nem lehet venni, az a savanyú káposzta, a fehérrépa, a füstölt hús és a köménymag. Ezeken kívül valóban minden volt. Amikor Kínában a csirkepaprikáshoz kávétejszínt használtam, mert mást nem kaptam, az ehhez képest apró kellemetlenség volt. Végül is találtam valahol német savanyított-káposzta-konzervet, fehérrépára emlékeztető gyökérgödröcskét és füstös disznókarajt. Mint kiderült, a füstöléssel való tartósítás nem elterjedt módszer Mexikóban. Sőt, a sózással és füstöléssel történő érlelés sem az. Pedig azt gondoltam, hogy a spanyolok ezt már évszázadokkal ezelőtt meghonosították itt, de tévedtem. Aszalt szilvát és erdei gombát sem volt egyszerű találni, de végül sikerült. Nagyon izgultam, hogy milyen lesz a mexikói kapusztnyica. Vettem még egy kis

kolbászt is bele, és bacont, mert disznósírt sem sikerült találni. Izgalmas volt a főzés. A savanyított német sauerkrautnak semmi köze sem volt a mi savanyú káposztánkhoz, amit fűszerekkel és lime-lével, ecettel, valamint cukorral próbáltam feljavítani. A köménymag nagyon hiányzott. A többi hozzávaló szerencsére rendben volt. Végül is nagyon finom étel született, amit a kapusztynica ihletett. El is fogyott az utolsó cseppig. Mexikói hagymakarikákon sült steak volt a második fogás. Ez a vastagabb karton vékonyságú steak a kedvencem lett. Amíg ehettem hagymát, nagyon sokszor készítettem. Sajnos nálunk szinte sehol sem tudnak ilyen vékony szeletet vágni a marhahúsból. Ott ezt szeletelőgéppel csinálják. Itthon ezt úgy oldottam meg, hogy lefagyasztottam a marhahúst, de még mielőtt teljesen megfagyott volna, éles késsel felszeleteltem.

Miután jóllaktunk, elindultunk a La Reformára. Mindenfelé forralt bort árúsítottak, a kereszteződésben egy nagy színpadon valami nagyon híres mariachi zenekar játszott. Szinte mozdulni sem lehetett. Nagyon jó volt a hangulat, mindenki táncolt. Találtunk egy nagyon jó helyet egy forralt boros szomszédságában, ahonnan ráláttunk a színpadra is, és volt egy kis asztalunk is, sőt még táncolni is tudtunk. A folklórico, ahogy ezt Mexikóban hívják, pont az ilyen ünnepekre való. Hajnalig ott voltunk a La Reformán.

Újév napján segítettem Paónak mindent összepakolni. Sikerült közben albérlőket is szereznie a lakásba. Szerencsére Carlos maradt Mexikóban, így a lakásnak gondját tudta viselni. Pao még pár napot maradt, és autóval Tlaquachéval és a cuccainkkal megpakolva elindult Puerto Vallartába, az új otthonunkba. Én másnap indultam Budapestre, mindössze pár hétre, hogy mindent rendezni tudjak. Az én lakásom is bérbe volt adva, de szerencsére sikerült megegyeznem a fiatal albérlőkkel, hogy arra a pár hétre kiköltözzenek. Miután mindent elintéztem, összepakoltam, és megvettem a repülőjegyemet Puerto Vallartába, csak egy irányba. Nem tudtam, mikor jövök haza legközelebb.

Aztán megjártam Budapestet, Pozsonyt, Érsekújvárt, és február 7-én visszaérkeztem Mexikóba. Akkor Kínában már tombolt a koronavírus. A mexikói repülőtéren ez senkit sem érdekelt. Így utólag visszagondolva, az egyórás sorban állás az útlevel-ellenőrzés miatt a legtökéletesebb hely egy vírus terjedésére. Több ezer kimerült ember, ránézésre is a világ összes tájáról, egy csarnokban összezsúfolva kanyarog, lökdösődik, sietne, hogy a csatlakozást elérje, vagy csak egyszerűen elege van már az utazásból. Előttem pár méterrel egy idősebb férfi összeesett. Szó szerint kidőlt a sorból. Az utasok azonnal segítséget hívtak, pillanatok alatt érkezett egy orvos, aki maga is az útlevel-ellenőrzésre várakozott, majd per-

ceken belül a mentős csapat is ott termett. Előbb ott helyben próbálták újraéleszteni a férfit, majd kivitték őt a sorból a terem szélére, ahol folytatták, most már gépi újjáélesztéssel. Nem volt más választásunk, mint végignézni ezt a tragédiát. A sor közben kanyargott tovább, végig az orvos csapat mellett. Nem tudták őt megmenteni. Az ő útlevelébe nem került már több pecsét.

A csatlakozásig volt még pár órám. Próbáltam elhessegetni az elmúlásról szóló gondolataimat. Pao közben már megérkezett Puerto Vallartába, én pedig alig vártam, hogy végre friss levegőn legyek. Rövid, másfél órás repülés után érkeztem meg a kedvenc pelikánjaimhoz a Csendes-óceán partjára, Puerto Vallartába. Minden rossz előjel ellenére a földi paradicsomba kerültem. Egy trópusi, óceánparti városkába rendkívül gazdag és különleges flórával és faunával. A következő kötetek valamelyikében, terveim szerint, ezt a földi paradicsomot fogom megírni.

Akkoriban azonban éppen elkezdődött a lockdown. Az ország bezárkózott. A tengerpartot is lezárták, pontosabban az oda vezető utak mindegyikét rendőrök ellenőrizték hónapokon keresztül. Nagyon meg voltunk ijedve.

Az útinaplóm utolsó sorait önkéntes karanténban írom, és alig várom, hogy elkészüljön a gyógyszerünk, a mexikói kovászos uborka.

2020. február 26.

NAPLEMENTE AZ ATACAMA-SIVATAGBAN

FELJEGYZÉSEK, KÖRÜLMÉNYEK, MEGFONTOLÁSOK

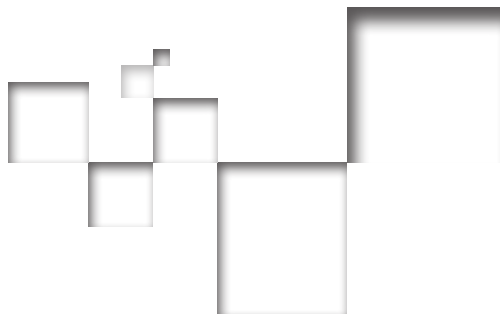
ÖNÉLET – KÜLNÉZETBŐL (RÉSZLET)

„Az öregségnek egy ajándéka van. Vissza tudsz nézni.”
(Temesi Ferenc)

VERNÉTŐL MADÁCHON ÉS A TÜRJ ÜLLŐN ÁT VASCO POPÁIG ÉS HRABALIG

T.-től többször megkérdezték már egy-egy vele készített interjúban, s maga is többször próbált visszaemlékezni rá, hogy „gyermekként milyen könyvek kerültek a kezébe, és miket olvasott szívesen”. Gyermekként, tehát – úristen! – az 1950–1960-as évek fordulója táján. Ám akárhogy is törté a fejét, nincsenek pontosan körülírható, illetve egyértelműen meghatározható emlékei ezzel kapcsolatban, így hát önéletrajzi feljegyzései, valamint naplójegyzetei és levelezése egyberendezőjeként magam sem szolgálhatok ezzel kapcsolatban pontos és főleg hiánytalan katalógussal. Csupán abban az egyben biztos, micsoda nagy szerencséje, hogy a főváros egyik peremkerületének a háború utáni bizonytalan munkás- és közalkalmazotti világa után – melyről szintén nem maradt sok emléke, lévén hogy mindössze ötéves koráig éltek ott – falusi milióbe került, ahol még elcsíphette a klasszikus népi-paraszti közösségi lét és kultúra utolsó óráit, és megtapasztalhatta az akkoriban még eleven, hagyományos népi kultúra identitásformáló hatását. Ami – alapvetően keresztény szellemiségű neveltetése mellett, amely egész életére morális kapaszkodókat is adott a számára – erősen meghatározta későbbi, és döntően befolyásolja a mai napig világlátását, érték-, nyelv- és nemzetszemléletét. Az irodalommal, s ezen túl is a művészetekkel, illetve a legszélesebb értelemben vett, ám *valódi* költészettel történt legelső találkozásait így majdnem biztosan a természet és a természettel való szimbiotikus együttélésen alapuló népi kultúra: a népszokások, népi gyermekjátékok, hiedelmek, babonák, a népköltészet, a népdalok és mesék, a mondókák és nyelvtörők „lírája”, egész világot átölelő *univerzalizmusa*, továbbá a vallás és az egyházi rítusok, énekek sora s az imádság – mondjuk a *Miatyánk*, esetleg az *Üdvözlégy* misztikuma – adta, de lehetett az akár egy folklorizálódott Petőfi is. Mindemellett, állítja, bár bizonyítéka nincs rá, itt és ekkor és ezekkel szólította meg, ha a tudatalattijában is, elsőként és rögtön végérvényesen a *nyelv* is mint olyan.

További szerencséje az is, hogy elsőgenerációs értelmiségi, matematika–fizika szakos alapiskolai igazgató-tanító nevelőapja révén kilenc-tíz éves kora körül a könyv is bekerült az otthonukba, ami nevelődése-tájékozódása új dimenzióit nyitotta meg T. előtt. Korábban, bár nincsenek róla közvetlen emlékei, ezért csak későbbi tapasztalatait és felismeréseit vetítheti vissza a megelőző évekre, néhány ima- és énekeskönyvön kívül más nemigen lehetett a házuknál. Ezeknek is egyik, T. számára legbecsesebb darabja, melyre azonban már csak édesanyja halála után talált

rá annak addig féltve őrzött holmijai között, a Budapesten 1889-ben Rózsa Kálmán és neje által kiadott *Igaz isteni szeretetnek harmatjából növekedett drágakövekkel kirakott Arany Korona, azaz: Külön-különféle ájtatos szép imádságokból, lelki fohászkodásokból, elmélkedések-ből, dicséretekből és szívbéli indulatokból, mintegy mennyei világossággal ragyogó, Istenhez ébresztő drágakövekkel formáltatott és készítettett imádságos és énekeskönyv...*, előzéklapján nagyapja, illetve édesanyja 1940. évi, azaz 14 éves kori ceruzabejegyzéseivel, aláírás-próbáival. S ugyanígy édesanyjái volt a Harmat Artur és Sík Sándor szerkesztette *Szent vagy, Uram!* című, 1938-ban kiadott énekeskönyv is, melyet – szintén előzéklapi bejegyzése szerint – 1939. január 1-jén, tizenkét és fél éves korában vásárolt (valószínűleg az eladásra került kézimunkái ellenértékéért a szüleitől kapott pengőfillérek-ből). Anyai nagyszüleit T., akikkel együtt éltek, jóllehet csak hat elemit végeztek, a maguk módján mindig is művelt, sok mindent ismerő és sok mindenről tájékozott, egykori szóhasználat: magukra adó embereknek tartotta, akik öregkorukra, mindennapos robotjuk megszűntével, napi elfoglaltságaik valamelyest való ritkulásával a rendszeres újságolvasásra is rákaptak (főleg a nagyapja). De édesanyja is szeretett olvasni, és szívesen olvasott is volna, ha a második – T. majdani nevelőapjával kötött – házasságáig a megélhetés és a talpon maradás gondjaitól jutott volna rá ideje-ereje.

Jóllehet konkrét gyermekkönyvekre, mesekötetekre T. nem emlékszik már, kiskamaszként Verne, azután – vagy vele egy időben? – Cooper, May Károly (és az indián romantika): a *Nyomkereső*, a *Vadölő*, *Az utolsó mohikán*, a *Bőrharisnya*, illetve *Az Ezüst-tó kincse* és a Winnetou-regények mind-mind szintén nyelve és személyisége részévé váltak az időben, nélkülük, mint egyik nemrég naplójegyzetében írta, kevesebbet ismerne az emberből: emberi kegyetlenségéből és emberségből, ármányból és tiszta hitből, érzelmekből, kevesebbet tudna magáról, nélkülük sérülékenyebb lenne és kiszolgáltatottabb, és talán ridegebb és érzéketlenebb is. (Nso Csi-be, különösen a szépséges Marie Versinit látva e szerepben pedig még szerelmes is volt, mi több, lehet, még T. első „szerelmét” is benne lehetne/kellene keresni...) Persze, azóta már felnőtt, és szép lassan meg is öregedett már, az indiánregényeket – bár rég nem olvassa már őket – azóta sem tudta kinőni, noha azóta, legalábbis ezt tapasztalja, főleg az utóbbi egy-két évtizedben, mintha kikoptak volna a (kis)kamaszok életéből ezek a könyvek, szereplők, szerepek, minták...¹ Mindezek után – vagy még inkább velük egyidőben – természetesen jött, egymás sarkára hágva Jókai is, Mikszáth is, Gárdonyi is, és a többi, ahogy kell, s magától értetődően ők is ott vannak a sor elején... ha pedig

1 Sőt ma már, mint hírlík, bizonyos hagymázás agymenések szerint olvasni vagy hivatkozni rájuk sem pízsi meg ilyesmi... Helyettük Barbie baba már plázákba jár, s azok művilágát, mesterséges valóságát tudja magáénak, és meg sem fordul a fejében, hogy abban sokkal könnyebb eltévednie, mint az indiánregények természetvadonában... És hiába szorongatja szünet nélkül a maroktelefonját, e művilágtól aligha várhat segítséget...

a költészetre hegyezzük ki a kérdést, akkor is ott, hiszen van-e, aki cáfolná, hogy bizony költők voltak ők is a javából.

S ha sokáig nem is volt könyvük odahaza (vagy nem emlékszik rájuk), mindenképp ott voltak T. számára a helyi népkönyvtár kötetei, melynek kamaszkorában buzgó olvasója volt, amibe vélhetően az is belejátszott, hogy azt iskolájuk egyik tanítója – mellesleg közeli rokonuk, édesanyja első unokatestvére: Kajtár Jóska bácsi – vezette, akiről büszkén olvasta tizenöt éves korában az Új Szóban Szabó Béla dicsériadóját,² s aki könyvajánlóival T. ízlésének is fő pallérozója lett. Néhány évvel később, amikor 1968-ban hosszú szünet után felújították és az addigi helyzettől eltérően már csak eredeti rendeltetésének megfelelően indították újra az illetékes szervek a munkát a komáromi Duna Menti Múzeumban, Jóska bácsit emelték ki az izsai alapiskola igazgatóhelyettesi székéből és nevezték ki földrajz–történelem szakos tanítóként az intézmény élére, ahol aztán 1990-beni nyugdíjaztatásáig rengeteget tett annak fejlesztéséért, szakmai munkájának megszervezéséért és színvonalának emeléséért... ilyesmi. Tény, hogy vele bármiről el lehetett beszélgetni, olyasmiről is, amiről a szüleivel nem, bár az is tény, hogy T. vele sem akart mindenről...

De vissza a könyvekhez! Mert leendő nevelőapja a könyveit is hozta magával az iskolaigazgatói irodájából (lásd fentebb), ahol hétfőtől szombaton délig lakott (mert abban az időben még szombaton is folyt a tanítás), azután hazamotorozott Muzslára az édesanyjához, majd hétfőn reggel vissza, és a következő héten ugyanígy, majd megint ugyanígy... évekig... T. persze már ezek közül is csak egyre-kettőre ha emlékszik, de ezekben sem teljesen biztos... Bár a Csehszlovákiai Magyar Könyvbarátok Körének néhány kötete mégis köztük lehetett, ezt határozottan tudni véli, hiszen a kultúra ápolásában jó példájával egy iskolaigazgatónak annak idején ebben is élen kellett járnia, még ha matematika–fizika szakos volt is az illető. Mivel pedig összekerülésük után távúton T. – illetve ekkor még természetesen V. – bolti eladó édesanyja is elvégezte a lévai óvónőképzőt s mind több és több ideje jutott az olvasásra (is), idővel a házi könyvtáruk is gyarapodni kezdett. Ebből az időből T. már édesanyja Szabó Magdait és Passuthjait is látja maga előtt, meg köztük, beékelődve, egy-két Szilvássy Lajost és Berkesit is, így aztán magától értetődő, hogy ebben az időben többé-kevésbé ő is átesett rajtuk (igaz, Szilvássy kivételével, de Berkesi propagandakrimijeit, szocialista lektúrjeit közül azért a *Sellő a pecsétyűrűn*-t, de még a *Játék a tisztességgel*-t is befalta rendszeren). Igazán emlékezetes volt viszont számára e könyvek közül Vlagyimir Tyendrakovtól *A múlt idő nyomában* – talán mert az is ugyanazokat a peda-

2 SZABÓ Béla, *Példás könyvtáros*, Új Szó, 1964. március 26., 5. – A ponyvairodalom elleni kultúrharc jegyében is fogant írás egyébként Jóska bácsi egyik legfőbb érdemeként említi, hogy a nyolc év alatt, amióta átvette a könyvtárat, mely egy régi, Fő utcai épület földes talajú, félhomályos szobájában kapott helyet, annak 250-es állományát megtízszerezte, s azt is elérte, hogy a klasszikus magyar írók (Jókai, Mikszáth, Móricz) és néhány világirodalmi szerző, mindenekelőtt Verne Gyula, illetve Balzac és Tolsztoj mellett olvasói érdeklődését a kortárs magyar, szlovák, szlovákiai magyar és cseh írókra is sikerült kiterjesztenie. Jóska bácsi legérdekesebb megfigyelésének azonban mégis az tűnik – mai szemmel is, sőt, a mai tévéműsorok fényében nagytótnak fel csak igazán ennek tanulságai –, hogy amióta az 1960-as évek elején az izsai családoknál is megjelent a tévé (1964-ben a 634 portán 182 darabot tartottak nyilván), a helybeli könyvtár olvasóinak a száma is érzékelhetően megnőtt. Amit az is bizonyít, hogy például amikor a tévé műsorára tűzte Stendhal *Vörös és feketéjét*, a regény iránti érdeklődés is érezhetően megnövekedett.

gógusdilemmákat tárgyalta, melyek náluk, odahaza is gyakran felmerültek. Persze azt már csak jóval később tudta meg, hogy az író – többek közt épp e dilemmák taglalása miatt is – nem igazán volt kegyeltje a hivatalos szovjet irodalompolitikának, ami miatt az járta róla, hogy jóval többet foglalkoztak vele pró és kontra, mint amennyit írt. Igaz, *A múltó idő...* még messze nem a *Paranya* (de mondjam helyette, T. feljegyzései, vallomásai egyberendezőjeként, *magyarul*, mert így ismertebb, Bacsó Péter 1991-es filmjének – és Básti Juli *hatalmas* alakításának – köszönhetően: messze nem a *Sztálin menyasszonya*),³ finom lélekrajzai mégis több ponton erősen stimulálták az apró, megfoghatatlan belső rezdülésekre egyre érzékenyebb és fogékonyabb lelkét. Utóbbinak viszont homlokegyenest ellentmond, hogy nagyjából ez időben – horribile dictu – még Egri Viktor tök sematikus *Márton elindulján* és *Tűrj, üllőjén* is tisztességgel, de szerencsére minden nagyobb belső sérülés nélkül átrágtta magát. S ugyanígy sikerült épségben megúsznia Szabó Béla *Marci, a csodakapusát* is, melynek mentségére legyen mondva, hogy az írónak ezt többször is sikerült erősen alulmúlnia, így, az életmű egészében még jobbnak is tűnik önmagánál... De az is lehet, T.-t is csupán az ragadta meg benne, hogy ő is gyakran álmodta magát falujuk futballkapuja fekete párducának (aki még a magyar csodacsapat Grossics Gyulájával vagy a brazil FC Santos kapusával, Gilmarral is versenyt védhetett volna), egészen addig, míg egy edzésen ügyetlenül nyúlt bele egy, a kapuja felé süvítő erős lövésbe és az hátra nem csapta a bal hüvelykujját, véget vetve ezzel amúgy is reménytelen futballkarrierjének...

Vitathatatlanul legnagyobb ez időbeni kalandja azonban – ami csakis valami isteni sugallatra történhetett (vagy inkább Lucifer súgott neki?) – *Az ember tragédiájával* való találkozása volt, amely úgy tíz-tizenkét évesen került – honnan, honnan nem... hogyan, hogyan sem – a kezébe. S ha már egyszer ott volt, bevallása szerint – értette is, nem is, de valami titokzatos varázs, ne lamentáljunk most ezen sokat, nem engedte letenni a kezéből – becsülettel végig is küzdötte magát ezen is. A monstrum *Biblia*-beli vonatkozásai persze nem okoztak gondot T.-nek, hiszen volt már róla szó, hat-hét évesen hittanórákra meg ministrálni járt Mészáros Gyula plébános úrhoz, a történelem meg a földrajz is érdekelte (valószínűleg főleg Kajtár Jóska bácsinak köszönhetően), úgy olvasta hát, mint egy kalandregényt. Ennyi. A bölceleti vonatkozásaival meg mi-

3 Igaz, a *Paranya* nem is jelen(hetett)t meg a szovjet író életében nyomtatásban, s csupán később, az özvegye tette közzé...

nek is bibelődött volna annak idején? Hiszen úgysem tudott volna velük mit kezdeni. (Arra meg már csak jóval később jött rá, hogy a filozófia gyakran irodalomnak is jóval vonzóbb a számára, mint amennyire irodalom jó néhány regény.) Viszont amikor három-négy év múlva, már jócskán benne a kamaszkorban, újra elővette a *Tragédiát*, meglepetve tapasztalta, hogy az már más oldalról mutatja magát, mint korábban. „A mélynek szörnye fen reám agyart...” – borzongott meg sűrűn a mondataitól, szédült meg sodrásuktól, örvénylésüktől, kavargásuktól, zenéjüktől, mélységeiktől... Mintha teljesen mást olvasott volna ekkor, még ha ugyanazt is. Csak nézte megigézetten, ahogy a Himaláját nézné, ha egyszer eljutna oda. De már bizonyosan nem jut el soha. Így hát nem marad más, mint időről időre három-négyévenként elővennie a *Tragédiát*... mely rég nem kalandregény már... Hamarabb titok, és kezdettől fogva az. Mely minden egyes olvasathoz újrairódik. Mint ahogy az élete is valahányszor újrairódik (visszamenőleg, persze), akárhányszor durálja is neki magát, hogy eligazodjon benne s megragadja a lényegét. Igazából T. ezen tanulta meg, a *Tragédián*, s tanulja azóta is, hogy egyetlen mű sem egy mű, ha igazi. Olvasatok vannak csak, és minden olvasat azt sejteti meg vele – már megint itt kötött ki, s hányszor fog még kikötni itt! –: ki is (lehet) ő éppen akkor...

T. még mindig alapiskolás volt... nem... nem... akkor már középiskolás, amikor egyszer az Új Ifjúság egyik irodalmi rejtvényének megfejtésével könyvet is nyert,⁴ egy akkori kiadott Móricz-válogatást, *Összemeselés* volt a címe, ráadásul ez lett élete első és – mint kiderült – utolsó nyeresége. (S ekkor, ebben találkozott T. először az 1909-es *Tragédia* Kis Jánosával is, akit azóta is, egész életén keresztül a prózai jellemfestés egyik, számára a csúcst jelentő mintájának tart.) A történethez hozzátartozik, hogy az időben kedvenc olvasmányait jelentették Tolvaj Bertalan kéthetenkénti, *Látóhatár* című, egész oldalas összeállításai az említett lapban a 20. század első felének – később közepének is – magyar klasszikusairól (melyek anyagából akár az érettségire is készülhetett volna, mint ahogy a következő évben fel is használta hozzá azokat – mert előrelátóan, mintha ez lett volna a legtermészetesebb, sorra elrakta ezeket az újságdalakat – hiába: a vér... az vér, ugyanis mint nagyapja halála után kiderült, ő is így tett az őt érdeklőkkel, meg aztán ugyanerre utal az édesanyja után maradt számtalan újságkivágás is). Amihez még az is hozzátartozik, hogy ekkor látta, a lap két héttel későbbi számában – a három nyertes egyikeként – először a nevét nyomtatásban (s pontos laccímmel: Iza, č. 387., okr. Komárno), amit aztán, a Kaff-

4 Melynek kérdései a következők voltak: 1. Mi a csonkán maradt Rózsa Sándor-trilógia két kötetének teljes címe?; 2. Nevezzen meg legalább három Móricz-színművet!; 3. Ki a fenti Móricz-portré festője? (Ez utóbbival kapcsolatban: hát lehetett volna-e más, mint Rippl-Rónai József?)

ka Margitot bemutató oldal alján órákig nézegetett elbűvölten, mintha az máris a leendő Nobel-díjas műve fölött jelent volna meg!

Igaz, ekkor már kezdte sejtegetni, hogy a Nobel-díjtól egyelőre legalább olyan messze van, mint a Földtől a Nap, de nem is egyszer, hanem legalább tízszer olyan messze... Ami, s ez is jellemző rá, a legkevésbé sem keserítette el, igaz, nem is izgatta különösebben. Tette, amit tenni gondolt, írta, amit tudott, csak egy dolgot tartott fontosnak: az aznapi ne legyen olyan, mint a tegnapi volt, a holnapi pedig, mint a mai. Főleg, hogy a szerencse is kezdett a kezére játszani. Egy nap ugyanis megtalálta a padlásukon a pozsonyi Irodalmi Szemle addig megjelent, s gondosan becsomagolt és spárgával összekötött évfolyamait, amit matematika–fizika szakos nevelőapja járatott a lap indulásától kezdve.⁵ Addig persze hallani sem hallott a lapról, sem az alapiskolában, sem a középben, ahol kizárólag a tananyagot tanították, s nem az irodalmat, az pedig, hogy apja milyen újságokat járat magának, nem érdekelte különösebben (volt azok között Ücítelské noviny is, Pártélet is, Szocialista Nevelés is meg még ki tudja, mi – mert 2012-es halála után, a padlását lomtalanítva, az Új Szó addigi évfolyamainak mázsáival együtt, mind megtalálta szépen egybe- rakva különböző ládákból és dobozokból –, de ezek akkor is, később is mind hidegen hagyták, bár, amikor le kellett hordania azokat a padlásról, mondani sem kell, hogy többször is alaposan megizzasztották). Elég az hozzá, hogy valamilyen rejtélyes sugallatra, T. az Irodalmi Szemléket elkezdte kimentegetni – azaz lehordani – onnan, és... különösen annak friss, 1960-as évek közepi évfolyamaival mintha új, addig ismeretlen dimenziók nyíltak volna ki előtte! Ez is irodalom? Ez az irodalom? Hiszen a könyvek, amik eddig a kezébe kerültek, s mindaz, amit eddig irodalomként tanítottak vele az alap-, de még a középiskolába is, teljesen másként hatott rá (pontosabban nem igazán befolyásolta), s olyan masszív és helyenként nagy magasságokba törő, ámde

5 Ezzel kapcsolatban T. meg is jegyezte egy vele készült interjúban, hogy vajon hány – nem hogy matematika–fizika, hanem akár magyar szakos falusi alapiskolai tanító vagy középiskolás diák található azóta a folyóirat, vagy valamelyik magyarországi irodalmi lap előfizetői között?

messziről élettelelnek látszó hegyvonulatként tűnt föl előtte, ami csúcsaival és mozdulatlanságával le is nyűgözte, meg el is rettentette őt...

Ez meg itt?

Akár az óceán: tele mozgással, hullámzással, elevenséggel, étellel, morajlással, szünetlen változással... ami eleve megmártózásra csábít, amibe csak bele kell vetnie magát... s már a hullámok viszik-dobálják is őt...⁶ Elég az hozzá, hogy T. egyértelműen a Szemle által került kapcsolatba – amikor visszamenőleg is átrágtta magát annak valamennyi addigi számán – az akkoriban egyre elevenebbé válni kezdő csehszlovákiai magyar, illetve bizonyos mértékben az élő (közép-európai) világirodalommal is; ekkor találkoзва először, hogy mást ne mondjak, egy Vladimír Holan, egy Zbigniew Herbert, egy Ana Blandiana, egy Vasko Popa és mások nevével, de a Szemlének köszönhetően olvasta először Poundot, Ionescut, továbbá Edward Albee-t, Octavio Pazt és Bohumil Hrabalt, s felsorolni se lehet, ki mindenkit. „Útnak indult háromfelé...”⁷ – akár így is mondhatnám, vallomásai s egyéb feljegyzései egyberendezőjeként, T.-ről, miként ő is mondhatta volna ugyanezt magamagáról. Elég az hozzá, számolatlan sok útja indul(hatot)t ekkor s innen afelé, ahol reményei szerint megtalálhatná, illetve meg is kellene⁸ találnia magát...

Valahogy így kezdődött hát.

De tényleg így?

Vagy csak én gondolom – vallomásai, feljegyzései és levelei egyberendezőjeként –, hogy így?

- 6 Azt persze már csak jóval később ismerte föl – s önéletrajzi s egyéb feljegyzéseinek, levelezésének egyberendezőjeként ezt is meg kell jegyeznem –, hogy a folyóirat történetének egyik legszerencsésebb, legmozgalmasabb időszakát élte ekkor (az 1960-as évek közepének a keleti blokk többi országához képest, így a magyarországi folyamatokkal összehasonlítva is minden tekintetben szabad[abb] mozgású és szellemű Csehszlovákiájában). De minderről a későbbi oldalakon is bőven lesz még szó...
- 7 POPA, Vasko: *Összetűzés a Zeniten* (Torok Csaba fordításában), I. Irodalmi Szemle, 1965. jan., 1. sz., 27.
- 8 Meg is kellett volna?

NÉMETH ZOLTÁN

HALLUCINÁCIÓK 3.

LOGIKA

Németh Zoltán vagyok, a Varsói Egyetem volt tanára.

Talán a nevből nem derül ki, de magyar vagyok, viszont Szlovákiában születtem, Szlovákiában nőttem fel. A magyar az anyanyelvem és az iskoláim nyelve, 18 éves koromig az iskolán kívül alig volt szükségem a szlovák nyelv használatára. Természetesen egy idő után bizonyos szinten megtanultam szlovákul is, de sokkal jobban fejezem ki magam magyarul. Ennek a történetem szempontjából szerepe lesz.

2017 novemberében költöztem Varsóba, lengyelül nem beszéltem, de mivel mind a szlovák, mind a lengyel a nyugati szláv nyelvek családjába tartozik, a szlovák alapján körülbelül a lengyel 50-60 százalékát értettem. Az idők folyamán ezt kb. 80-90%-ra tornáztam fel, olvasás esetében kilencven százalék fölé.

2022 nyarán egy barátom látogatott meg, hogy interjút készítsen velem. Rosszul éreztem magam, de annyi erőm még volt, hogy bemutassam neki kedvelt varsói helyeimet. Innét kezdve aztán felgyorsultak az események.

Éjjel arra ébredtem, hogy iszonyúan fáj a fejem és a gyomrom, hányingerem van. A mosdóba szaladtam, majd a WC-n ülve elájultam, fejjel előre zuhanva. A padlón tértem magamhoz, a szemöldököm felhasadt, vér szivárgott belőle.

Másnap reggel varrásra indultunk a feleségemmel, de CT-re küldtek. Ekkor már egyedül voltam. Nemsokára behívott a doktornő, ismertette a vizsgálat eredményét. Egy ismeretlen kifejezést használt, annyit értettem csak, hogy kb. 3-4 milliméteres. És hogy nem kell varrni. Mosolyogva köszöntem meg, boldog voltam. Örültem a véremnek, amely összeragasztotta a sebet.

Gyalog indultam haza. Tíz perc múlva hívott fel a feleségem. A hangja távoli, kísérteties volt. Most mi lesz? – kérdezte. Megyek haza – válaszoltam. Agydaganatod van, mondta. Tessék? 3-4 milliméteres.

Jött a következő vizsgálat, a felvétel kiértékelése, amely megnyugtató volt. Ne idegeskedjen, mondta a neurológus, van még üres hely a fejében, ez az apróság elfér ott, és egyébként is úgy tűnik, egy elmeszesedett darabról van szó. Nem veszélyes. De azért menjen el egy jobb minőségű vizsgálatra, nem sürgős.

Eltelt néhány hónap, új vizsgálat, és az eredmény már egy 3,8 centiméteres daganat volt. Néhány napig úgy éltem, hogy nincs sok idő hátra. Azon töprengtem, mit szokás csinálni az utolsó napokban. Ha öt hónap alatt több mint 3 centimétert nő egy daganat a fejben, az nem sok jót jelent.

Figyeljen, mondta a neurológus, leírom önöknek Varsó öt legjobb agysebészének a nevét. Válasszanak egyet.

Pár nap múlva már egy agysebésznél ültünk. Ma már nagyon hatékonyak az agyműtétek, mondta, de tudniuk kell, hogy ez egy igen érzékeny terület, mindig jöhet valamilyen váratlan fordulat. Volt egy páciensem, akinek a sikeres agyműtét után teljesen megváltozott a jelleme. Fiatal kolléga volt, orvos, de a műtét után bűnöző lett, elvált, a börtön után pedig a pornóiparban helyezkedett el. Ezzel nem ijesztgetni szeretném önöket, csak arra utalok, hogy mindenre fel kell készülniük.

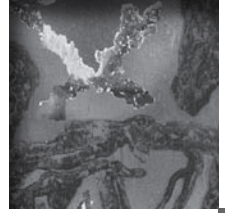
A műtétről részletesebben nem tudok beszámolni, hiszen végig altatásban voltam, és egyébként is, a papírjaimat csatoltam.

Azt tudtam, hogy speciális esetekben a nyelvek összekeveredhetnek, eltűnhetnek. Egy angol szakos barátom, Ágoston Attila, az autóbalesete utáni kómából éledezve hosszú ideig, órákig csak angolul beszélt az ipolysági kórházi személyzet elmondása alapján. Grendel Lajos szlovákiai magyar író agyvérzése következtében viszont elfelejtett angolul és szlovákul, csak a magyar anyanyelve maradt meg számára, amelyen folytatni tudta az írást.

Nem igazán értem, velem mi történt. Kérvényem elején nem véletlenül részleteztem a nyelvi helyzetet. A műtét után ugyanis minden nyelvet elfelejtettem, a magyar anyanyelvemet, a később tanult szlovákot, lengyelt, angolt. Képtelen vagyok kommunikálni a környezetemmel.

Ráadásul olyan agy áll a rendelkezésemre, amely lehetetlenné teszi a nyelvtanulást. Minden, ami a nyelvvel kapcsolatos, eltűnt. Nem tudok írni és olvasni, és ennek magánéleti következményei is lettek. Egyrészt elveszítettem az állásomat, másrészt nem tudok kommunikálni sem a családommal, sem a környezetemmel.

Pontosabban a helyzet még bonyolultabb. A műtét után ugyanis mégis megszólaltam, de egy olyan nyelven, amellyel a környezetben senki sem tudott kezdeni semmit.

A kórházi kezelés után a varsói Neurolingvisztikai Intézetbe küldtek kivizsgálásra, majd a Varsói Egyetemen a Katedra Lingwistyki Formalnej munkatársai vettek kezelésbe. Az eredmény lesújtó. Olyan nyelven beszélek, ha ez nyelv egyáltalán, amely nem létezik, pontosabban a tanszék munkatársai egyetlen élő nyelvvel sem tudták azonosítani. Egyikőjük a xhosa, a taa, a silbo gomero és a kuş dili nyelvet említette, de ezek mellékútnak bizonyultak.

Talán szerencsémre, mert valószínűleg rögtön költöztem volna Dél-Afrikába, Törökországba vagy a Kanári-szigetekre, hogy ember módjára tudjak kommunikálni.

Innét a Zakład Archiwistyki, Dydaktyki i Historii Historiografii kutatóihoz kerültem, ahol egy jungiánus kutató négyszemközt felvetette, hogy talán a hüllőagyamban tárolt neandervölgyi ember, esetleg a Homo erectus vagy a Homo heidelbergensis nyelvi készlete került elő a sebész kése nyomán, és most ezt használom.

Egészségi állapotom egyébként kiváló, operált agyamat készen állok a tudomány szolgálatára felajánlani a baltimore-i The Johns Hopkins Hospital számára. Egyúttal köszönöm a Mesterséges Intelligenciának, hogy artikulálatlannak tűnő szavaimban logikát talált, és emberi nyelvre fordította.

SZERELMEK A VÉSZKORSZAK IDEJÉN¹

(JANIKOVSZKY ÉVA: NAPLÓM 1938–1944)

Janikovszky Éva (1926–2003) nem pusztán a magyar gyermek- és ifjúsági irodalom megkerülhetetlen alkotója, de európai hírű író. A *Kire ütött ez a gyerek?*, *Ha én felnőtt volnék*, *Velem mindig történik valami* című könyveit generációk olvasták és olvassák újabb generációknak, számos nyelven. Művei kevés szóval, de mély emberismerettel megírt, érzékeny alkotások, és legalább annyira szólnak a gyermekeknek, mint a felnőtteknek. Jellemző műfaja a novellához közel álló, racionalizálódó gyerektörténet, ami a gyermekszereplőt állítja előtérbe, nézőpontját maszkként ölti magára. Így a gyermek mindennapi kihívásairól, a világhoz, családjához, kortársaihoz fűződő viszonyáról szól vallomásszerűen, s közben „találó pontossággal és humorral, a sztereotipikus élethelyzetekkel és nyelvhasználattal ironizálva tárja fel a felnőttek világát”¹. Művei ezáltal nem pusztán a gyermekolvasó jobb önmegértéséhez járulnak hozzá, és nem is csak ahhoz, hogy az idősebb generációk könnyebben megértsék őt, hanem hogy a maguk pozícióját is kritikának vessék alá annak fényében, ahogy a gyermek látja/láthatja őket. Azzal ugyanis, hogy a gyermeknarrátor egymás mellé rendezi a felnőttek nemegyszer önellentmondásos tanácsait, kijelentéseit, ám ezekre nem mutat rá, az ironiát is biztosítja, s didaxis-paródiákat kapunk.² Janikovszky gyerektörténeteinek egyik kulcsmozzanata tehát a felnőtt-gyermek nézőpontkülönbségeinek áthidalása, amit az előbeszédet idéző, élményszerű, kimeríthetetlen humorú, nyelvjátékokkal operáló nyelv – pl. állandósult szókapcsolatok szó szerint értése – tesz lehetővé.³

Vita tárgyát képezhetné, hogy a *Naplóm 1938–1944* mennyiben tekinthető gyermekirodalmi alkotásnak. Valójában annak szerzője „sem” az általunk ismert Janikovszky, hanem a tizenkét-tizennyolc éves Kucsés Éva, aki csak a napló megírását követően, húsz-háromc évvel később vált elismert íróvá. A szöveg ilyenformán nem irodalmi műnek, hanem a fióknak készült bensőséges élménygyűjtemény. Ám annak nyelvi minősége, humora, önironikus hangja és karakterábrázolásai olyannyira idézik a későbbi író megoldásait, hogy „akár azt is elhittem volna, hogy ezeket már a felnőtt Janikovszky Éva írta – csak Kucsés Éva nevében”⁴. A mű gyermekirodalmi pozícióját nyelvi minősége mellett bizonyosan erősíti az is, hogy ott szerepelt a 2020-as év azon megjelenései közt, melyeket az Év Ifjúsági Könyv Írója díjra jelöltek. Ezen szakmai visszaigazolás okán tárgyaljuk mi is Kucsés/Janikovszky Éva naplóját irodalmi mű-

1 PETRES CSIZMADIA Gabriella, *Fejezetek a gyermek- és ifjúsági irodalomból*, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, Nyitra, 2015, 125.

2 KERESZTESI József, *Janikovszky-jegyzetek*, Élet és Irodalom, 2011/31, 13.

3 KOMÁROMI Gabriella, *Mesék, meseregények, gyerektörténetek* = Uő (szerk.), *Gyermekirodalom*, Helikon, Budapest, 1999, 226–227.

4 DÉSI János, *Az úgy volt...* = JANIKOVSZKY Éva, *Naplóm 1938–1944* (Harmadik javított és bővített kiadás), Móra Könyvkiadó, Budapest, 2021, 193–194.

ként, ami ilyenformán abban a sajátos és igen szűk korpuszban találja magát, melyet a kutatók *gyermekek írta irodalomként*⁵ tartanak számon.

A kötet elsődleges műfajaként értelemszerűen a napló(regény)t szükséges megjelölnünk. A befejező szakaszon fel-feltűnő, el nem küldött levelek látszólag a levélregényt is hivatkozási alappá teszik, mivel válaszlevelek azonban nem keletkez(het)tek, a műfaj jelenléte is kétséges. A bejegyzések révén mindazonáltal hiteles korrajzot is kapunk: ablakot egy időközben történelmivé lett valóságra, ami pedig a történelmi regény tartományait is dinamizálja. Hiszen „Éva még abba a világba született, amikor a valódi polgári értékek elevenen éltek, a fiatal urak »poffot« kaptak a »kiskisasszonyoktól«, ha netán engedély nélkül merték megérinteni a kezüket, a korzón randevúzni sikk, a latin dolgozat pedig élet-halál kérdése volt!”⁶ Kucsés Éva naplóját joggal nevezhetjük azonban fejlődés- és lányregénynek is. Előbbit igazolja az az impozáns fejlődési ív, ami az első bejegyzéstől az utolsóig haladva a kötetet jellemzi, mind a stílusra, mind a megszólalásmódra nézvést. Ami persze evidensnek tekinthető, hiszen közben az első bejegyzések tizenkét éves, kamaszodó, cserfes szerzője is felnőtt, öntudatos, érettségizett nővé érik. A korai, játékosan csacska, gyerekcsínyekről tudósító, karikírozó feljegyzések helyét (úgy mint radírt égetni a kályha tetején, hogy elmaradjon a német, majd „hazafiasan” lelkesedni a visszatérő honvédekért, hogy lecsúszzanak a latin óráról) fokozatosan mély, szerelmi vallomások, a személyesen átélt háborús élmények és a család tragédiáinak szívbemarkoló leírásai veszik át. Más lesz a címzett is: eleinte a Napló maga, az 1944-es évtől azonban már a vágyott, elérhetetlennek tetsző férfi. „Te, olyan ijesztően sokat foglalkozom Veled, nem tudom, hogy ez a napló miatt van, vagy nem”⁷. A szöveg lányregényi jellegét igazolja, hogy a bejegyzések fókuszában szinte mindig valamilyen fiú/férfi áll, mindenkori mozgatórugójuk pedig a szerelem. A szegedi korzón való andalgó séták. A túlfűtött, helyenként szeszélyes érzelmek lángholása és elhamvadása, váltakozása. „Ha már meguntam, csak lassan szakítok, mert a Gabi nem bír velem gyorsan szakítani. (Ezt a Gabi kérte, kezet adtam rá.)”⁸

Utóbbiak hangsúlyos szerepe egy ideig jószerével kitakarja a tényt, hogy ezek a szerelmek egy háborús korszak háttere előtt bontakoznak ki. „Már évek óta tombol körülöttünk a háború, mi úgy ültünk itt Európa közepén, mintha egy izgalmas futball-

5 BÁRDOS József, *A gyermekirodalom fogalma = UŐ – GALUSKA László Pál, Fejezetek a gyermekirodalomból*, Nemzedékek Tudása Tankönyvkiadó, Budapest, 2013, 16.

6 BÖSZÖRMÉNYI Gyula, *Belekukkantani egy leánykor titkaiba – Janikovszky Éva naplójáról*, Librarius, 2021. = <https://librarius.hu/2021/01/04/belekukkantani-egy-leanykor-titkaiba-janikovszky-eva-naplojarol/>

7 JANIKOVSKY Éva, *Naplóm 1938–1944* (Harmadik javított és bővített kiadás), Móra Könyvkiadó, Budapest, 2021, 157.

8 Uo. 64.

meccs nézői lennének. Német–angol döntőmérkőzés az európai pályán. A két ellenfél csupán csak az elsősg kérdését akarja eldönteni egy kétfordulós (?) rangadó küzdelemmel. [...] De aztán kissé elfajult, mondhatnám, nemzetközivé vált a dolog. A közönség is a pályára sietett.”⁹ A korábban egészségesen vegyes társadalom – amit a felekezetet is feltüntető osztálynévsorok is igazolnak a könyvben – a vészorszak eszkalálódásával széthullik. „A kiváló humorforrásként működő iskolai történetek, csip-csup viták, és Éva kellemes személyisége, amelynek köszönhetően az osztályban ő válik az összekötővé nem zsidók és zsidók közt, egyre inkább a háború, és egy nagy, nyomasztó szerelem ködébe burkolóznak.”¹⁰ Kucsés Éva családja féltve őrzi az 1939-es második zsidótörvény azon passzusait, melyek értelmében Éva már nem tekinthető zsidónak – a nagymamát és több rokonát azonban, ahogy arról az 1944 karácsonyán kelt bejegyzés is tanúskodik, elhurcolják. „[A] kislány életébe csak a gyermek prizmáján keresztül szűrődnek be ezek az elemek, kezdetben játéknak, mókás bolondozásnak tűnnek”¹¹, az utolsó oldalakon azonban ugyanolyan súllyal határozzák meg a naplót, mint a szerelem. Mindezen hangsúlyok ugyancsak a hitelesség lényegi fokmérői, hiszen az elbeszélő nem egy tizenkét–tizennyolc éves lány szerepét ölti magára, hanem eleve ebből a pozícióból szólal meg. „De én mégis olyan beképzelt alak vagyok, és azt hiszem, hogy velem annyi érdekes dolog történik, hogy azt föltétlenül szükséges megörökíteni az utókor számára. [...] [S]zegény unokáimnak kötelességük lesz elolvasni, és közben majd összenéznek és nevetnek – milyen csodabogár volt ez a Nagymama! – és lekísik a Holdra menő autóbust [...]. Óh! Tegnap ugyan még apáca akartam lenni, de ugyebár az asszony ingatag, és erről ugyebár én nem tehetek.”¹²

Ami a naplót olvasva a ma olvasóját többek közt zavarba ejtheti, az a szerző rendkívüli intelligenciája. Ez megmutatkozik abban a hihetetlenül kiterjedt művészetközi utaláshálóban is, amivel beszámolóit gazdagítja, mind az irodalom (Adytól Huxley-ig), zene (Puccinittől Karády Katalinig), a színjátszás, valamint a festészet berkeiből. Sok esetben szervesen beékelte intertextusokkal él, máskor az egyes utalások érzések, tapasztalatok, élmények jobb kifejezéséhez, ismerősei sikeresebb ábrázolásához szolgálnak hiperbolikus párhuzamokként, Didótól Berend Ivánig. Ami pedig mindezt áthatja, az az önfeledt humor, a helyenként cinikusan kritikus hang, a karikírozás, az önirónia – „[A]zt hiszem, ő is karriert csinált. Hiába, aki egyszer rám néz! (Legszebb erény a sze-

9 Uo. 99.

10 SZEKERES Nikoletta, *Rém érdekes élet*, Magyar Narancs, 2020. = <https://magyarnarancs.hu/sorkoz/rem-erdekes-elet-134838>

11 POLGÁR Anikó, *Korzózás, zsúrok és egy félkarú vőlegény*, Új Szó, 2021. = <https://ujso.com/kultura/korzozas-zsurok-es-egy-felkaru-volegeny>

12 JANIKOVSKY, I. m., 74–75.

rénység!)”¹³ –, valamint a folyamatos önreflexiók mind az írásfolyamatra, mind a megszólalásmódra vonatkozóan. Ilyenek például a szentimentalista szakaszokra tett utalások is. A bontakozó írói lelemény lenyomataiként tekinthetünk azokra a részekre, amelyek az egyes élményeket epikus formában, esetenként konkrét alkotók jelölt stílusában közvetítik.

A szerző életrajzát illetően nem számíthatunk lekerekítettségre – azt máshol kell keresni¹⁴ –, Kucses naplójának ugyanis természetes jellemzője a töredékeség. Ez nem csak a kezdeti szakaszon van jelen – 1938-ból ugyanis alig származik egy-egy bejegyzés, jelezve, hogy a naplórész itt még inkább csak ötletszerű –, hanem végig jellemző marad. Némely szakaszon nap nap után, szorosán követhetjük végig a szerző élményeit, máskor hónapok maradnak ki, amelyek sokszor markáns érzelmi, élethelyzeti váltásokkal járnak együtt. Mivel pedig ez utóbbiakra a szerző nem mindig reflektál, a szöveggel való ismerkedés egyszersmind kaland is. A befogadó feladata lesz a töredékek összefűzögetése, a hiátusok pótlása. Utóbbi eredendően hiába az életszerűség jelölője csupán – Kucses nem a naplórészhez igazította mindennapjait, hanem akkor fordult a füzetéhez, amikor szűkességét érezte –, de utólagosan egyfajta posztmodern szövegszervező eljárásnak is felfogható. Ami pedig remekül kiaknázzható a pedagógiai folyamatban, különféle kreatív írásos feladatok révén. Ilyen lehet a hiányos szakaszok feltöltése saját naplóbejegyzésekkel (de megtartva a szereplőket, imitálva a stílust), valamint válaszlevelek megfogalmazása, alternatív foratókönyvek alkotása Kucses el nem küldött levelei alapján.

Hasonló gyakorlatokra kínál lehetőséget a kötet multimediális jellege. A törzsszöveg mellett ugyanis a *Naplóm 1938–1944*-et Kucses Éva rajzai, a (nem csak irodalmi) kedvenceket leltározó táblázatok, az egyes fiúk/férfiak iránti vonzalom hőfokmérőit ugyancsak gazdagítják. Ezek mellett a szerkesztő jóvoltából feltűnnek a Janikovszky-hagyatékából származó bizonyítványok, fényképek, gépelt költeményszengék, valamint a naplóíró által említett történelmi változásokhoz igazodó, az egyes eseményeket bővebben leíró korabeli újságcikkek is. Utóbbiak tárháza egy projektmunka berkein belül, saját kutatások révén tovább gazdagítható, amiként a fent említett zsidótörvény által a történettudomány irányába is interdiszciplináris hidakat emelhetünk. Módunk nyílhat továbbá az alapvető emberi értékek tárgyalására, például a törvényt elfogadó parlamenti ülés drámapedagógiai eszközökkel való megidézésével: egy előre meghatározott szerepek szerint szerveződő országgyűlési vita révén.¹⁵

13 Uo. 90.

14 KOMÁROMI Gabriella, *Janikovszky Éva. Pályakép mozaikokban*, Móra Könyvkiadó, Budapest, 2014, 336 p.

15 N. TÓTH Anikó – PETRES CSIZMADIA Gabriella [összeáll.], *Módszertani szöveggyűjtemény az irodalom oktatásához*, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara, Nyitra, 2015, 224.

VALAHOL MEGINT ZONGORÁK ÉGNEK

SZÁSZI ZOLTÁN: 13, DUNASZERDAHELY, KALLIGRAM, 2023.

A hungarofuturizmus a *Hungarofuturista Kiáltvány* szövege szerint „a kulturális képzeletet kondicionáló mítoszfikció és esztétikai stratégia”. Ez a kettősség olvad egységbe Százi Zoltán 13 című prózakötetében is, noha a *Mesék, novellák, történetek* alcímmel ellátott könyv tematikája meglehetősen szerteágazó. A mítoszfikció szinte féktelen poénhalmozássá válik, a nyelvi hibriditás számos alakzatot hoz létre, ugyanakkor a jövő fantázia általi birtokbavétele meghatározó jelentőségű különösen a kötet első felében.

A *Kilövés, avagy beszély egy palóc úrrakétáról* című írás jól példázza a jelenséget: már a címbe emelt archaikus műfajmegnevezés és a nyelvi betájolás is sokat elárul a várható fejleményekről. Nyilvánvalóan az abszurd irodalom nyomvonalán indulunk, számos kortárs közéleti áthallás felerősítésével, noha a szöveg szerint Íszak-Hunnónia Kumur megyéjében zajlanak a hihetetlen és bizarr események, ráadásul 3018-ban. A palóc jelző sem merő díszítmény, a szöveg valóban palócul (is) íródik, s a zökkenőmentesebb befogadást a novella végére illesztett szójegyzék és szómagyarázat segíti. Hogy az akóvita pálinka, a beltetem gyomor, a marmancs bányatündér, a szöveg nyelvi erőtereinek összjátékából nem lenne könnyű kihámozni. Hogy a fanyarok országa nemcsak fanyar aurájú, hanem kanyaros is, illetve závozós (závoz = meredek hegyi út), azt az elbeszélés modalitása, fordulatossága, szinte kontrolálatlan elszabadulása is mutatja.

Metaforikus tehát ez a tér, melynek ugyan vannak koordinátái, ismerős lehet, ám mégis futurisztikusan idegen és öntörvényű. Az átjárást azonban a szerző nem nehezíti meg: ez részint az asszociatív allúziós játékoknak, részint az indázó logikájú történetek hipernarratívájának köszönhető. Százi szövegei ugyanis a hatalom gyakorlásáról, a múlt birtokbavételéről és a jövő kísérleti lélektanáról szólnak. „Álmodni kell, jobb lesz a sorsa annak, aki álmodik”

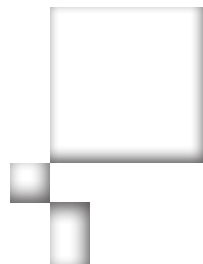
– hangzik el az első szöveg végén, a narkotikumokkal intenzívebbé tett kivonulási imában, melynek iránya Szlovákia.

A kísérleti földrajz és az experimentális biológia szélsőséges elegye a hungarofuturista horizont természetes részét képezi. A *fanyarok kimenetele – azaz kép a jövőből* című szöveg világos utalás *A magyarok bejövetele* címen ismert Feszty-körképre. A kép tehát konkrét allúzióként, az elbeszéléstechnika egyik alakzataként és jövőképként is megjelenik. A fanyarok tere csodálatosan klausztrófóbb tér, s legyen bármennyire imaginárius is, a folytonos elvágódás és nosztalgia egyre inkább klausztrófbóbbá teszi. A hét vezér Z-típusú „hőshajókként” úszik be a szöveg horizontjába: „Zálmos, Zelőd, Zondi, Zond 2, Zétas, Zahuba, Zöhötöm”. Látható, hogy a történeti erodálódás komikuma találkozik a hagyományértelmezés bizonyos alapminimumával, ugyanakkor szinte bizarr korrekcióként is érvényesül. A Zahuba név egyszerre idézi Hubát és a szlovák pusztulás, megsemmisülés, romlás jelentésű záhuba szót. Ezek a multi- és transzkulturális gesztusok könnyen allegorizálják a nyelvi teret, és a szöveg a ki-sebbségi lét valamiféle zárványaként elgondolható entitásokról krónikájává válhat.

Realitásvesztett kreált történeti narratívák lépnek be az emlékezés tereibe, miközben minden visszakövethetetlené válik. Ami maradó, az a bálványok permanens jelenléte, illetve a retorikai sémák fojtogató ismétlődése. Ez szinte kisregénnyé fogja össze az egyes történet-szalakat, melyekben a szereplők ha nem is azonosak, de sokszor hasonlóak, hiszen a modifikáltság és modifikálhatóság ebben a beszédmódban szinte alaptulajdonság. „Oxigénhiányos rémálom már minden!” – hangzik el a kivonulásnovella végén, és ez a bizarr, katasztrofista hedonizmus sokáig visszacseng az olvasó fülében.

A *Ne szólj, szám, nem fáj robotom!* című szöveg az alcím műfaj-meghatározása szerint „hungarofuturista beszély”: ha akad olyan olvasó, aki eddig nem látta volna át e szövegvilág poétikai tétjeit és indíttatását, most már világosan rálát arra a felszabadultan imaginárius narratívára, mely uralja a könyvet. Ebben a szövegben számos metapoétikai gesztus is felbukkan, a bestsellercunamitól kezdve a steampunkon át a Berkesi- és Szilvási-összesig. Természetesen semmi sem hierarchikusan elrendezett, hanem egymásba forrasztott és többé szétválaszthatatlan öszvériségében mutatkozik meg.

A Dzsézi második eljövételét megjelenítő, a létezés minden regiszterét „átfalanszteresítő” mechanizmusokat is bemutató szöveg (*Új idők Fanyáriában, azaz amikor Dzsézi lent járt kicsit*) ugyancsak a szövegalkotási technikák és a fantáziacikázás szatirikusan „értékleszámoló” és dehierarchizáló tendenciáit állítja előtérbe. Dzsézi már a „lélekkiosztó” tevékenységét el-

lenőrző sorsalakítási teljhatalommal bíró „fluidum”, azaz alapvetően poszthumán dimenziókat kap.

A hungarofuturista poétika radikalizmusának helyét a novelláskötet másik felében (a *Mindenre hat, macska* című novellával kezdődően) egy hagyományosabb vonalvezetésű szövegvilág veszi át. Az imaginárius terek itt is komoly szerepet kapnak, de ezek a terek rendszerint összeköttetésben állnak valamilyen traumával, emléikkel vagy groteszk fantáziaképpel. Az említett novella főhőse egy Fritz nevű intelligens kandúr, aki szinte beindítja a világvégét, jobban mondva a változás katalizátora lesz, miután ráugrik az elnöki bőrönd titokzatos indítógombjaira. A sci-fi jelleg itt is erőteljes, ahogy a klausztrófia is egyre elviselhetlenebb a kiszámítható szerepek miatt, melyektől szabadulni mindenképp metaforikus világégésnek hat. A humor itt egyenesen szarkazmusba csap át időnként, a példázatos állatmese műfaji allúziói éppúgy jelentékenyen járulnak hozzá a szövegalkításhoz, mint például a mágikus realizmus öröksége.

A gyűjtemény egyik leghatásosabb szövege *A díszpolgárnő* című satíra, melynek megkorosodott hősnője egy bordélyházat üzemeltető hölgy, az „ébenszájú angyal”, akivel elhitetik, hogy díszpolgárrá avatják egy falunapon, mert „elévülhetetlen érdemeket szerzett a nemzetközi kapcsolatok építésében”. A nő végiggondolja életét, szerencsétlenül alakult párkapcsolatát egy olasz narancsszállítóval, lányához való viszonyát, de kiderül az is, hogy a díj odaítélő bizottságának férfitagjait kifejezetten jól ismeri. A novella erejét mutatja, hogy képes mindvégig megőrizni valamiféle gyanús komolyság látszatát, és az olvasó sejtése csak fokozatosan igazolódik be: a díszpolgárság valójában egy megszegyenítő tréfa része. Szerencsére a sors megoldja a kínos helyzetet, igaz, ez a megoldás különösen groteszk és kegyetlen.

A kétgyomrú birodalmi költő ugyancsak portrénovella-szerű: a szerény tehetségű poéta mindent megtesz, hogy államilag elismert nagyság legyen, de groteszk módon a nagyság a maga testi valójában is ellene fordul. A permanens elégedetlenség miatt csak ideig-óráig képes elfeledni tehetségtelenségét: a női bugyik diadaljeleit hiába cseréli fel állami kitüntetésekre, önmaga lélektani csapdájába zuhan. A bizarr mese azonban transzcendens módon folytatódik: amikor azt kívánja, hogy két gyomra legyen, egyszerre mutatkozik hedonistának és különlegesnek, azaz végre valóban egyedinek. Ám ez a biológiai elváltozás végül őt magát is felemészti.

A Betűtészta lélektani jellegű írás: a szocializmus iskolai étkezdéinek világába vezet, a betűleves metafora lényegében a kibetűzhető sors jelképévé válik. A lányok jövődöbelijük ne-

vét olvassák ki a levesből, de mivel abban benne van a teljes ábécé, ez a gyanús lőre a maga elmosódott, torz, sérült betűivel együtt maga lesz az élet könyve.

Abszurd humor csillan meg a *Jól kinézni* című szövegben: E. lényegében a saját temetését kommentálja, melyen végre sikerül valóban „jól kinéznie”. A ravatal perspektívájából látszó élethez különféle jövőperspektívák társulnak, és jelentős szerepet játszanak az önreflexív elemek, a bevallott kudarcok is. A halálban megtalált szépség és nyugalom perspektívája figyelemreméltóan rendezi át a rítusban megnyilvánuló „színháték” szereplőinek viszonyrendszerét.

Az *Erika, Erika...* című elbeszélés traumanovella. Egy filmforgatás tragikus emlékeket idéz fel az idős, a kórházi mosodában negyven évet lehúzó zsidó asszonyban. A náci világ visszatértét érzékelő öregasszony felvarrja a rejtegetett sárga csillagot, és így a kollektív emlékezet traumatizáltságának jelévé válik, miközben groteszk módon, értetlen statisztaként tessékeli ki a „képből”.

Az anderseni mesehagyományhoz is köthető *A történeteket evő óra* című novella érzelmi gazdagsága: az állóóra egy orvos rendelőjében méri ki az élet-időt. A tárgy a maga közvetlenségében misztifikálódik és válik bizonyos értelemben a több szálon futó egyéni és történelmi narratívák tanújává és urává. A *Zene, zene, zene* című novella egy házaspár traumatikus előélet-történeteinek részleges vagy sejtetett rekonstrukcióját végzi el kislányuk tudatából szemlélve, az álom, a féltálmom és a rémálom irracionális tereit is játékba vonva. A zene valamiféle életelvvé válik, szinte a testi működés alapeleme lesz. A *Zongoraégés* ugyancsak a történelmi traumák irányából közelít tárgyhához, a háborús gyötrelmeket túlélt, roncs Öreg sorsához. A trauma feloldatlan marad, létformává válik, rendre megújul, alakváltó módon tör elő, miközben a szépség, a harmónia vágya ugyanúgy elpusztíthatatlan. Ezt fejezi ki a novella záróképe is: „Valahol megint zongorák égnék. Yamaha zongorák.”

SZERZŐINK

A. DOBOS ÉVA (1955, ÁGCSERNYŐ) MŰFORDÍTÓ ■ **BAKA L. PATRIK** (1991, BRÜNN) ÍRÓ, KÖLTŐ, EGYETEMI OKTATÓ (SELYE JÁNOS EGYETEM) ■ **CSEHY ZOLTÁN** (1973, POZSONY) KÖLTŐ, MŰFORDÍTÓ, EGYETEMI OKTATÓ (COMENIUS EGYETEM) ■ **DEBRECENI BALÁZS** (1979, DEBRECEN) ÍRÓ, KÖLTŐ ■ **FELLINGER KÁROLY** (1963, POZSONY) KÖLTŐ, HELYTÖRTÉNÉSZ ■ **FORGÁCS PÉTER** (1963, PÁRKÁNY) ÍRÓ, TANÁR ■ **FRIED ISTVÁN** (1934, BUDAPEST) IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, PROFESSOR EMERITUS (SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM) ■ **HØDNEBØ, TONE** (1962, OSLO) KÖLTŐ, MŰFORDÍTÓ ■ **HRABOCZKI MÁRTON** (1999, FÓT) KÖLTŐ ■ **JUHÁSZ ROKKO** (1963, KÉMÉND) KÖLTŐ, INTERMÉDIA-MŰVÉSZ, KÉPZŐMŰVÉSZ ■ **MORAVČÍKOVÁ, DOMINIKA** (1992, SZTRECSÉNY) KÖLTŐ ■ **MURÁNYI SÁNDOR OLIVÉR** (1974, SZÉKELYUDVARHELY) ÍRÓ ■ **NÉMETH ZOLTÁN** (1970, KÉMÉND) KÖLTŐ, IRODALOMTÖRTÉNÉSZ (VARSÓI EGYETEM) ■ **PÁLFALVI LAJOS** (1959, PÉCS) IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, MŰFORDÍTÓ, EGYETEMI OKTATÓ (PPKE) ■ **PÉNZES TÍMEA** (1976, ÉRSEKÚJVÁR) ÍRÓ, KÖLTŐ, MŰFORDÍTÓ ■ **POLGÁR ANIKÓ** (1975, VÁGSELLYE) KÖLTŐ, MŰFORDÍTÓ, IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, EGYETEMI OKTATÓ (SELYE JÁNOS EGYETEM) ■ **PRUS, MACIEJ PIOTR** (1958, KRAKKÓ) ÍRÓ, KÖLTŐ ■ **SZÁSZI ZOLTÁN** (1964, TORNALJA) ÍRÓ, KÖLTŐ ■ **SZILÁGYI MÁRTON** (1965, GYULA) IRODALOMTÖRTÉNÉSZ, EGYETEMI OKTATÓ (ELTE) ■ **TÓTH LÁSZLÓ** (1949, BUDAPEST) KÖLTŐ, ÍRÓ, MŰFORDÍTÓ ■ **VASAS TAMÁS** (1989, DEBRECEN) KÖLTŐ

AZ IRODALMI SZEMLE MEGVÁSÁROLHATÓ

SZLOVÁKIÁBAN

DUNASZERDAHELY – MOLNÁR-KÖNYV (GALÁNTAI ÚT [HYPERNOVA])
KOMÁROM – DIDEROT KÖNYVESBOLT (LÚDPIAC TÉR 4810. / TRŽNÉ NÁMESTIE 4810.)
ÉRSEKÚJVÁR – KULTÚRA KÖNYVESBOLT (MIHÁLY BÁSTYA 4. / MICHALSKÁ BAŠTA 4.)
GALÁNTA – MOLNÁR-KÖNYV (FŐ UTCA 918/2. / HLAVNÁ 918/2. [UNIVERZÁL])
KIRÁLYHELMEC – GERENYI KÖNYVESBOLT (FŐ UTCA 49. / HLAVNÁ 49.)
NAGYKAPOS – MAGYAR KÖNYVESBOLT (FŐ UTCA 21. / HLAVNÁ 21.)
NYITRA – MAGYAR NYELV ÉS IRODALOM TANSZÉK – KÖZÉP-EURÓPAI TANULMÁNYOK KARA. KONSTANTIN FILOZÓFUS EGYETEM (DRÁŽOVSKÁ 4.)
POZSONY – „SPOLOK MADÁCH – MADÁCH EGYESÜLET“, MADACH.ASIST@GMAIL.COM
TORNALJA – TOMPA MIHÁLY KÖNYVESBOLT (BÉKE UTCA 17. / MIEROVÁ 17.)

MAGYARORSZÁGON

BUDAPEST – ÍRÓK BOLTJA (ANDRÁSSY ÚT 45., 1061)

